

वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन आ.व. २०८०.८१

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग
बबरमहल, काठमाण्डौ

वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन आ.व. २०८०/८१

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

वातावरण विभाग

बबरमहल, काठमाडौं

सल्लाहकार

ज्ञानराज सुवेदी, महानिर्देशक, वातावरण विभाग
शैलेस कुमार झा, उप-महानिर्देशक, वातावरण विभाग

प्रतिवेदन तयारी समिति

१. उप-सचिव, विजय राना – संयोजक
२. वातावरण निरीक्षक, नविना महर्जन – सदस्य
३. वातावरण निरीक्षक, स्वस्ती श्रेष्ठ – सदस्य
४. केमिष्ट, कुमारी मिना पौडेल – सदस्य
५. वातावरण निरीक्षक, टीका रेग्मी – सदस्य
६. वातावरण निरीक्षक, रविन शाक्य – सदस्य सचिव

प्रकाशक : वातावरण विभाग, बबरमहल, काठमाण्डौ

लेआउट : रबिन शाक्य

संस्करण : २०८१

प्रकाशित थान : ३००

सर्वाधिकार : प्रकाशकमा निहित

राय, सुझाव र सल्लाहका लागि : वातावरण विभाग, बबरमहल, काठमाण्डौ

फोन नं: ०१-५३२०४९७, ०१-५३२०८३७

ईमेल: info@doenv.gov.np

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग
बबरमहल, काठमाण्डौ

दुई शब्द

नेपाल सरकारले वातावरण क्षेत्रमा अवलम्बन गरेका नीति, योजना र रणनीति अन्तर्गत रही विभागले विभिन्न कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्दै आइरहेको छ। वातावरणका क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरूको समाधान गरी व्यवस्थित र स्वच्छ वातावरण सिर्जना गर्न, नेपाल सरकारका कानूनहरू तथा मापदण्डहरूका पालना गराउन र सो को अनुगमन गर्न, वातावरण प्रवर्द्धन एवं संरक्षणका लागि जनचेतना अभिवृद्धि गर्न, विकासलाई वातावरण मैत्री, सन्तुलित र दिगो बनाउनका लागि वातावरणीय परीक्षण, अनुगमन, वातावरण प्रदूषण न्यूनीकरण, वातावरण संरक्षणका क्षेत्रमा अध्ययन तथा अनुसन्धान कार्यहरूमा यस विभाग क्रियाशिल रही आएको छ।

यस वार्षिक प्रतिवेदनमा विभागबाट आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ को वित्तिय तथा भौतिक विवरण तथा यस अन्य सञ्चालित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू उपलब्धीहरू प्रस्तुत गरिएको छ। यो अवधिमा नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्य कमोजिमको कार्यक्रम कार्यान्वयन गरी सो बमोजिम अपेक्षित नतिजा पनि हासिल गर्न विभाग सफल भएको छ। यस प्रतिवेदनले वातावरण विभागको क्रियाकलापहरूको बारेमा सरोकारवाला एवं आम सर्वसाधारणमा जानकारी प्राप्त हुने विश्वास लिएको छ।

अन्त्यमा, प्रतिवेदन तयारीको क्रममा प्रतिवेदन तयारी समितिलाई निर्देशन, परामर्श तथा सम्पादनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने साथै प्रतिवेदन छिटो प्रकाशनका लागि समग्र टोलीलाई सक्रियतापूर्वक परिचालन गरी विशेष सहयोग गर्नुहुने यस विभागका उप-महानिर्देशक शैलेस कुमार झालाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु। त्यसैगरी, विभागका कार्यक्रमहरूको सञ्चालन तथा प्रतिवेदन तयार गर्न आवश्यक सामग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने शाखा प्रमुखहरू र प्रतिवेदन तयारी समितिका संयोजक तथा सदस्य प्राविधिक कर्मचारी लगायत प्रतिवेदन तयारीदेखि प्रकाशनसम्म महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने वातावरण निरीक्षक रबिन शाक्य तथा सम्पूर्ण विभागका कर्मचारीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु।

प्रस्तुत प्रतिवेदनमा समसामायिक सुझाव, प्रतिक्रिया तथा परामर्शको अपेक्षा गर्दछु, जसले आगामी प्रतिवेदनहरूलाई अझै परिष्कृत र थप उत्तम बनाउन महत्वपूर्ण सहयोग पुग्नेछ भन्ने विश्वास लिएको छु। धन्यवाद ॥

.....
(ज्ञानराज सुवेदी)
महानिर्देशक

कार्यकारी सारांश

वातावरण विभागबाट आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा कार्यान्वयन भएका क्रियाकलापहरूको वार्षिक उपलब्धि समेटी सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ५ को उपदफा ३ तथा सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ४१ व्यवस्था बमोजिमको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन तयार गरिएको हो ।

नीति तथा कार्यक्रम बमोजिम आ.व. २०८०/८१ मा वातावरण विभागले खुद बजेटको चालुतर्फ रु. ६,५९,११,०००/- (६२.७६%) तथा पुँजीगत तर्फ रु.७,००,४६,०००/- (८४.६%) तथा समग्र बजेटको रु.१३,५९,५७,०००/- (७२.४%) आर्थिक प्रगति तथा भौतिकतर्फ ९८.८७% प्रगति भएको छ ।

चालु खर्च शीर्षकतर्फ १० वटा EIA गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण, २५ वटा वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन र ९७ वटा उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन एवं निरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । यस क्रममा १० वटै वातावरणीय परीक्षण भएको आयोजनाहरूलाई वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव न्यनीकरण र निराकरण गर्न प्रस्तावकलाई आदेश दिईएको, तथा अनुगमनको क्रममा कैफियत देखिएका विषयहरूमा सम्बन्धित २० वटा आयोजनालाई वातावरण संरक्षण नियमावलीको नियम ४५(२) र उद्योग प्रतिष्ठानहरूलाई वातावरण संरक्षण ऐनको दफा १५(४) बमोजिम सुधारका लागि ९२ उद्योगलाई निर्देशन दिईएको छ भने चार वटा प्लाष्टिक उद्योगलाई स्पष्टिकरण सोधिएको तथा १ वटा उद्योगलाई ऐनको दफा ३५(३) बमोजिम सम्बन्धित निकायलाई कारवाहीको लागि सिफारिस समेत गरिएको छ । वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी सन् २०२२ र सन् २०२३ को स्थिति प्रतिवेदन, वातावरण जर्नलको १० औं अंक, आ.व. २०७९/८० को वार्षिक प्रगति पुस्तिका तथा वातावरण बुलेटिनको ३ अंक समेत प्रकाशन गरिएको छ । त्यसैगरी अध्ययन, अनुसन्धान तथा कार्यविधि/निर्देशिका तयार गरी जम्मा ११ वटा कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएका छन् । विद्यालयमा विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत ३३ वटा विद्यालयमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी सम्पन्न गरिएको छ । वातावरणीय मापदण्ड परिपालना सम्बन्धमा स्थलगत अन्तरक्रिया कार्यक्रम बागमती प्रदेशको मकवानपुर जिल्लाको हेटौँडा उप-महानगरपालिकामा सम्पन्न गरिएको छ । वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण कार्यक्रम अन्तर्गत नेपाल टेलिभिजनबाट १६ भाग वातावरण चौतारी प्रसारण भएको छ भने रेडियो नेपालबाट १६८ दिन वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी जिङ्गल प्रसारण तथा ६ वटा रेडियो जिङ्गलको उत्पादन भएको छ । मर्मत संभार अन्तर्गत यस अवधिमा ११ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको मर्मत संभार गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ भने GCMS, AAS, Spectrophotometer को समेत नियमित मर्मत कार्य सम्पन्न भएको छ । अन्त्यमा विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा वन परिसर सरसफाई, वातावरण पत्रकारिता पुरस्कार प्रदान गर्नुका साथै माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री नवल किशोर साह सुडीज्यूको प्रमुख आतिथ्यमा मूल समारोहको आयोजना गरी मनाइएको छ ।

त्यसैगरी पुँजिगत खर्च शीर्षक तर्फ इलाम, दाङ र अछाममा तीनवटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको स्थापना, रत्नपार्क स्थित वायु गुणस्तर मापन केन्द्रमा ध्वनीमापन यन्त्र खरिद भई जडान भएको छ । वातावरणीय प्रयोगशालाको लागि COD Digester, High Volume Air Sampler, Acid Purifier र Potentiometer खरिद सम्मन्न गरिएको छ । त्यसैगरी Spare parts and consumables for existing display board कार्यक्रम अन्तर्गत Full Color LED Display Panels, Display Controller र Camera खरिद भएको थियो भने Spare Parts and consumables for Existing Air Quality DAQ and Housing अन्तर्गत Temperature and Humidity Sensor (Humidity Prob), Wind Sensor Ultrasonic, Data Acquisition System (Rack Mount Data Logger), Lithium-ion based Battery Backup and Power System Including battery inverter and charging controller आदि Spare parts र Consumables खरिदको कार्य सम्पन्न भएको छ ।

विषयसूची

कार्यकारी सारांश.....	घ
परिच्छेद - १	

पृष्ठभूमि	१
१.१ परिचय	१
१.१.१ उद्देश्य.....	२
१.१.२ कार्य	२
१.१.३ क्षेत्राधिकार.....	३
१.२ सांगठनिक संरचना.....	३
१.२.१ वातावरण विभागको सांगठनिक संरचना.....	३
१.२.२ कर्मचारी दरबन्दी विवरण.....	४
१.३ विभागको कार्यसम्पादनसँग सम्बद्ध ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्डहरू.....	५

परिच्छेद - २

वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगतिको सारांश.....	११
२.१ आ.व. २०८०/८१ मा सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमको प्रगति विवरण.....	११
२.२ नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा समावेश भएको कार्यक्रमको प्रगति विवरण	११
२.३ मुख्य कार्यहरूको प्रगति/उपलब्धि	१२
२.४ विभागद्वारा आ.व. २०८०/८१ मा भएका खरिद तथा निर्माण	१३
२.५ विभागबाट सम्पन्न गरिएका अन्य कार्यहरूको विवरणहरू.....	१४

परिच्छेद - ३

कार्यक्रम/क्रियाकलापहरूको प्रगति विवरण.....	१५
क) पूँजिगत खर्च अन्तर्गतको कार्यक्रमहरू	१५
३.१ वायु गुणस्तर मापन केन्द्र	१५
३.२ ध्वनि गुणस्तर मापन केन्द्र	१५
३.३ वातावरणीय प्रयोगशालाको सामग्रीहरू	१७
३.३.१ COD Digester खरिद	१७
३.३.२ Air Sampler खरिद.....	१८
३.३.३ Acid Purifier खरिद.....	२०
३.३.४ Potentiometer खरिद गर्ने	२१
३.३.५ Ion Selective Electrode खरिद गर्ने	२१
३.४ स्पेयर पार्ट्स खरीद.....	२२

३.४.१	Spare parts and consumables for existing air quality daq and housing	२२
३.४.२	Spare parts and consumables for existing display board.....	२३
ख)	चालू खर्च अन्तर्गतको कार्यक्रमहरु	२४
३.५	परीक्षण तथा अनुगमन	२४
३.५.१	EIA गरेका आयोजनाहरुको वातावरणीय परीक्षण.....	२४
३.५.२	वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरुको वातावरणीय अनुगमन.....	२५
३.५.३	उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन एवं निरीक्षण.....	२७
३.६	अध्ययन, अनुसन्धान तथा कार्यविधि/निर्देशिका.....	२९
३.६.१	जलविद्युत आयोजनाहरुले गरेको वातावरणीय प्रवाह (E-Flow) सम्बन्धी अध्ययन..	२९
३.६.२	सामुदायिक होमस्टे सञ्चालनबाट वातावरणमा परेको प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन	३१
३.६.३	आयोजनाहरुको स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन कार्यान्वयनबाट जैविक विविधता तथा प्रभावित जनसमुदायको जीविकोपार्जनमा परेको प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन (जलविद्युत आयोजनाको)	३२
३.६.४	वातावरण विभाग द्वारा हालसम्म सम्पन्न भए गरेका अध्ययन अनुसन्धान Research findings हरुको Revies गर्ने.....	३५
३.६.५	आयोजनाहरुले गरेका Compensatory plantation सम्बन्धी अध्ययन	३५
३.६.६	प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र जारी गर्ने सम्बन्धी अध्ययन गरी कार्यविधि/निर्देशिका तयार गर्ने.....	३७
३.६.७	प्लाष्टिक भोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी निर्देशिका	३८
३.६.८	वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरुलाई शोध सहायता कार्यक्रम ...	३८
३.६.९	नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग कलकारखानाबाट निष्काशित फोहोरपानीको प्रदूषणको अवस्थाको अध्ययन.....	४०
३.६.१०	जैविक पदार्थ (Bio-Mass) को प्रयोग गरी पानी तथा फोहोर पानीमा रहेको मानव स्वास्थ्यमा हानिकारक असर पुऱ्याउने गह्रौ धातु (Heavy Metal) लाई हटाउने प्रविधिको विकास सम्बन्धी अध्ययन	४१
३.६.११	वायुमारहेको Mercury को Dry and Wet Deposition विधिबाट अध्ययन.....	४२
३.७	सचेतनामूलक सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण	४६
३.७.१	वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण	४६
३.८	सूचना प्रणाली तथा सफ्टवेयर सञ्चालन तथा मर्मत संभार	४८
३.८.१	विभागको वेभसाईट अद्यावधिक.....	४८
३.८.२	प्रयोगशाला व्यवस्थापन प्रणाली	४९
३.९	प्रतिवेदन/जर्नल प्रकाशन	४९
३.९.१	वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी स्थीति प्रतिवेदन तयार तथा प्रकाशन	४९
३.९.२	आ.व. २०७९/८० वार्षिक प्रगति पुस्तिका	४९

३.१.३	वातावरण जर्नल	५०
३.१.४	वातावरण बुलेटिन	५१
३.१०	वार्षिक मर्मत संभार	५२
३.१०.१	जल तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र तथा वायु डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डको सञ्चालन खर्च.....	५२
३.१०.२	नियमित मर्मत सम्भार (२६ Air quality monitoring stations र २५ Display board)....	५३
३.१०.३	अत्याधुनिक उपकरणहरू GCMS, AAS, Spectrophotometer, Laboratory Information Management System (LIMS) आदिको वार्षिक मर्मत संभारिता गर्ने....	५३
३.१०.४	वातावरणीय प्रयोगशालामा भैपरी आउने समस्याको समाधानको लागि उपकरण, स्पेयर पार्टस, ग्याँस, ग्याँस रेगुलेटर, पि.पि.ई आदि खरिद, मर्मत संभार तथा अन्य आवश्यक प्रयोगशाला सञ्चालन खर्च	५४
३.११	विश्व वातावरण दिवस	५४
३.१२	अन्तरक्रिया, बैठक तथा गोष्ठी	५७
३.१२.१	काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धी समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम	५७
३.१२.२	प्लाष्टिक भोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा केन्द्रिय कार्यान्वयन समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम.....	५८
३.१२.३	पूर्व योजना तर्जुमा गोष्ठी	५९
३.१२.४	वातावरणीय मापदण्ड परिपालना सम्बन्धमा स्थलगत अन्तरक्रिया कार्यक्रम.....	६०
३.१३	अन्य	६१
३.१३.१	वातावरण विभागको रणनीतिक योजना.....	६१
३.१३.२	वातावरण प्रवर्द्धन अन्तरक्रिया तथा पत्रकारिता पुरस्कार.....	६२
३.१३.३	सवारी प्रदूषण छड्के.....	६४
३.१३.४	विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम	६५
३.१३.५	सरकारी तथा निजि प्रयोगशालाहरूको गुण परीक्षणको मापदण्ड बनाइ तिनीहरूको गुण परीक्षण गरि रोस्टर तयार.....	६७
३.१३.६	वातावरणीय प्रयोगशाला सञ्चालनको लागि आवश्यक रसायन तथा ग्लासवेयर खरिद गर्ने.....	६८
३.१३.७	ISO 17025 अनुरूप प्रयोगशाला गुण व्यवस्थापन कार्यान्वयन तथा प्रयोगशालामा रहे का बैज्ञानिक उपकरणहरू जस्तै AAS, GCMS सञ्चालनको लागि स्वदेश तथा विदेशमा सञ्चालन हुने तालिममा सहभागिता जनाउने.....	६९

परिच्छेद - ४

निष्कर्ष

..... ७१

अनुसूची

अनुसूची १:	सांगठनिक संरचना	७३
अनुसूची २:	नागरिक वडापत्र	७४
अनुसूची ३:	वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरू रहेको स्थानहरूको विवरण	७५
अनुसूची ४:	वातावरणीय अध्ययन गरिएका आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षणको संक्षिप्त विवरण....	७६
अनुसूची ५:	उद्योग प्रतिष्ठानहरूको अनुगमन तथा निरीक्षणको संक्षिप्त विवरण.....	८२
अनुसूची ६:	शोध सहायता प्रदान गरिएका शोध शीर्षक सहित विद्यार्थीहरूको विवरण	८५
अनुसूची ७:	नदीनाला, तालतलैयाको पानीको नमूना संकलनको विवरण	८७
अनुसूची ८:	उद्योग प्रतिष्ठान तथा वातावरणीय अध्ययन गरिएका आयोजनाहरूको फोहोर पानी संकलन तथा परीक्षणको विवरण	८८
अनुसूची ९:	वातावरण जर्नल २०२४ अंक १०	९०
अनुसूची १०:	विद्यालय केन्द्रीत वातावरण संरक्षण अन्तर्गत आर्थिक सहयोग प्रदान गरिएका विद्यालयको विवरण.....	९२
अनुसूची ११:	विभागमा प्राप्त स्वः अनुगमन प्रतिवेदन प्राप्त भएका उद्योग/प्रतिष्ठान, आयोजनाहरूको विवरण.....	९५
अनुसूची १२:	उजुरी अनुगमन तथा निरीक्षणको विवरण.....	१०५
अनुसूची १३:	वायु डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डहरू रहेको स्थानको विवरण	१०६

तालिका, चित्र, तथा तस्विरहरूको सूची

तालिका १:	वातावरण विभागको कर्मचारी दरबन्दीको विवरण	४
तालिका २:	वातावरणीय मापदण्डहरूको सूचि	५
तालिका ३:	वातावरण विभागबाट आ.व. २०८०/८१ मा सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमहरूको प्रगति विवरण (रु. हजारमा)	११
तालिका ४:	आ.व. २०८०/८१ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा समावेश कार्यक्रमको लक्ष्य तथा प्रगति विवरण	११
तालिका ५:	आ.व. २०८०/८१ को मुख्य कार्यहरूको प्रगति/उपलब्धि	१२
तालिका ६:	आ.व. २०८०/८१ मा भएका खरिद तथा निर्माण	१३
तालिका ७:	वातावरणीय परीक्षण गरिएका आयोजनाहरूको सूची.....	२५
तालिका ८:	जलविद्युत आयोजनाहरूको वातावरणीय प्रवाहको तथ्याङ्क	३०
तालिका ९:	वातावरण चौतारी कार्यक्रम प्रसारणको सूची	४७
तालिका १०:	वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारबाट पुरस्कृत भएका पत्रकारहरूको विवरण.....	६३

चित्र १:	क्षेत्रगत वातावरणीय अनुगमन गरिएका आयोजनाहरू.....	२७
चित्र २:	Mercury in rain water: Analyzed in National Central University, Taiwan	४४
चित्र ३:	Mercury in Ambient air different sites: Analyzed by IDEA Consultant, Japan.....	४४
चित्र ४:	Mercury in Ambient air different sites: Analyzed by IDEA Consultant, Japan.....	४५
चित्र ५:	Mercury in Ambient air at Gold Plating Area: Analyzed by IDEA Consultant, Japan ..	४५
तस्विर १:	ध्वनि तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना	१६
तस्विर २:	COD Digerster र Air Sampler उपकरणहरू.....	२०
तस्विर ३:	HANNA कम्पनीको खरीद गरीएको Potentiomer र Ion Selective Electrode	२२
तस्विर ४:	वातावरणीय तथा उद्योग अनुगमनको क्रममा खिचिएको तस्विर.....	२८
तस्विर ५:	वातावरणीय प्रवाहको स्थलगत तस्विरहरू.....	३०
तस्विर ६:	पनौती सामुदायिक होमस्टेको सञ्चालकहरू तथा पनौती बजार भ्रमणको क्रममा.....	३२
तस्विर ७:	जैविक विविधता तथा प्रभावित जनसमुदायको जीविकोपार्जनमा पारेको प्रभाव सम्बन्धी अध्ययनको क्रममा	३४
तस्विर ८:	अध्ययनको क्रममा खिचिएको तस्विर	३७
तस्विर ९:	शोध सहायता कार्यक्रमका केही भ्रमणहरू.....	३९
तस्विर १०:	अध्ययनको क्रममा नमूना संकलन तथा विश्लेषण	४१
तस्विर ११:	वातावरण विभागले प्रकाशन गरेको वातावरण बुलेटिन	५२
तस्विर १२:	विश्व वातावरण दिवस २०२४ को अवसर गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिकमा छापिएको सम्माननीय प्रधानमन्त्री, माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री सहितको शुभकामना सन्देश.....	५६
तस्विर १३:	नेपालको मापदण्ड बमोजिम प्लाष्टिक सम्बन्धी बजार अनुगमन	५९
तस्विर १४:	तावरणीय मापदण्ड परिपालना सम्बन्धमा हेटौडा उप-महानगरपालिका भएको कार्यक्रम	६१
तस्विर १५:	विभागको सभाहलमा आयोजित पत्रकार अन्तरक्रिया कार्यक्रम	६२
तस्विर १६:	माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री र श्रीमान् सचिव लगायत वातावरण पत्रकारिता पुरस्कार बाट सम्मानित पत्रकारहरूसँग सामूहिक तस्विर.....	६५
तस्विर १७:	विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत भएका क्रियाकलापहरू.....	६७

परिच्छेद - १

पृष्ठभूमि

१.१ परिचय

वातावरण संरक्षण, प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रण र राष्ट्रिय सम्पदा संरक्षणका साथै नेपालले क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा गरेको प्रतिबद्धता कार्यान्वयनको लागि कार्यकारी निकायको आवश्यकता बोध गरी वि.सं. २०५२ सालमा जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालयको स्थापना भएको थियो । विभिन्न कालखण्डमा वातावरण मन्त्रालय नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को निर्णय बमोजिम कहिले विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयमा गाभ्ने तथा छुट्टिने निर्णय भईरह्यो । राज्य पुनर्संरचना तथा संविधानमा गरेको व्यवस्था अनुसार मन्त्रालयको संख्या हेरफेर गर्दा तत्कालिन जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालयबाट मिति २०७४/१२/०१ गते तात्कालिन वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयसँग गाभिई हालको वन तथा वातावरण मन्त्रालयको गठन भएको हो ।

वातावरण मन्त्रालय विभिन्न मन्त्रालयमा हुँदा मन्त्रालय अन्तर्गत कार्यान्वयनस्तरमा एक सशक्त निकायको आवश्यकता बोध गरिएको थियो भने अध्ययनको लागि कार्यटोली समेत गठन गरिएको थियो । मिति २०६१/०५/२२ मा अर्थ मन्त्रालयले विभागीय स्तरको निकाय गठन गर्न सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा सहमति सँगै मन्त्रालय अन्तर्गत वातावरण विभागको गठन गर्न तत्कालिन वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सहसचिवको संयोजकत्वमा शाखा प्रमुखहरू सम्मिलित एक कार्य टोली गठन गरिएको र सो कार्यटोलिले वातावरण विभागको गठन गर्न आवश्यक रहेको भनी मिति २०६५/१२/३० मा सँगठन पुनर्संरचना सम्बन्धी प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पेश गरेको थियो । यसरी तयार भएको प्रतिवेदनको आधारमा वातावरण विभाग गठन गर्ने सिलसिलामा सँगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गर्न सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र अर्थ मन्त्रालयबाट प्रतिनिधि माग गरिएको थियो ।

यसरी नेपालमा विद्यमान तथा बढ्दो वातावरणीय समस्याहरू न्यूनीकरण गर्नको लागि वातावरणीय मापदण्डहरू लागू गर्न दबाव दिने र अनुगमन गर्ने एउटा आधिकारिक निकायको आवश्यकता बोध लामो समय अघिदेखि नै गरिदै आएको थियो । वातावरणीय व्यवस्थापनको अवधारणालाई स्थानीय स्तरसम्म पुर्याउने, नेपालको जलवायु परिवर्तनका कारण सिर्जित समस्याहरूलाई समाधान गर्न सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबीच समन्वय कायम गर्ने र वातावरणीय व्यवस्थापनको प्रभावकारी अनुगमन गर्ने जस्ता कार्यहरू सम्पादन गर्न वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयअन्तर्गत नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को वि.सं. २०६९ साउन १२ गतेको निर्णयानुसार वातावरण विभागको गठन भई २०६९ चैत्र १ गतेदेखि काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, पनौती नगरपालिकास्थित सूचना प्रविधि पार्कबाट यस विभागले कार्य सञ्चालन शुरु गरेको थियो । करिब ८ महिना सो स्थानबाट कार्य सञ्चालन गरिरहेको विभाग मिति २०७० कार्तिक १६ गतेबाट ललितपुर जिल्लाको कुपण्डोलस्थित शहीद शुक्रमार्गमा भाडाको घरमा स्थानान्तरण भएको थियो ।

मिति २०७५/०४/३१ गतेको माननीय मन्त्रिस्तरीय निर्णयानुसार मिति २०७५/११/१९ गते बाट पुनः स्थानान्तरण भई काठमाण्डौ जिल्लाको बबरमहलस्थित वन परिसर भित्रको सरकारी भवनमा अवस्थित रही हाल सोही स्थानबाट विभागले आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । विशेषतः जल, वायु, भूमि (माटो) र ध्वनीप्रदूषणलगायतका जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र अनुकूलनको क्षेत्रमा वातावरण विभाग एक अग्रणी संस्थाको रूपमा क्रियासिल भई देशको वातावरणीय गुणस्तर कायम राख्न र प्रवर्द्धन गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलि रहेको छ ।

१.१.१ उद्देश्य

वातावरण विभागका उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेका छन्:-

- वातावरण व्यवस्थापनको अवधारणालाई स्थानीय स्तरसम्म पुर्याउने,
- वातावरण जगेर्ना सम्बन्धी आम जनमानसमा सचेतना अभिवृद्धि गर्ने,
- हरित विकासको अवधारणा अनुरूप मानवीय क्रियाकलाप र विकास प्रक्रियालाई वातावरणमैत्री बनाउने,
- वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम, न्यूनीकरण एवं विद्यमान प्राकृतिक विविधता र सुन्दरताको संरक्षण, प्रवर्द्धन गर्ने,
- जलवायु परिवर्तनबाट पर्नसक्ने प्रतिकूल असरहरूलाई न्यूनीकरण, अनुकूलन तथा समयानुकूल गर्ने न्यून कार्बन मार्ग अवलम्बन गर्ने आदि ।

१.१.२ कार्य

नेपाल सरकारको प्रदूषण नियन्त्रण, वातावरण संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गरी वातावरण र विकासबीच समुचित सन्तुलन कायम गर्ने जिम्मेवारी पूरा गर्न वातावरण विभागले देहायका कार्यहरू गर्दै आइरहेको छ :-

- वातावरण सम्बन्धी कानूनहरूको तर्जुमा गर्दा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने,
- वातावरणसँग सम्बन्धित कानून, नीति तथा मापदण्डहरूको कार्यान्वयनका लागि योजना एवम् कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा परीक्षण गर्ने,
- कानूनद्वारा निर्दिष्ट अधिकारको कार्यान्वयन लगायत कानून उल्लंघन गर्नेलाई दण्ड एवं जरिवाना गर्न सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्ने,
- वातावरणीय तत्वहरू तथा वातावरणीय गुणस्तर पालना अनुगमन गर्ने,
- वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको कार्यान्वयन सम्बन्धमा अनुगमन, मूल्याङ्कन एवं परीक्षण गर्ने, वातावरणमा प्रभाव पार्ने तत्वहरूको परीक्षण र प्रतिवेदन तयार गर्ने,
- वातावरणीय जनचेतना अभिवृद्धिसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

- वातावरणीय तथ्याङ्क एवं सूचना प्रणालीको विकास एवं सूचना सामग्रीको वितरण गर्ने,
- वातावरणका क्षेत्रमा कार्य गर्ने सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्ने ।

१.१.३ क्षेत्राधिकार

- वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण,
- उद्योग प्रतिष्ठान एवं वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण,
- वायु गुणस्तार मापन केन्द्रको स्थापना,
- वायु गुणस्तार मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण तथा प्रतिवेदन प्रकाशन,
- वातावरण सम्बन्धी सचेतनामूलक सामाग्री प्रसारण,
- स्वीकृत वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको अभिलेखीकरण,
- वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूबाट प्राप्त स्वःअनुगमन प्रतिवेदनहरूको अभिलेखीकरण
- वातावरण जर्नल प्रकाशन,
- वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायत कार्यक्रम,
- वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग, कलकारखानाबाट निष्काशित फोहर पानी लगायतका नमुना संकलन तथा विश्लेषण,
- वातावरणीय मापदण्डहरूको परिपालन सम्बन्धी अनुगमन तथा निरीक्षण,
- वातावरणीय प्रदूषण सम्बन्धी प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानविन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने
- स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव अध्ययन भएका आयोजनाका सम्बन्धमा प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानविन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने
- वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूले स्वीकृत प्रतिवेदन विपरित हुने गरी कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा तथा वातावरणीय मापदण्ड विपरित भएमा कारवाहीको लागि सम्बन्धित निकायमा सिफारीस गर्ने ।

१.२ सांगठनिक संरचना

१.२.१ वातावरण विभागको सांगठनिक संरचना

महानिर्देशक तथा उपमहानिर्देशकको नेतृत्वमा वातावरण विभागमा छ वटा शाखाहरू रहेका छन् । प्रशासन तथा योजना शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा, प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा, वातावरणीय अध्ययन तथा तथ्याङ्क शाखा र वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा रहेको छ । वातावरण विभागको सँगठन संरचना अनुसूची १ मा संलग्न गरिएको छ ।

१.२.२ कर्मचारी दरबन्दी विवरण

वातावरण विभागमा जम्मा पचपन्न (५५) जनाको दरबन्दी रहेकोमा हाल सतचाप्लस (४७) पदमा मात्र पदपूर्ति रहेकोमा सोको विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

तालिका १: वातावरण विभागको कर्मचारी दरबन्दीको विवरण

क्र.सं.	पदको नाम	सेवा	समूह	श्रेणी	दरबन्दी	पदपूर्ति
१	महानिर्देशक	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	रा.प.प्र.	१	१
२	उप-महानिर्देशक	इन्जिनियरिङ्ग	केमेष्ट्री	रा.प.प्र.प्रा.	१	१
३	उप-सचिव	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	रा.प.द्वि.	१	१
४	वैज्ञानिक अधिकृत	वन	वोटानी	रा.प.द्वि.प्रा.	१	१
५	सि.डि.के.	इन्जिनियरिङ्ग	केमेष्ट्री	रा.प.द्वि.प्रा.	२	२
६	वरिष्ठ कृषि अर्थविज्ञ	कृषि	एग्री. इकोनोमिकल, मार्केटिङ्ग एण्ड स्टाटिष्टिक्स	रा.प.द्वि.प्रा.	१	१
७	शाखा अधिकृत	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	रा.प.तृ.	१	१
८	कानून अधिकृत	न्याय	कानून	रा.प.तृ.	१	१
९	लेखा अधिकृत	प्रशासन	लेखा	रा.प.तृ.	१	१
१०	कृषि अर्थविज्ञ	कृषि	एग्री. इकोनोमिकल, मार्केटिङ्ग एण्ड स्टाटिष्टिक्स	रा.प.तृ.	१	-
११	मेकानिकल इन्जिनियर	इन्जिनियरिङ्ग	जनरल मेकानिकल	रा.प.तृ.	१	१
१२	केमिष्ट	इन्जिनियरिङ्ग	केमेष्ट्री	रा.प.तृ.	४	४
१३	वातावरण निरीक्षक	वन	वातावरण	रा.प.तृ.	१६	१४
१५	सिभिल इन्जिनियर	इन्जिनियरिङ्ग	सिभिल	रा.प.तृ.	३	१
१६	हाइड्रोपावर इन्जिनियर	इन्जिनियरिङ्ग	हाइड्रोपावर	रा.प.तृ.	१	-
१७	जियोलोजिष्ट	इन्जिनियरिङ्ग	जियोलोजिष्ट	रा.प.तृ.	१	१
१८	कम्प्युटर अधिकृत	विविध		रा.प.तृ.	१	-
१९	नायब सुब्बा	प्रशासन	सामान्य प्रशासन	रा.प.अन.प्र.	४	४
२०	कम्प्युटर अपरेटर	विविध		रा.प.अन.प्र.	३	३
२१	असिस्टेन्ट केमिष्ट	इन्जिनियरिङ्ग	केमेष्ट्री	रा.प.अन.प्र.	१	-
२२	पुस्तकालय सहायक	शिक्षा	पुस्तकालय	रा.प.अन.प्र.	१	१
२३	लेखापाल	प्रशासन	लेखा	रा.प.अन.प्र.	१	१
२४	हलुका सवारी चालक			श्रेणी विहीन	३	३
२५	कार्यालय सहयोगी			श्रेणी विहीन	४	४
जम्मा					५५	४७

१.३ विभागको कार्यसम्पादनसँग सम्बद्ध ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्डहरू

नीति तथा रणनीतिहरू

- राष्ट्रिय वातावरण नीति २०७६
- राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६
- पन्ध्रौँ योजना (आ.व. २०७६/०७७-२०८०/०८१)

ऐन तथा नियमहरू

- वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६
- वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७

कार्ययोजना

- काठमाण्डौ उपत्यकाका लागि वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६
- प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजना, २०७८

राजपत्र

- चालिस माईक्रोन भन्दा पातलो प्लाष्टिको उत्पादन, आयात, बिक्री वितरण र प्रयोगमा पूर्णरूपमा रोक, २०७८
- नेपालभर प्लाष्टिकजन्य फूलगुच्छाको उत्पादन, आयात, बिक्री वितरण वा भण्डारणमा रोक, २०७९

मापदण्ड

विभिन्न समयमा राजपत्रमा प्रकाशित वातावरणीय मापदण्डहरू निम्न बमोजिम रहेका छन्।

तालिका २: वातावरणीय मापदण्डहरूको सूची

क्र. सं.	मापदण्ड	आकर्षित हुने क्षेत्रहरू (वातावरणीय संरक्षण नियमावलीद्वारा पहिचान गरेको क्षेत्रहरू)	प्यारामिटरहरू
१	नेपाल सवारी प्रदूषण मापदण्ड, २०६९	यातायात क्षेत्र	- Hydrocarbon - Carbon Monoxide - Nitrogen Oxide (NOx) - PM
२	ग्याँस तथा पेट्रोलद्वारा चल्ने सवारी साधनको प्रदूषण सम्बन्धी मापदण्ड, २०५७	यातायात क्षेत्र	- Carbon Monoxide (ग्याँस - LPG वा CNG सञ्चालित सबै प्रकारका सवारी साधनहरूको हकमा) - Hydrocarbon (ग्याँस तथा पेट्रोलद्वारा सञ्चालित सबै प्रकारका सवारी साधनहरूको हकमा)
३	पेट्रोल र डिजेलबाट चल्ने सवारी साधनको प्रदूषण सम्बन्धी मापदण्ड, २०५४	यातायात क्षेत्र	- Carbon Monoxide (पेट्रोलबाट चल्ने सवारीको हकमा) - Smoke Density (डिजेलबाट चल्ने सवारीको हकमा)

४	इँटा उद्योगबाट निष्काशन हुने धुवाँ र चिम्नीको उचाइसम्बन्धी मापदण्ड	उद्योग क्षेत्र	- SPM - Height of Stack
५	इन्सिनियरेटर सञ्चालनबाट निष्काशन हुने धुवाँ तथा चिम्नीको उचाइसम्बन्धी मापदण्ड, २०७४	स्वास्थ्य क्षेत्र, उद्योग क्षेत्र	- Chimney Height - Oxide of Sulphur - Oxide of Nitrogen - SPM - Carbon Monoxide - Lead - Total Organic Carbon - Chromium - Dioxin/Furan - Beryllium - Hydrochloric acid - Argon - Hydrogen Fluoride, - Barium - Arsenic - Antimony - Cadmium - Thorium - Mercury and its compound
६	सिमेन्ट र क्रसर उद्योगबाट निष्काशन भई हावामा जाने धुलोसम्बन्धी मापदण्ड, २०५४	उद्योग क्षेत्र	- Total Suspended Particulate Matter
७	डिजेल जेनेरेटरबाट निष्काशन भई हावामा जाने धुवाँको लागि उत्सर्जन सीमा, २०६९	उद्योग क्षेत्र, स्वास्थ्य क्षेत्र, शिक्षा क्षेत्र, पर्यटन क्षेत्र, यातायात क्षेत्र, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ क्षेत्र, आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी विकास क्षेत्र	- CO, HC, NO _x , PM
८	उद्योग/प्रतिष्ठानहरूमा जडान भएका ब्वाइलरको सञ्चालनबाट निष्काशन हुने धुवाँ तथा चिम्नीको उचाई सम्बन्धी मापदण्ड, २०५४	उद्योग क्षेत्र	- Chimney Height (>11m) - PM
९	वायुको गुणस्तरसम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड, २०६९	उद्योग क्षेत्र, स्वास्थ्य क्षेत्र, शिक्षा क्षेत्र, पर्यटन क्षेत्र, यातायात क्षेत्र, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ क्षेत्र, आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी विकास क्षेत्र	- TSP - Lead - PM ₁₀ - Benzene - Sulfur dioxide - PM _{2.5} - Nitrogen Dioxide - Ozone - Carbon Monoxide

१०	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको (गैर अल्कोहलजन्य पेय) मापदण्ड, २०६९	उद्योग क्षेत्र	- pH - Oil and Grease - COD	- TSS - BOD
११	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको (औषधी उत्पादन गर्ने उद्योग) मापदण्ड, २०६९	उद्योग क्षेत्र	- pH - BOD - Total Suspended Solids - Bioassay Test - Arsenic - Lead - Phenolics - Phosphate	- Oil and Grease - Mercury - Chromium - Cyanide - Sulphides
१२	सतही पानीमा निष्काशन गर्ने प्रायोजनको निमित्त औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको मापदण्ड, २०६७ - सरफेस फिनिसिड (ग्याल्भनाईजिड र इलेक्ट्रोप्लेटिड) उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- pH - Temperature - Oil and grease - Total suspended solids - Lead - COD - Cyanides - Ammonical nitrogen - Total residual chlorine - Cadmium - Chromium (Hexavalent and Total) - Total heavy metals	- Nickel - Zinc - Copper - Iron
१३	सतही पानीमा निष्काशन गर्ने प्रायोजनको निमित्त औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको मापदण्ड, २०६७ -पेन्टस् उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- pH - BOD - Phenolics as C ₆ H ₅ OH - Lead - Hexavalent chromium - Copper - Zinc - Total Heavy metals	- TSS - Oil and Grease - Total chromium - Nickel - Mercury
१४	दुग्ध उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- pH - BOD - COD	- TSS - Oil and Grease
१५	चिनी उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- pH - BOD	- TSS - COD
१६	सुती कपडा उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- pH - BOD	- TSS - COD
१७	साबुन उद्योग	उद्योग क्षेत्र	- BOD - pH - Oil and Grease - Phenolic Compound	- COD - TSS
१८	सार्वजनिक ढलहरूमा	उद्योग क्षेत्र	- TSS - BOD	- pH

	पठाउने तथा संयुक्त फोहर पानि प्रशोधन प्लान्टबाट सतही पानीमा पठाउने औद्योगिक एफ्ल्युएन्ट लागि घटीबढी सीमा (Generic Standard), २०६०		<ul style="list-style-type: none"> - Oil and Grease - Phenolic Compound - Cyanides - Sulphides - Chloride - Insecticides - Sulphates - Fluorides - Arsenic - Cadmium - Total Chromium - Copper - Lead - Mercury - Nickel - Selenium - Zinc - Ammonical Nitrogen - COD - Silver - TDS - Mineral Oils - Inhibition of nitrification
१९	संयुक्त फोहर पानी प्रशोधन प्लान्टबाट सतही पानीमा पठाउने औद्योगिक एफ्ल्युएन्टको लागि घटीबढी सीमा, (Generic Standard), २०६०	उद्योग क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> - TDS - TSP - PH - - Temperature - BOD - Oil and Grease - Phenolic Compound - Cyanides - Sulphides - Insecticides - Radioactive Materials <ul style="list-style-type: none"> a. Alpha Emitters b. Beta Emitters - Total residual chlorine - Fluorides - Arsenic - Cadmium - Hexavalent Chromium - Copper - Lead - Mercury - Nickel - Selenium - Zinc - Silver - Ammonical Nitrogen - COD
२०	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएन्टको लागि घटीबढी सीमा (Generic Standard), २०५८	उद्योग क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> - TSS - TSP - PH - - Temperature - BOD - Oils and Grease - Phenolic Compounds - - Cyanides - Radioactive Materials - - Sulphides <ul style="list-style-type: none"> a. Alpha Emitters b. Beta Emitters - Insecticides -

			<ul style="list-style-type: none"> Fluorides - Total Residual Chlorine - Arsenic - Cadmium - Copper - Hexavalent Chromium - Lead - Mercury - Nickel - Selenium - Zinc - Ammonical Nitrogen - COD - Silver
२१	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको लागि घटीबढी सीमा, २०५८ - छाला उद्योग	उद्योग क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> - Colour and odour - Total chromium - Total dissolved solid - Sulphide - Suspended solids - Sodium - BOD - COD - Chlorides - pH value - Hexavalent chromium
२२	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको लागि घटीबढी सीमा, २०५८ - ऊन प्रशोधन उद्योग	उद्योग क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> - Suspended solids - Sulphide - BOD - Total chromium - Oil and grease - pH value - COD - Temperature - Phenolic compounds
२३	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको लागि घटीबढी सीमा, २०५८ - फर्मेन्टेशन उद्योग	उद्योग क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> - pH - TSS - BOD
२४	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको लागि घटीबढी सीमा, २०५८ - वनस्पति, घ्यू तथा तेल उद्योग	उद्योग क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> - BOD - Oil and Grease - COD - Nickel - pH
२५	सतही पानीमा पठाइने औद्योगिक एफ्ल्युएण्टको लागि घटीबढी सीमा, २०५८ - पेपर र पल्प उद्योग	उद्योग क्षेत्र	<ul style="list-style-type: none"> - pH - Suspended Solids - BOD
२६	ध्वनीको गुणस्तरसम्बन्धी	उद्योग क्षेत्र, पर्यटन क्षेत्र,	- Sound Level (L _{eq})

	राष्ट्रीय मापदण्ड, २०६९ (क्षेत्रगत र घरेलु उपकरणसहित)	शिक्षा क्षेत्र, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ क्षेत्र, आवास, भवन तथा बस्ती विकास र शहरी विकास क्षेत्र	
२७	अस्पतालबाट निष्काशन हुने फोहर पानीको मापदण्ड, २०७६	स्वास्थ्य क्षेत्र	- pH - Suspended Solids - BOD - COD - Oil and grease - Coliform - Phenolic compound - Total residual chlorine - Mercury - Cyanide - Cadmium - Lead - Fecal
२८	National Indoor Air Quality Standards, 2009		- PM ₁₀ - Carbon Monoxide - Carbon dioxide - PM _{2.5}

परिच्छेद - २

वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगतिको सारांश

२.१ आ.व. २०८०/८१ मा सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमको प्रगति विवरण

वातावरण विभागले चालुतर्फ कुल रु.११,०७,००,०००/- बजेट प्राप्त भई खुद बजेट १०,५०,१७,०००/- मा रु. ६,५९,११,०००/- खर्च भएको छ भने पुँजीगततर्फ रु.८,३७,००,०००/- बजेट प्राप्त भई खुद बजेट रु. ८,२८,००,०००/- मा रु. ७,००,४६,०००/- खर्च भएको छ । चालुतर्फ ६२.७६% तथा पुँजीगततर्फ ८४.६% खर्चको प्रगति रहेको छ । कुल खुद बजेट रु. १८,७८,१७,०००/- मा रु. १३,५९,५७,०००/- खर्च भएको छ । कुल खर्च प्रतिशत ७२.४% रहेको छ भने समग्र भौतिक प्रगति ९८.८७ % रहेको छ ।

तालिका ३: वातावरण विभागबाट आ.व. २०८०/८१ मा सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमहरूको प्रगति विवरण (रु. हजारमा)

बजेट	शुरु बजेट	रकमान्तर		खुद बजेट	खर्च	खर्च %
		थप	घट			
३२९०५०११३ चालुतर्फ	११०७००	११७	५८००	१०५०१७	६५९११	६२.७६
३२९०५०११४ पुँजीगततर्फ	८३७००	०	९००	८२८००	७००४६	८४.६
जम्मा	१९४४००	११७	६७००	१८७८१७	१३५९५७	७२.४

२.२ नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा समावेश भएको कार्यक्रमको प्रगति विवरण

तालिका ४: आ.व. २०८०/८१ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा समावेश कार्यक्रमको लक्ष्य तथा प्रगति विवरण

नीति तथा कार्यक्रम	बजेट वक्तव्य	मुख्य क्रियाकलाप	लक्ष्य	प्रगति	कैफियत
बुदा नं. ११५: कानून तर्जुमा गरी कार्बन व्यापारमा जोड दिइनेछ।	१२१. इलाम, मुस्ताङ, दाङ र अछाममा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र विस्तार गरिनेछ ।	वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना (PM only)	३	३	
प्लास्टिक झोला प्रतिस्थापन गरी स्वदेशी		EIA स्वीकृत भएका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण	१०	१०	

कागजको झोला उत्पादन तथा प्रयोगलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।	प्लास्टिक झोलाको सट्टा कागज वा कपडाको झोलाको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । वातावरण संरक्षणका लागि प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।	(Environmental Audit) गर्ने ।			
		वातावरणीय अनुगमन (वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरू र उद्योग प्रतिष्ठान (प्लाष्टिक झोला उत्पादन गर्ने समेत)	१२०	१२४	
		प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी निर्देशिका तयार गर्ने ।	१	१	

२.३ मुख्य कार्यहरूको प्रगति/उपलब्धि

तालिका ५: आ.व. २०८०/८१ को मुख्य कार्यहरूको प्रगति/उपलब्धि

क्र.सं.	योजना तथा कार्यक्रम	भौतिक प्रगति (प्रतिशत)
१.	वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको स्थापना	१००
२.	Spare Parts and consumables for Existing Air Quality DAQ and Housing	१००
३.	Spare parts and consumables for existing display board	१००
४.	ध्वनीमापन केन्द्र स्थापना (to be installed in existing AQMS site)	१००
५.	वायु गुणस्तर मापन केन्द्र बाट प्राप्त तथ्यांक बिश्लेषण गरी सन् २०२२ र सन् २०२३ को स्थिति प्रतिवेदन तयार गर्ने तथा प्रकाशन	१००
६.	जलविद्युत आयोजनाहरूले गरेको वातावरणीय प्रवाह (e-flow) सम्बन्धी अध्ययन तथा प्रकाशन	१००
७.	वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता कार्यक्रम	१००
८.	सामुदायिक होमस्टे सञ्चालनबाट वातावरणमा परेको प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन	१००
९.	आयोजनाहरूले गरेको compensatory plantation सम्बन्धी अध्ययन	१००

	तथा प्रकाशन	
१०.	वायुमा रहेको mercury को dry and wet deposition विधिबाट अध्ययन गर्ने	१००
११.	EIA स्वीकृत भएका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण	१००
१२.	वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन	१००
१३.	उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन एवं निरीक्षण गर्ने	९७
१४.	वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागी नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग, कलकारखानावाट निश्कासित फोहर पानी लगाएतका नमुना संकलन तथा विश्लेषण	१००
१५.	वातावरण विभागद्वारा हालसम्म सम्पन्न भए गरेका अध्ययन अनुसन्धान Research Finding हरुको Review गर्ने	१००
१६.	विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम	९४
१७.	वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सुचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण (रेडियो/टेलिभिजन/एफ.एम./पत्रपत्रिकाबाट)	१००
१८.	विश्व वातावरण दिवस मनाउने	१००
१९.	वातावरणीय प्रयोगशालामा भैपरी आउने समस्याको समाधानको लागि उपकरण, स्पेयर पार्टस, ग्याँस, ग्याँस रेगुलेटर, पि.पि.ई आदि खरिद, मर्मत संभार तथा अन्य आवश्यक प्रयोगशाला सञ्चालन खर्ची	१००
२०.	वातावरण संग सम्बन्धित उजुरी सम्बन्धी आकस्मिक स्थलगत अनुगमन निरीक्षण गर्ने	१००

२.४ विभागद्वारा आ.व. २०८०/८१ मा भएका खरिद तथा निर्माण

विभागलाई आवश्यक विभिन्न ईलेक्ट्रोनिक, कम्प्युटर, फर्निचर, प्रयोगशालाका लागि आवश्यक सामग्रीहरू खरिद गरिएका छन् जसको विवरण तल दिईएको तालिकामा रहेको छ ।

तालिका ६: आ.व. २०८०/८१ मा भएका खरिद तथा निर्माण

क्र.सं.	खरिद तथा निर्माण विवरण	ईकाइ	परिमाण
१.	डेक्सटप कम्प्युटर	वटा	३
२.	ल्यापटप	वटा	१
३.	प्रोजेक्टर	वटा	१
४.	प्रिन्टर	वटा	३

५.	EDM 180+	सेट	३
६.	High Volume Air Sample	वटा	१
७.	हट एयर ओभन		१
८.	Potentiometer	वटा	१
९.	ध्वनीमापन सामाग्री	सेट	१
१०.	Ion selective electrode (Chloride, Fluoride, Nitrate, Sulfide, Sulphate)	सेट	५
११.	Portable Air Quality Monitoring Device	वटा	३
१२.	Odour Meter	वटा	२
१३.	कुर्सी	वटा	४

२.५ विभागबाट सम्पन्न गरिएका अन्य कार्यहरूको विवरणहरू

- ल्याबका उपकरणहरूको Annual Maintenance Contract गरिएको
- वायुमा रहेको mercury को dry and wet deposition विधिबाट अध्ययन गरिएको
- वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको मर्मत सम्भार गरी कुल १२ स्थानमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र निरन्तर सञ्चालन भइराखेको
- प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी मस्यौदा निर्देशिका तयार गरी वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा पेश गरिएको
- वातावरण अध्ययन गरेका आयोजनाहरूबाट प्राप्त स्व:अनुगमन प्रतिवेदनहरूको अभिलेखीकरण गरी विभागको वेबसाईट doenv.gov.np मा राखिएको
- विभागमा प्राप्त वातावरणीय उजुरीहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण
- वातावरण विभागको ५ वर्षिय Strategic Plan को मस्यौदा तयार भएको
- प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र जारी गर्ने सम्बन्धी अध्ययन गरी मस्यौदा निर्देशिका तयार भएको

परिच्छेद - ३

कार्यक्रम/क्रियाकलापहरूको प्रगति विवरण

क) पूँजिगत खर्च अन्तर्गतको कार्यक्रमहरू

३.१ वायु गुणस्तर मापन केन्द्र

पृष्ठभूमि

वायु प्रदूषण व्यवस्थापनको मुख्य आधार वायु गुणस्तरको अनुगमन हो । नेपाल सरकारले वायु गुणस्तर सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड, २०६९ मा विभिन्न नौ वटा पारामिटरहरूका लागि मापदण्ड तोकिएको छ । सन् २०१६ देखि वातावरण विभागले वास्तविक समयमा तथ्याङ्क (Real time data) को लागि वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरू स्थापना गर्न शुरु गरेकोमा हालसम्म यस्ता मापन केन्द्रहरूको संख्या २७ (अनुसूची ३) पुगेको छ । आ.व. २०८०/८१ को बजेट वक्तव्यको बुँदा नं १२१ मा इलाम, मुस्ताङ, दाङ र अछाममा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र विस्तार गरिने उल्लेख भएता पनि स्विकृत कार्यक्रम बमोजिम यस आ.व.मा तीन वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना (PM only) स्थापना गर्ने लक्ष्य रहेको छ ।

उद्देश्य

देशका विभिन्न स्थानहरूको वायु गुणस्तर सम्बन्धी अध्ययन गरी वायु गुणस्तरको डाटाबेस तयार गर्ने ।

प्रगति

यस आ.व.मा कोशी प्रदेशमा रहेको ईलाम नगरपालिका-३ को कुईभिर, सुदूरपश्चिम प्रदेशमा अछामको मंगलसेन नगरपालिका-९ अन्तर्गत डेडीकोट र लुम्बिनी प्रदेशमा दाङको राप्ती गाउँपालिका देउखुरीमा गरी जम्मा तीन वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरू स्थापना भएको छ । अन्य २७ मापन केन्द्रहरूको जस्तै यी मापन केन्द्रहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्क www.pollution.gov.np बाट हेर्न तथा एक हप्ताको डाटा डाउनलोड गर्न सकिन्छ ।

३.२ ध्वनी गुणस्तर मापन केन्द्र

पृष्ठभूमि

ध्वनीप्रदूषण व्यवस्थापनको मुख्य आधार ध्वनीगुणस्तर अनुगमन हो । नेपाल सरकारले ध्वनीगुणस्तर सम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड, २०६९ मा क्षेत्रगत तथा घरेलु उपकरणहरूको ध्वनीसम्बन्धी मापदण्ड तोकेको छ । तसर्थ यस आर्थिक वर्षमा वातावरण विभागले वास्तविक समयमा तथ्याङ्क (Real time data) दिने ध्वनीगुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना गर्न शुरु गरेको हो ।

उद्देश्य

देशका विभिन्न स्थानहरूको ध्वनीगुणस्तर सम्बन्धी अध्ययन गर्ने तथा डाटाबेस तयार गर्ने ।

प्रगति

यस आ.व.मा काठमाण्डौ महानगरपालिकाको रत्नपार्कमा रहेको वायु गुणस्तर मापन केन्द्रमा Real time ध्वनी मापन केन्द्र स्थापना भएको छ । यसको स्थापनाले शहरी क्षेत्रमा ध्वनीको प्रदूषणको स्तर dBA मा हरेक मिनेटमा मापन गर्न सकिनेछ ।

रत्नपार्क स्थित ध्वनीमापन
केन्द्र स्थापना

अछाममा स्थापना भएको वायु गुणस्तर मापन केन्द्र

ईलाममा स्थापना भएको वायु गुणस्तर मापन केन्द्र

तस्विर १: ध्वनी तथा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना

३.३ वातावरणीय प्रयोगशालाको सामाग्रीहरु

३.३.१ COD Digester खरिद

पृष्ठभूमि

यस वातावरण विभाग अन्तर्गत प्रयोगशाला शाखाले वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम नियन्त्रणको लागि औद्योगिक प्रतिष्ठानहरुबाट निस्कने फोहरपानी, उजुरी/गुनासो परेका स्थानहरुबाट संकलित नमूना, प्रदूषित नदीहरु, खोलानालाको नमूना र विभागले आवश्यक देखेका स्थानबाट नमूना संकलन गरी प्रयोगशाला परीक्षण गराउँदै आएको छ । नेपाल सरकारले वातावरणीय प्रदूषण न्यूनीकरण गर्न विभिन्न प्रकृतिका उद्योग कलकारखानाहरुले प्रदूषण सम्बन्धी पालना गर्नु पर्ने मापदण्डमा उल्लेख भएका विभिन्न Parameter हरूको लागि नमूनाको प्रयोगशाला परीक्षण गर्नुपर्दछ । प्रयोगशालामा नमूनाहरुको मापदण्डमा उल्लेख भए बमोजिमका Parameters को परीक्षण/विश्लेषण गर्न विभिन्न उपकरणको आवश्यकता पर्दछ । त्यस मध्ये COD Value पनि एक हो । प्रयोगशालामा प्राप्त नमूनाको COD परीक्षण/विश्लेषण गर्दा नमूनाहरुलाई digestion गर्नुपर्छ । Parameter हरूको नमूनाको COD परीक्षण गर्नको लागि चालु आ.व. २०८०/८१ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा COD Digester खरिद गर्ने कार्यक्रम रहेको थियो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्य निम्न बमोजिम रहेका छन् ।

- विभिन्न नमूनाहरुमा रहेको COD परीक्षण गर्दा नमूनाहरुलाई digestion गर्नु ।
- परीक्षणको नतिजा प्रभावकारी गर्नु ।
- प्रयोगशाला नियमित रुपमा सञ्चालन गर्नु ।

प्रगति

पानीको प्रदूषणको स्तर मूल्याङ्कन गर्न र अपशिष्ट जल प्रशोधन संयन्त्रहरुमा उपचारको प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्नेको लागि जर्मनीमा उत्पादित WTW, a Xylem Brand को CR 4200 को Chemical Oxygen Demand (COD) Digerster खरिद गरिएको हो । यस उपकरण प्रमुख विशेषता निम्न बमोजिम रहेको छ ।

● प्राविधिक विशेषताहरु:

- तापमान नियन्त्रण: CR 4200 ले विशेष तापमान नियन्त्रण प्रणाली प्रदान गर्छ, जसले द्रुत र सटीक मापन सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्छ।
- क्यालिब्रेशन: स्वचालित क्यालिब्रेशन प्रणाली भएकोले, यो उपकरण सजिलोसँग सञ्चालन गर्न सकिनेछ।

- क्षमता: एउटै समयमा धेरै नमूनाहरूलाई एकैचोटि प्रोसेस गर्न सक्षम रहेको छ, जसले गर्दा ठूलो मात्रामा परीक्षण गर्न समय बचत हुनेछ।
- डिजाइन: यसको डिजाइन आधुनिक र प्रयोगकर्ता-मैत्री रहेको छ, जसले गर्दा यसलाई प्रयोग र मर्मत सम्भार गर्न सजिलो हुनेछ।
- **विश्लेषण क्षमता:** CR 4200 उपकरणले कडा COD विश्लेषण विधिहरू प्रयोग गरेर कार्बनिक प्रदूषकहरूको सही मापन गर्छ, जसले परिणामको विश्वसनीयता र सटीकता सुनिश्चित गर्छ।
- **अनुप्रयोग:**
 - औद्योगिक: औद्योगिक क्षेत्रहरूमा फोहर पानीको गुणस्तर परीक्षण गर्न प्रयोग हुनेछ।
 - प्रयोगशाला: वातावरणीय र औद्योगिक अनुसन्धान प्रयोगशालामा व्यापक रूपमा उपयोग गरिनेछ।

३.३.२ Air Sampler खरिद

पृष्ठभूमि

वायु प्रदूषण २१ औं शताब्दीको एक प्रमुख वातावरणीय समस्याको रूपमा रहेको छ। यसले विभिन्न वातावरणीय पक्षहरूमा नकारात्मक प्रभाव पार्नुको साथै प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा मानव स्वास्थ्यमा पनि असर पुऱ्याइरहेको छ। नेपालमा पनि वायु प्रदूषणबाट उत्पन्न हुने विभिन्न स्वास्थ्य समस्याहरू जस्तै हृदय रोग, फोक्सोको क्यान्सर, मृगौला, कलेजो तथा श्वासप्रश्वास सम्बन्धी समस्या भएका बिरामीहरूको संख्या बढ्दो छ। नेपालमा वायु प्रदूषणका प्रमुख स्रोतहरूमा यातायातका साधन, उद्योग / ईट्टाभट्टा आदि पर्दछन्। त्यस्ता उद्योगहरूमा काम गर्ने कामदारहरूको स्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष रूपमा अझै बढी प्रतिकूल असर गरेको पाईन्छ। वायु प्रदूषण न्यूनीकरण गर्न नेपाल सरकारले वायु प्रदूषण गर्ने विभिन्न उद्योगहरूले पालना गर्नु पर्ने मापदण्ड तयार गरेको हुँदा सो को प्रभावकारी कार्यान्वयनको अवस्था यकिन गर्न ती उद्योगहरूको अनुगमन गर्नु पर्ने हुन्छ। विभाग वा सम्बन्धित सरोकारवाला निकायले कुनै उद्योग, कलकारखाना, यन्त्र, सवारी साधन जस्ता यान्त्रिक उपकरणबाट उत्सर्जन वा निष्काशन हुने प्रदूषण तथा फोहरमैलाको नमूना संकलन गर्नुपर्दछ। प्रदूषणको अवस्था अध्ययन/यकिन गर्न उपकरणहरू आवश्यक पर्ने हुँदा "Air sampler" खरिद गर्ने कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको थियो।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्य निम्न बमोजिम रहेका छन्।

- वायुमा प्रदूषणका कारक तत्वहरू (TSPM, PM) आदिको मात्रा निर्धारण गर्न वायुको नमूना संकलन गर्न।
- उद्योग तथा कलकारखानाहरूले वायु प्रदूषण सम्बन्धी मापदण्ड पालना गरेको/नगरेको यकिन गर्न।

प्रगति

वायुमण्डलमा रहेका निलम्बित कणहरूको नमूना संकलन गरी वातावरणीय अनुगमनकाको क्रममा वायुको गुणस्तर परीक्षण र मूल्याङ्कन गर्न Acoem Model ECO-HVS3000-02 High Volume Air Sampler खरीद गरिएको हो । यस उपकरण प्रमुख विशेषता निम्न बमोजिम रहेको छ ।

• उपयोग:

- वातावरणीय अनुगमन र वायुको गुणस्तर परीक्षणका लागि यो उपकरण मुख्य रूपमा प्रयोग गरिनेछ ।
- यसले उच्च मात्रा (High Volume) मा वायुमण्डलीय हावाबाट कणहरू संकलन गर्न सक्षम रहेको छ ।
- लामो अवधिका लागि सतह हावा नमूना संकलन गरेर, यो उपकरणले PM10 र PM2.5 जस्ता कणहरूलाई अलग गर्न मद्दत गर्छ, जसले स्वास्थ्य र वातावरणमा पर्ने असरहरूको अनुसन्धानमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउनेछ ।

• प्राविधिक विशेषताहरू:

- हावा संकलन क्षमता: यो उपकरणले प्रति मिनेट 1000 लिटर वा बढी हावा संकलन गर्न सक्छ ।
- कणहरू छुट्याउने क्षमता: यो उच्च खण्डको एयर स्याम्पलरले PM2.5 र PM10 जस्ता कणहरूलाई छुट्याउन सक्षम छ, जसले वातावरणीय कण प्रदूषणको सटीक मापन गर्न मद्दत गर्छ ।
- स्वचालित टाइमर: यसमा प्रोग्रामेबल टाइमर हुन्छ, जसले स्वचालित रूपमा स्याम्पलिंग प्रक्रिया सुरु र बन्द गर्न मिल्छ ।
- डिजाइन: एर्गोनोमिक र हल्का वजन भएको यो उपकरण सजिलै सार्न मिल्ने खालको रहेको छ ।
- डाटा रेकर्डिंग: स्याम्पलिङका क्रममा संकलित डाटालाई स्वचालित रूपमा रेकर्ड गर्नका लागि यो उपकरणमा डिजिटल डिस्प्ले र USB जडानको सुविधा पनि रहेको छ ।
- तापक्रम नियन्त्रण: बाहिरी तापक्रमको उतारचढावका बीच पनि, उपकरणले सटीक नतिजा दिन सक्दछ ।

तस्विर २: COD Digerster र Air Sampler उपकरणहरू

३.३.३ Acid Purifier खरिद

पृष्ठभूमि

यस विभाग अन्तर्गत प्रयोगशाला शाखाले वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम नियन्त्रणको लागि विभिन्न प्रकृतिका उद्योग कलकारखानाहरूले प्रदूषण सम्बन्धी पालना गर्नुपर्ने मापदण्डमा उल्लेख भएका विभिन्न प्यारामिटरहरूको लागि फोहर पानीको नमूनाहरू प्रयोगशालामा परीक्षण गर्नु पर्दछ। प्रयोगशालामा नमूनाहरूको मापदण्डमा उल्लेख भए बमोजिमका प्यारामिटरहरूको परीक्षण/विश्लेषण गर्न विभिन्न acids को आवश्यकता पर्दछ। प्रयोगशालामा प्राप्त नमूनाको परीक्षण/विश्लेषण गर्दा नमूनाहरूलाई acidify गर्नुपर्छ साथै विभिन्न गह्रौं धातुको परीक्षण गर्नको लागि चाहिने एसिडलाई शुद्ध गर्नका लागि चालु आ.व. २०८०/८१ को स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रममा Acid Purifier खरिद गर्ने कार्यक्रम रहेको थियो।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्य निम्न बमोजिम रहेका छन्।

- नमूना हरूमा रहेको गह्रौं धातु, COD लगाएतका प्यारामिटरहरूको परीक्षण गर्दा प्रयोग हुने एसिकलाई शुद्ध गर्नु,
- प्रयोगशाला परीक्षणको नतिजा प्रभावकारी गर्नु,
- नमूना परीक्षणमा देखिने त्रुटि र बिचलनको न्यूनीकरण गर्नु,
- प्रयोगशाला नियमित रूपमा सञ्चालन गर्नु।

प्रगति

अम्लमा रहेको दूषित तत्वहरू हटाई प्रयोगशालाको लागि आवश्यक शुद्ध अम्ल कायम राख्न मद्दत गर्ने भएकोले Acid Purifier उपकरण खरीद गरिएको छ । प्रयोगशालाको लागि नमूनाको परीक्षण तथा विश्लेषण सही परिमाणको लागि Acid Purifier ले उच्च शुद्धताको अम्लको रसायनिक संरचना सुरक्षित राख्ने गर्दछ । यसको प्रयोगले शुद्धता बढाउँछ, उत्पादनको गुणस्तर सुधार गर्छ, र उपकरणहरूलाई खिया तथा क्षयहुनबाट जोगाई लामो समयसम्म चलन मद्दत पुऱ्याउँदछ ।

३.३.४ Potentiometer खरिद गर्ने

पृष्ठभूमि

वातावरणीय प्रदूषण न्यूनिकरण गर्न तथा विभिन्न उद्योगहरूले वातावरणीय प्रदूषण सम्बन्धी मापदण्ड परिपालाना गरे नगरेको यकिन गर्न विभिन्न प्रकृतिका औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूबाट संकलित फोहरपानी, माटो, पेन्ट, धुलोको कण आदि नमूनाहरूको मापदण्डमा उल्लेख गरिएका प्यारामिटरहरूको प्रयोगशालामा परीक्षण/विश्लेषणको लागि Potentiometer आवश्यकता पर्ने हुँदा Potentiometer खरिद गर्ने कार्यक्रम राखिएको थियो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्य मापदण्डमा उल्लेख भएका प्यारामिटरहरूको परीक्षण गर्ने रहेको छ ।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत HANNA HI5522-01 Potentiometer खरिद गरिएको हो । यस उपकरणले एकै साथ pH, ORP, वा ISE लाई एउटा च्यानलमा र EC, TDS, Salinity, वा Resistivity लाई अर्को च्यानलमा मापन गर्न सक्षम रहेको छ ।

३.३.५ Ion Selective Electrode खरिद गर्ने

पृष्ठभूमि

वातावरणीय प्रदूषण न्यूनिकरण गर्न तथा विभिन्न उद्योगहरूले वातावरणीय प्रदूषण सम्बन्धी मापदण्ड परिपालाना गरे नगरेको यकिन गर्न विभिन्न प्रकृतिका औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूबाट संकलित फोहरपानी, माटो, पेन्ट, धुलोको कण आदि नमूनाहरूको मापदण्डमा उल्लेख गरिएका प्यारामिटरहरूको प्रयोगशालामा परीक्षण/विश्लेषणको लागि Ion Selective Electrode आवश्यकता पर्दछ । फोहर पानीमा Chloride, Fluoride, Nitrate, Sulfide, Sulfate जस्ता प्यारामिटरहरू परीक्षण गर्नु पर्ने हुन्छ । तसर्थ यस आ.व. मा Ion Selective Electrode खरिद गर्ने कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको थियो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्य मापदण्डमा उल्लेख गरिएका Chloride, Fluoride, Nitrate, Sulfide, Sulfate जस्ता प्यारामिटरहरूको परीक्षण गर्ने रहेको छ ।

प्रगति

आ.व. २०८०/८१ मा प्रयोगशालामा Chloride, Fluoride, Nitrate, Sulfide, Sulfate जस्ता प्यारामिटरहरूको परीक्षण गर्नको लागि Ion Selective Electrode खरिद गरिएको हो । HANNA कम्पनीको Ion Selective Electrode HI-4010, HI 4002, HI 4012, HI 4015 and HI 4000-50 को प्रयोग गरी पानी तथा औद्योगिक क्षेत्रबाट निष्काशन हुने फोहर पानीको विभिन्न प्रकारका आयनहरूको सांद्रता मापन गर्न सक्दछ ।

तस्विर ३: HANNA कम्पनीको खरिद गरिएको Potentiometer र Ion Selective Electrode

३.४ स्पेयर पार्टस् खरीद

३.४.१ Spare Parts and consumables for Existing Air Quality DAQ and Housing

पृष्ठभूमि

आ.व. २०७२/७३ देखि विभागले पहिचान गरिएका देशका विभिन्न स्थानमा निरन्तर वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन गर्दै आईरहेको छ । यी मापन केन्द्रहरू नियमित सञ्चालनका लागि वायु

गुणस्तर मापन यन्त्रहरू राखिएको housing तथा DAQ को मुख्य कम्पोनेन्टको खरिदका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको थियो ।

उद्देश्य

विभागद्वारा स्थापना गरी सञ्चालन गरिरहेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको निरन्तर सञ्चालनमा सहयोग पुग्नेछ ।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत बोलपत्र मार्फत Temperature and Humidity Sensor (Humidity Prob), Wind Sensor Ultrasonic, Data Acquisition System (Rack Mount Data Logger), Lithium-ion based Battery Backup and Power System Including battery inverter and charging controller आदि Spare parts र Consumables खरिद गरिएको थियो ।

३.४.२ Spare parts and consumables for existing display board

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागले देशका २७ विभिन्न स्थानहरूमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूबाट प्राप्त डाटाहरूको निरन्तर प्रसारणका लागि digital display board स्थापना तथा सञ्चालन गर्दै आईरहेको छ। यी display board हरू नियमित सञ्चालनका लागि विभिन्न spare parts आवश्यक पर्ने हुँदा यसमा प्रयोग हुने मुख्य कम्पोनेन्टहरूको खरिदका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको थियो।

उद्देश्य

विभागद्वारा स्थापना गरी सञ्चालन गरिरहेका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको डाटा निरन्तर रूपमा जनमानसमा पुऱ्याउनु रहेको छ ।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत बोलपत्र मार्फत Full Color LED Display Panels, Display Controller र Camera खरिद गरिएको छ ।

ख) चालु खर्च अन्तर्गतको कार्यक्रमहरु

३.५ परीक्षण तथा अनुगमन

३.५.१ EIA गरेका आयोजनाहरुको वातावरणीय परीक्षण

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा १२ को उपदफा (१) बमोजिम मन्त्रालय वा तोकिएको निकायले यस ऐन बमोजिम वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने प्रस्तावको कार्यान्वयन सुरु गरी सेवा वा वस्तु उत्पादन वा वितरण सुरु गरेको दुई वर्ष भुक्तान भएको मितिले छ महिनाभित्र त्यस्तो प्रस्तावको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा परेको प्रतिकूल प्रभाव, त्यस्ता प्रभावलाई कम गर्न अपनाएको उपाय तथा त्यस्तो उपायको प्रभावकारिता र न्यूनीकरण हुन नसकेको वा आँकलन नै नभएको प्रतिकूल प्रभाव उत्पन्न भएकोमा सो समेतको विश्लेषण गरी वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन अद्यावधिक रूपमा राख्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यसै सन्दर्भमा वातावरणीय परीक्षण गर्ने जिम्मेवारी वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट वातावरण विभागमा प्रत्यायोजित भएको छ र प्रत्येक आर्थिक वर्षहरुमा नियमित रूपमा वातावरणीय परीक्षण कार्य हुँदै आइरहेको छ ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरु निम्नलिखित रहेका छन् :

- वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन भएका आयोजनाहरु सञ्चालनमा आएपश्चात् उक्त आयोजनाहरुको कार्यान्वयनबाट वातावरणमा परेको प्रतिकूल प्रभाव तथा त्यस्ता प्रभावलाई कम गर्न अपनाएको उपायको सम्बन्धमा निरीक्षण गर्ने,
- आयोजनाहरुले अवलम्बन गरेको उपायहरुको प्रभावकारिता र न्यूनीकरण हुन नसकेको वा आँकलन नै नभएको प्रतिकूल प्रभाव उत्पन्न भएकोमा सो समेतको विश्लेषण गर्ने,
- आयोजनाले अपनाएको न्यूनीकरणको उपाय पर्याप्त भएको नदेखेमा त्यस्तो प्रतिकूल प्रभाव निराकरण वा न्यूनीकरण गर्न प्रस्तावकलाई उपयुक्त आदेश दिने,
- वातावरण संरक्षण प्रवर्द्धनमा योगदान गर्ने ।

प्रगति

यस आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा कूल १० वटा आयोजनाहरुको वातावरणीय परीक्षण गर्ने लक्ष्य राखिएकोमा शत प्रतिशत लक्ष्य हासिल भएको छ । वातावरणीय परीक्षणको भएका सबै आयोजनाहरुमा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको वातावरणीय व्यवस्थापन योजना अनुरूप कैफियत देखिएका

सवालहरु तथा आँकलन नभएका विषयहरुमा कैफियत देखिएमा वातावरण संरक्षण ऐन २०७६ को दफा १२(२) प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरण वा निराकरण गर्न विभागद्वारा आदेश दिइएको छ । वातावरणीय परीक्षण सम्पन्न गरिएका आयोजनाहरुको नामावली तालिका ७ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ७: वातावरणीय परीक्षण गरिएका आयोजनाहरुको सूची

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	ठेगाना	क्षेत्र
१.	मनमोहन मेडिकल कलेज तथा शिक्षण अस्पताल	काठमाण्डौ	स्वास्थ्य
२.	होटल मेची क्राउन	झापा	पर्यटन
३.	होङ्गशी शिवम् सिमेन्टस	नवलपरासी	उद्योग
४.	भ्यू होटल सिद्धार्थ	बाँके	पर्यटन
५.	सनसिटी संयुक्त आवास	काठमाण्डौ	आवास
६.	होटल अकामा	काठमाण्डौ	पर्यटन
७.	मिस्ट्री खोला जलविद्युत आयोजना	म्याग्दी	जलविद्युत
८.	अश्विनस् मेडिकल कलेज एण्ड अस्पताल (नेपाल मेडीसिटी अस्पताल)	ललितपुर	स्वास्थ्य
९.	बि. एण्ड बि. अस्पताल	काठमाण्डौ	स्वास्थ्य
१०.	लिखु-४ जलविद्युत आयोजना	रामेछाप, ओखलढुङ्गा	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ

३.५.२ वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरुको वातावरणीय अनुगमन

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ तथा वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ बमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई कुनै पनि प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न वा गराउन नहुने तथा वातावरणीय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन गर्नु पर्ने विषय उल्लेख गरिएको छ । साथै उक्त ऐनले वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनभन्दा विपरित हुने गरी आयोजना कार्यान्वयन गरेमा सम्बन्धित निकायले त्यस्तो आयोजना कार्यान्वयन गर्न रोक लगाउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ । यसरी वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत भएका आयोजनाहरुको वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा ३९ को उपदफा (१) बमोजिम वातावरणीय अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने अधिकार मन्त्रालय तथा विभागलाई रहेको छ र मन्त्रालय वा विभागले कुनै आयोजनाको अनुगमन तथा निरीक्षण गर्दा प्रस्ताव स्वीकृत हुँदाको बखतको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेखित सीमाभन्दा बढी प्रभाव परेको देखिएमा त्यस्तो प्रभाव हटाउन वा हटाउने उपाय अवलम्बन गर्न सो आयोजनाको प्रस्तावकलाई वातावरण संरक्षण नियमावलीको

नियम ४५(२) बमोजिम निर्देशन दिनेछ र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित प्रस्तावकको कर्तव्य हुनेछ । यही उद्देश्यका साथ वातावरणीय अनुगमन कार्यक्रम प्रत्येक आर्थिक वर्षहरूमा गरिँदै आएको छ ।

उद्देश्य

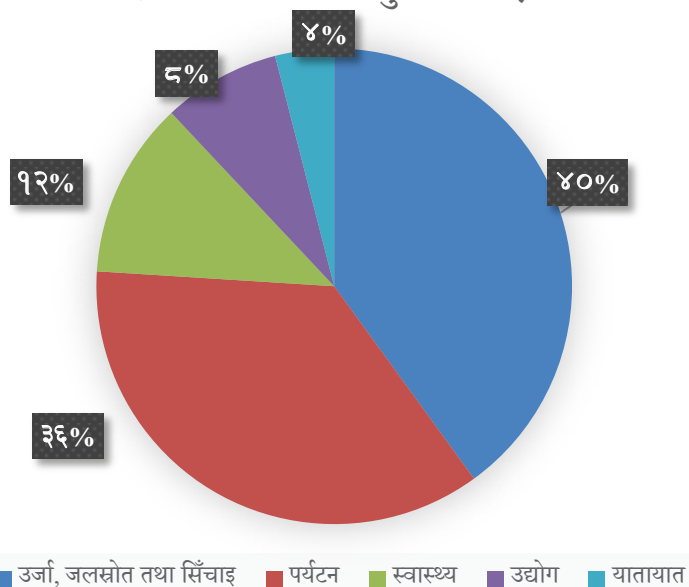
यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्न लिखित रहेका छन् :

- वातावरणीय अध्ययन स्वीकृत भएका आयोजनाहरूले ती प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिमका न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरे/नगरेको अनुगमन गर्ने,
- अनुगमन/निरीक्षणको क्रममा प्रस्तावित भन्दा बढी प्रभाव परेको पाइएमा त्यस्तो प्रभाव हटाउन वा हटाउने उपाय अवलम्बन गर्न सो आयोजनाको प्रस्तावकलाई निर्देशन दिने,
- स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा आँकलन नै नभएको नयाँ सवाल/ प्रभाव देखिएमा सो प्रभावको विश्लेषण गरी त्यस्ता प्रभाव न्यूनीकरण गर्न प्रस्तावकलाई निर्देशन दिने,
- वातावरणीय अध्ययन गर्ने दायरामा परेका वा नपरेका तर वातावरण प्रदूषण गराउने आयोजना पहिचान गरी प्रदूषण नियन्त्रणका लागि सुझाव दिने,
- आयोजनाहरूले पेश गरेका स्वः अनुगमन प्रतिवेदनमा उल्लेखित प्रभाव न्यूनीकरणका लागि अवलम्बन गरिएका न्यूनीकरणका उपायहरूको जाँच गर्ने,
- वातावरण संरक्षण प्रवर्द्धनमा योगदान गर्ने ।

प्रगति

यस आ.व. २०८०/०८१ मा कूल २० वटा आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन गरिने लक्ष्य राखिएकोमा शत प्रतिशत लक्ष्य हासिल गर्दै जम्मा २५ वटा आयोजनाको अनुगमन भएको छ । अनुगमनको क्रममा कैफियत देखिएका विषयहरूमा सम्बन्धित आयोजनालाई वातावरण संरक्षण नियमावलीको नियम ४५(२) बमोजिम सुधारका लागि निर्देशन समेत दिईएको छ । अनुगमन गरिएका आयोजनाहरूको क्षेत्रगत प्रतिनिधित्व चित्र १ मा प्रस्तुत गरिएको छ र आयोजनाहरूको विस्तृत विवरण अनुसूची ४ मा उल्लेख गरिएको छ ।

आ.व. २०८०/८१ मा वातावरणीय अनुगमन गरिएका आयोजनाहरू

चित्र १: क्षेत्रगत वातावरणीय अनुगमन गरिएका आयोजनाहरू

३.५.३ उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन एवं निरीक्षण

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षण ऐन २०७६ तथा नियमावली र नेपाल सरकार द्वारा समय समयमा जारी गरिएका वातावरण सम्बन्धी विभिन्न मापदण्डहरूको परिपालना गर्नु सम्बन्धित उद्योग प्रतिष्ठानको दायीत्व रहेको छ। सो कार्यको नियमन तथा परिपालना भए नभएको सम्बन्धी अनुगमन तथा निरीक्षण गरी परिपालना गराउने तथा परिपालना नगर्ने उद्योग प्रतिष्ठानहरूलाई कारबाहीको दायरामा ल्याई उचित दण्ड जरिवानाका लागि सिफारिस सहित वातावरण प्रदूषण नियन्त्रणमा जवाफदेही गराउनका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको थियो।

उद्देश्य

उद्योग प्रतिष्ठानहरूलाई वातावरणीय कानूनको पालना मार्फत वातावरणमैत्री तवरले सञ्चालन गराउने।

प्रगति

देशभरका विभिन्न उद्योग प्रतिष्ठानहरूको नियमित र उजुरीका आधारमा आकस्मिक तथा नियमित गरी कुल १०० उद्योग प्रतिष्ठानहरूको अनुगमन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा कुल ९७ उद्योग प्रतिष्ठानहरूको नियमित तथा आकस्मिक अनुगमन गरिएको थियो। अनुगमनको क्रममा कैफियत देखिएका विषयहरूमा सम्बन्धित जम्मा ९२ उद्योग प्रतिष्ठानहरूलाई वातावरण संरक्षण ऐनको दफा १५(४) बमोजिम सुधारका निर्देशन दिईएको थियो भने चार वटा प्लाष्टिक उद्योगलाई स्पष्टिकरण सोधिएको तथा एक वटा उद्योगलाई ऐनको दफा ३५(३)

बमोजिम सम्बन्धित निकायलाई कारवाहीको लागि पत्राचार समेत गरिएको छ । अनुगमन गरिएका उद्योग प्रतिष्ठानहरूको तालिका अनुसूचि ५ मा दिईएको छ ।

	
<p>शिवम् सिमेन्टस लिमिटेडको अनुगमनको क्रममा</p>	<p>बड्कापथ सिँचाइ आयोजनाको अनुगमनको क्रममा</p>
	
<p>हिमालय दृश्य रिसोर्टको प्रतिनिधिसँग छलफलको क्रममा</p>	<p>उद्योगमा जम्मा गरिएको ब्वाइलरबाट निस्कासित खरानी</p>
	
<p>उद्योगबाट निस्कासित फोहर पानी जम्मा गरेको</p>	<p>उद्योगमा जम्मा गरिएको प्लाष्टिकजन्य फोहर</p>

तस्विर ४: वातावरणीय तथा उद्योग अनुगमनको क्रममा खिचिएको तस्विर

३.६ अध्ययन, अनुसन्धान तथा कार्यविधि/निर्देशिका

३.६.१ जलविद्युत आयोजनाहरूले गरेको वातावरणीय प्रवाह (e-flow) सम्बन्धी अध्ययन

पृष्ठभूमि

जलविद्युत आयोजनाहरूबाट विद्युत उत्पादन हुँदा नदीको बाँध बनाएको क्षेत्र देखि विद्युत उत्पादन गृह सम्मको क्षेत्रमा पानीको बहाव नदीको औसत पानीको बहावभन्दा कम हुने गर्दछ । नदी प्रणालीमा आश्रित जीव तथा यस सँग सम्बन्धित पारिस्थितिकीय प्रणालीको अस्तित्व तथा नदीमा आश्रित जनसमुदायको जीविकोपार्जनको निम्ति नदीमा निश्चित पानीको बहाव सदैव आवश्यक हुने गर्दछ जसलाई वातावरणीय प्रवाह भनिन्छ । वातावरणीय प्रवाह भनेको पानीको मात्रा, समय र गुणस्तर हो जुन जलीय पारिस्थितिकीय प्रणालीमा सन्तुलन कायम राख्न आवश्यक पर्दछ । वातावरणीय प्रवाहमा हुने असन्तुलनले तल्लो तटीय क्षेत्रमा बस्ने समुदायको जीविकोपार्जनका साथै जलीय पारिस्थितिक प्रणालीलाई हानि पुर्याउँछ ।

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ र सोको नियमावली २०७७ को व्यवस्था बमोजिम कुनै पनि विकासका क्रियाकलाप निर्माण पूर्व वातावरणीय अध्ययन गरेर सञ्चालनको अनुमति दिने तथा विकास आयोजनाका लागि वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गराउने व्यवस्था रहेको छ । सोही ऐनको दफा ३९ बमोजिम यस ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्डको कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा मन्त्रालय वा वातावरण विभागले अनुगमन तथा निरीक्षण गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ । त्यस्तै जलविद्युत विकास नीति, २०५८ मा पनि नदी, खोलाको न्यूनतम मासिक औसत बहावको कम्तीमा १० प्रतिशत वा वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनबाट देखिएको न्यूनतम आवश्यक मात्राको पानी नदी, खोलामा छोड्ने व्यवस्था रहेको छ। यद्यपी जलविद्युत आयोजनाहरूले यस प्रकारको व्यवस्था सदैव अनुपालन गरेको देखिँदैन जसकारण कतिपय अवस्थामा स्थानीय समुदाय तथा जलविद्युत आयोजनाबीच विवाद हुने गरेको देखिन्छ ।

त्यस्तै, नेपालमा लगानीकर्ता र सरकारको बीचमा वातावरणीय प्रवाहको अवधारणा अझै प्रारम्भिक अवस्थामा नै रहेकोले नदीहरूको जल प्रवाहको आवश्यकता र संवेदनशीलता प्रति पर्याप्त ध्यान गएको देखिँदैन । साथै सञ्चालनमा रहेका जलविद्युत आयोजनाहरूको वातावरणीय प्रवाह (e-flow) को अध्ययन तथा प्रकाशन पनि नेपालमा पर्याप्त भएको छैन । तसर्थ नेपालमा हाल सञ्चालनमा रहेका जलविद्युत आयोजनाहरूले प्रचलित कानून बमोजिम औसत मासिक बहाव नदीमा कायम गरे/नगरेको अध्ययन गर्न र समग्रमा जलविद्युत आयोजनाहरूको वातावरणीय प्रवाह सम्बन्धी आधारभूत जानकारी प्राप्त गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको हो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- ❖ जलविद्युत आयोजनाहरूको प्रचलित कानून बमोजिम वातावरणीय प्रवाह भए/नभएको अध्ययन गर्न,

- ❖ वातावरणीय प्रवाह सम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन गरी नदीको पारिस्थितिकीय प्रणालीमा परेको असर सम्बन्धमा जानकारी प्राप्त गर्न ।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत तीनवटा जलविद्युत आयोजनाहरू; मोदी खोला जलविद्युत आयोजना, मध्य मोदी जलविद्युत आयोजना, तल्लो मोदी-१ र तल्लो मोदी खोला जलविद्युत आयोजना जलविद्युत आयोजनाहरूको वातावरणीय प्रवाह मापन गरिएको थियो। यस अध्ययनले जलविद्युत आयोजनाहरूको वातावरणीय प्रवाहको सन्दर्भमा अन्तर्दृष्टि प्रदान गरेको छ । निर्जलित (Dewatered Zone) क्षेत्रमा छोडिएको पानी पर्याप्त छ वा छैन भनेर निर्धारण गर्न तथा एकल समयको तथ्यांक अपर्याप्त हुनाले व्यापक अनुसन्धान र अतिरिक्त तथ्यांक (Secondary data) पनि आवश्यक हुने यस अध्ययनले देखाएको छ । यस अध्ययनमा संलग्न तीनवटा आयोजनाहरूको वातावरणीय प्रवाहको मानक तालिका ८ प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८: जलविद्युत आयोजनाहरूको वातावरणीय प्रवाहको तथ्याङ्क

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	मापन गरिएको वातावरणीय प्रवाह	वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेख भएबमोजिम (मासिक प्रवाह)
१.	मोदी खोला जलविद्युत आयोजना	0.1025 m ³ /s	-
२.	मध्य मोदी जलविद्युत आयोजना	0.32 m ³ /s	-
३.	तल्लो मोदी-१ जलविद्युत आयोजना	0.0539 m ³ /s	1.755 m ³ /s
४.	तल्लो मोदी खोला जलविद्युत आयोजना	0.6745 m ³ /s	1.26 m ³ /sec

तल्लो मोदी जलविद्युत आयोजनाको वातावरणीय प्रवाह मापन गर्दै

मोदी खोला जलविद्युत आयोजनाको निर्जलित क्षेत्र

तस्विर ५: वातावरणीय प्रवाहको स्थलगत तस्विरहरू

३.६.२ सामुदायिक होमस्टे सञ्चालनबाट वातावरणमा परेको प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन

पृष्ठभूमि

नेपाल सरकारबाट स्वीकृत “होम स्टे सञ्चालन कार्यविधि २०६७” अनुसार “होमस्टे” भन्नाले पर्यटकलाई आवास, खाना र अन्य सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले आफ्नै घर समुदायमा निजी वा सामूहिक रूपमा सञ्चालन गरिएको सेवा हो । सामुदायिक होम स्टे भन्नाले ग्रामीण क्षेत्रमा कम्तीमा पाँच देखि सात वटा अलग अलग स्वामित्व भएका घरधनीले सामुहिक रूपमा व्यवस्थापन गरी सञ्चालन गरेको होम स्टे हो भने निजी होम स्टे भन्नाले ग्रामीण क्षेत्रमा एकल रूपमा दर्ता गरी निजी स्तरमा सञ्चालित होम स्टेलाई जनाउँदछ । स्थानीय तहमा स्वरोजगारी बढाएर जनताको आर्थिकस्तर उकास्न र ग्रामीण पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्न यसको महत्वपूर्ण भूमिका देखिन्छ । देशभर सयौंको संख्यामा होम स्टेहरु सञ्चालनमा रहेका छन् । यद्यपि यस्तो कार्यबाट वातावरणमा पर्ने प्रभावका सम्बन्ध भने सरकारी स्तरबाट खासै अध्ययन भएको पाइँदैन । अन्य क्षेत्र जस्तै आवास, अस्पताल, सडक जस्ता भौतिक सञ्चालनको निर्माण एवं सञ्चालनबाट वातावरणमा पर्ने प्रभाव सम्बन्धमा वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धी कानुनी प्रावधानको व्यवस्था भएता पनि होम स्टे सञ्चालन सम्बन्धमा भने यस्तो वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धी प्रावधान नभएको हुनाले यसलाई सम्बोधन गर्न सामुदायिक होमस्टे सञ्चालनबाट वातावरणमा परेको प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन गर्न यस कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको हो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरु निम्न लिखित रहेका छन् :

- सामुदायिक होमस्टे सञ्चालनबाट स्थानीय भौतिक, जैविक तथा आर्थिक सामाजिक/सांस्कृतिक क्षेत्रमा परेको सकारात्मक एवं नकारात्मक प्रभावको पहिचान गर्ने,
- सामुदायिक होमस्टेलाई सञ्चालनको लागि स्वीकृति दिँदा वातावरणीय अध्ययनको दायरामा ल्याउनु आवश्यक रहे नरहेको यकिन गर्ने ।

प्रगति

यस अध्ययन गण्डकी प्रदेश कास्की जिल्ला मादी गाउँ पालिका वडा नं. १ मा अवस्थित सिक्लेस होमस्टे र काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला पनौती नगरपालिका वडा नं. ७ मा अवस्थित पनौती सामुदायिक होमस्टेमा सञ्चालन गरिएको छ । ग्रामीण भेगमा रहेको होमस्टेमा बाह्य पर्यटकको संख्या घटेता पनि शहरी क्षेत्रमा रहेको होम स्टेमा बाह्य पर्यटकको संख्यामा उल्लेखनीय वृद्धि भएको पाइयो । साथै होमस्टेको सञ्चालनबाट फोहरमैलाको व्यवस्थापनमा सकारात्मक पहल हुनुको साथै नजिकै पर्ने वन जङ्गल तथा जिवजन्तुमा समेत असर परेको नदेखिनुको साथै स्थानिय उत्पादन, संस्कृति तथा दिगो अभ्यासहरुको पालना अझ बढेको पाइयो । तसर्थ होम स्टे सञ्चालनलाई वातावरणीय अध्ययन (BES/IEE/EIA) को दायरामा ल्याउन नपर्ने यस प्रारम्भिक अध्ययनबाट देखिएको छ । यद्यपी यस सम्बन्धमा विस्तृत अध्ययन आवश्यक देखिन्छ ।

तस्विर ६: पनौती सामुदायिक होमस्टेको सञ्चालकहरु तथा पनौती बजार भ्रमणको क्रममा

३.६.३ आयोजनाहरुको स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन कार्यान्वयनबाट जैविक विविधता तथा प्रभावित जनसमुदायको जीविकोपार्जनमा पारेको प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन (जलविद्युत आयोजनाको)

पृष्ठभूमि

कुनै पनि आयोजनाको निर्माणबाट प्रभावित क्षेत्रमा सकारात्मक तथा नकारात्मक दुबै खालका असरहरु परिरहेको हुन्छ। यसरी पर्न सक्ने नकारात्मक असरहरुलाई न्यूनीकरणका उपायहरु मार्फत सम्भव भएसम्म न्यून गर्ने उद्देश्यका साथ वातावरणीय अध्ययनहरु गरिएका हुन्छन्। जलविद्युत आयोजनाको हकमा उत्पादन क्षमता साथै वन संरक्षण क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र, मध्यवर्ती क्षेत्र, वातावरण संरक्षण क्षेत्र वा रामसारमा सूचीकृत सीमसार क्षेत्रमा पर्ने/नपर्नेको वातावरण संरक्षण नियमावलीको नियम ३ सँग सम्बन्धित अनुसूची १, २ र ३ मा उल्लेख गरिएको छ। यस प्रकारको अध्ययनले आयोजनाको कार्यान्वयनबाट त्यस क्षेत्रको भौतिक, जैविक, रासायनिक तथा सामाजिक/ आर्थिक क्षेत्रमा पर्न सक्ने प्रभावहरु तथा उक्त प्रभावहरुलाई कम गर्न चाल्नुपर्ने

न्यूनीकरणका उपायहरूलाई समेटेको हुन्छ । यसरी निर्मित वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनले जैविक विविधताको संरक्षण, त्यसको प्रबर्द्धनको साथै प्रभावित समुदायको आर्थिक अवस्था तथा सीप/ज्ञानको स्तर वृद्धिमा भूमिका खेल्ने गर्दछ ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिम गरिएको क्षतिपूर्ति वृक्षारोपणको अवस्था मूल्याङ्कन गर्नु,
- जलविद्युत आयोजनाहरूको सञ्चालनबाट स्थानीय समुदायलाई परेको सकारात्मक तथा नकारात्मक प्रभावहरूको बारेमा अध्ययन गर्नु,
- आयोजनाबाट प्रभावित समुदायको आर्थिक अवस्था तथा सीप/ज्ञानको स्तर वृद्धि गर्न वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका उपायहरूको कार्यान्वयनको अवस्था मूल्याङ्कन गर्नु ।

प्रगति

यस अध्ययन कार्यक्रम सोलु खोला (दुधकोशी) जलविद्युत आयोजना, तल्लो लिखु जलविद्युत आयोजना र लिखु-४ जलविद्युत आयोजनामा सञ्चालन गरिएको थियो । यस अध्ययन पश्चात् स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेखित वातावरणीय सवालहरूको परिपालना सम्बन्धमा तीन वटै जलविद्युत आयोजनाहरू सचेत रहेको र आयोजनाहरूले अधिकतम वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरूको पालना भएको देखिन्छ । जैविक विविधताको हकमा आयोजनाहरूले रुख-बिरुवा कटानबाट हुन आउने प्रभावलाई क्षतिपूर्ति वृक्षारोपण मार्फत न्यूनीकरण गरेको पाइयो । समग्रमा जलविद्युत आयोजनाहरू निर्माण तथा सञ्चालनका केही नकारात्मक पक्षहरू भएता पनि तुलनात्मक रूपमा हेर्दा आयोजनाहरू सञ्चालनले सो स्थानको स्थानीयहरूलाई बढी सकारात्मक प्रभावहरू पारेको देखिन्छ ।

	
<p>सोलु खोला (दुधकोशी) जलविद्युत आयोजनाबाट प्रभावित स्थानीय बासिन्दासँग सर्वेक्षण गर्दै</p>	<p>लिखु-४ जलविद्युत आयोजनामा माछाको आवतजावतको लागि व्यवस्था गरिएको Closed Fish ladder</p>
	
<p>सोलु खोला (दुधकोशी) जलविद्युत आयोजनामा प्रभावित स्थानीयसँगको छलफलको क्रममा</p>	<p>तल्लो लिखु जलविद्युत आयोजनाबाट प्रभावित स्थानीय बासिन्दासँग सर्वेक्षण</p>

तस्विर ७: जैविक विविधता तथा प्रभावित जनसमुदायको जीविकोपार्जनमा पारेको प्रभाव सम्बन्धी अध्ययनको क्रममा

३.६.४ वातावरण विभाग द्वारा हालसम्म सम्पन्न भए गरेका अध्ययन अनुसन्धान Research Findings हरुको Review गर्ने

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागको स्थापना काल देखि नै यस विभागले वातावरणीय क्षेत्रमा विभिन्न अध्ययन तथा अनुसन्धानका कार्यहरू गर्दै आईरहेको छ । अध्ययन तथा अनुसन्धानका कार्यक्रमहरू हरेक वर्ष भएता पनि यस्ता कार्यक्रम, सम्पन्न पश्चात् प्राप्त नतिजाहरूको पर्याप्त समिक्षा भने हुन सकेको छैन । तसर्थ वातावरण विभागद्वारा हाल सम्म सम्पन्न भए गरेका अध्ययन अनुसन्धानहरूको नतिजाको (Research Findings) Review गर्न औचित्यपूर्ण देखिन्छ । यस समीक्षा अध्ययनले हालसम्म विभागबाट भएका अध्ययन तथा अनुसन्धानलाई एकिकृत गरी यसका परिणाम तथा उपलब्धिहरूको प्रमाण-आधारित समिक्षा गर्नेछ भने विगतमा भएका वातावरणीय समस्याहरूको पहिचान गर्नुका साथै, समस्या समाधानका उपायहरूको विश्लेषण गरि थप अनुसन्धानका क्षेत्रहरू पहिचान गर्नेछ । त्यसै गरी अध्ययन अनुसन्धानका नतिजाको विश्लेषणबाट वातावरण क्षेत्रसँग सम्बन्धित नीति, कानून निर्माण तथा कार्यान्वयनमा समेत महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने देखिन्छ ।

उद्देश्यहरू

- वातावरण विभागले हालसम्म गरेका अध्ययन तथा अनुसन्धानका कार्यहरूको समिक्षा गर्ने ।
- हालसम्म भएका अध्ययन तथा अनुसन्धानको नतिजालाई एकिकृत रूपले राख्ने ।
- अध्ययन तथा अनुसन्धानको नतिजा समीक्षा पश्चात research gap तथा अध्ययन क्षेत्र पहिचान गर्ने ।

प्रगति

विभागबाट सन् २०१५ देखि २०२३ सम्म भएका ३७ वटा अध्ययन तथा अनुसन्धान सम्बन्धी प्रतिवेदनको अध्ययन गरी त्यसको संक्षेपीकरणरूप सहितको प्रतिवेदन तयार सम्पन्न भयो ।

३.६.५ आयोजनाहरूले गरेका compensatory plantation सम्बन्धी अध्ययन

पृष्ठभूमि

कुनै पनि परियोजना तथा विकास आयोजना निर्माण गर्दा वन क्षेत्र परेको खण्डमा रुख विरुवाहरूको कटान गर्नु पर्ने हुन सक्दछ । राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाको लागि राष्ट्रिय वन क्षेत्र प्रयोग गर्ने सम्बन्धी मापदण्ड सहितको कार्यविधि, २०७६ अन्तर्गत परिच्छेद ४ (१७) ३ अनुसार योजना कार्यान्वयन गर्दा रुख विरुवा समेत हटाइने भएमा त्यस्तो रुख विरुवाको दश गुनाको दरले सम्बन्धित वन कार्यालयले तोकेको जग्गामा आयोजनाले वृक्षरोपण गर्नु पर्नेछ भनि उल्लेख गरिएको छ । त्यसका साथै वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ अनुसार गर्नु पर्ने वातावरण प्रभाव मुल्यांकन वा प्रारम्भिक वातावरणीय प्रतिवेदनमा समेत रुख कटान

गर्नु परे त्यस बापत समेत १:१० को दरले क्षतिपूर्ती वृक्षारोपण गर्नु पर्ने प्रावधान वातावरण व्यवस्थापन योजनामा पनि उल्लेख गरिदै आएको छ । तसर्थ आयोजनाबाट भईरहेको क्षतिपूर्ती वृक्षारोपण वातावरणीय हिसाबले एक महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने हुँदा तथा साथै सञ्चालनमा रहेका आयोजनाहरूको क्षतिपूर्ती वृक्षारोपणको अध्ययन नेपालमा पर्याप्त नभएको हुँदा आयोजनाबाट हुने क्षतिपूर्ती वृक्षारोपणको अवस्था सम्बन्धी अध्ययनको सान्दर्भिक देखिन्छ ।

उद्देश्यहरू

यस कार्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य आयोजनाहरूको निर्माणबाट वन तथा रुख बिरुवामा परेको असर अध्ययन गरी रुख बिरुवा कटानबाट वनमा परेको प्रभाव कम गर्नका लागि गरिने क्षतिपूर्ती वृक्षारोपणको अवस्था अध्ययन गर्नु रहेको छ । यसका विशिष्ट उद्देश्यहरू यस प्रकार रहेको छन् ।

- आयोजनाबाट वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेख गरे अनुसार क्षतिपूर्ती वृक्षारोपणको अवस्था रहे/नरहेको अध्ययन गर्ने,
- क्षतिपूर्ती वृक्षारोपणको सम्बन्धी तथ्यांक संकलन गरी त्यसबाट वनको पारिस्थितिकीय प्रणालीमा परेको असर सम्बन्धमा जानकारी प्राप्त गर्न ।

प्रगति

वन तथा भू-संरक्षण विभागमा २०७३ साल देखि २०८० सम्म करिब २१० आयोजनाले स्थायी रूपमा वन क्षेत्र प्रयोग गरी आयोजना निर्माणमा करिब ५०५८.७९ हेक्टर वन क्षेत्र अधिग्रहण गरी १०३५७४६ रूख काटेको तथ्याङ्क प्राप्त भएको छ । क्षतिपूर्ती वृक्षारोपणको अवस्था अध्ययनका लागि तीन वटा आयोजना छनौट गरी स्थलगत भ्रमण गरिएको थियो:

- १) कुलेखानी तेश्रो जल विद्युत आयोजना,
- २) हेटौडा – ढल्केवार- दुहवी ४०० के. भी. प्रसारण लाईन र
- ३) शिवम् सिमेन्ट

अध्ययनले विकास आयोजना र नेपाल सरकारबीच सहमति भएका सर्तहरू पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन हुन नसकेको देखाउँछ । वृक्षारोपण र सुपरिवेक्षणका लागि प्रतिबद्धता गरिएको लगानी जिम्मेवार जिल्ला वन कार्यालयहरूबाटै पूरा हुन नसकेको देखिएको छ भने अर्कोतर्फ, अधिकांश आयोजनाको जग्गा सट्टाभर्ना हुन बाँकी रहेको छ । थप रूपमा, आयोजनाहरूले वृक्षारोपणको लागि जग्गा क्षेत्र प्राप्त गर्न सकेको देखिँदैन । यस अध्ययन अनुसार, तीनवटै आयोजनाले ५ वर्षदेखि उचित हेरचाह गरी क्षतिपूर्ती वृक्षारोपण गरेका छन् । अन्य प्रजातिहरूको कटान भएता पनि वृक्षारोपणका लागि अध्ययन गरिएको आयोजनहरूमा प्रायः टिक, सिसौ र खैर प्रजातिका रुखहरू रोपिएको पाइयो । चरन, केही भागमा रुख काट्ने, जंगलमा आगलागी र क्षयजस्ता खतराहरू उन्मूलन भएमा त्यस्ता क्षेत्रमा क्षतिपूर्तिमूलक वृक्षारोपणले वनको ढाँचा बढाउन र पारिस्थितिकी प्रणालीलाई कायम राख्न मद्दत गर्न सक्छ ।

आयोजना स्थल अनुगमनको क्रममा खिचिएको तस्विर

सामुदायिक वनका सदस्यहरूसँग छलफल

तस्विर ८: अध्ययनको क्रममा खिचिएको तस्विर

३.६.६ प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र जारी गर्ने सम्बन्धी अध्ययन गरी कार्यविधि/निर्देशिका तयार गर्ने

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा २० मा मन्त्रालय वा प्रदेश मन्त्रालयले प्रदूषण नियन्त्रणमा उल्लेखनीय योगदान गर्ने उद्योगलाई प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ । वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम २२ मा प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र सम्बन्धी व्यवस्था अन्तर्गत प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र प्राप्तिको प्रक्रियाका सम्बन्धमा व्याख्या गरिएको छ ।

वातावरण संरक्षण ऐन तथा नियमावलीको प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र सम्बन्धी व्यवस्था लामो समय देखि कार्यान्वयनमा आउन सकेको छैन । यसै सन्दर्भमा प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्रको माग गरी विभिन्न उद्योग प्रतिष्ठान तथा अन्य आयोजनाहरू समय समयमा वन तथा वातावरण मन्त्रालय तथा वातावरण विभाग आउने गरेका छन् । यसरी माग भएर आउदा समेत निर्देशिकाको अभावमा हाल सम्म कुनै उद्योग/प्रतिष्ठान तथा अन्य आयोजनाहरूलाई प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र दिन सकिएको छैन । वातावरण संरक्षण ऐन तथा नियमावलीको कानूनी व्यवस्था एवं वातावरण प्रतिको आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्ने ईच्छा राखेका उद्योग/प्रतिष्ठान/आयोजनाहरूलाई स्वच्छ वातावरण निर्माणका लागि जिम्मेवार बनाउन प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र जारी गर्ने निर्देशिका तयार गर्न यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

देश भरका उद्योग/प्रतिष्ठान/आयोजनाहरूका लागि जारी गरिने प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र सम्बन्धी निर्देशिका तयार गर्ने ।

प्रगति

प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र सम्बन्धी निर्देशिकाको मस्यौदा विभागले वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा पेश गर्ने तयारी गरिएको छ ।

३.६.७ प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी निर्देशिका

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा ३० को स्वच्छ वातावरणको हकको व्यवस्था, राष्ट्रिय वातावरण नीति, २०७६ ले तय गरेको रणनीति र कार्यनीति, वि. सं. २०७८ असोज १८ को नेपाल सरकारको प्लाष्टिक झोला सम्बन्धी राजपत्रको सूचना, प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजना, २०७८ तथा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०७८ श्रावण २८ गतेको प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध कार्यान्वयन सम्बन्धमा भएको आदेश अनुसार प्लाष्टिक झोलाको नियमन तथा नियन्त्रण, प्रयोग र व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी निर्देशिका तयार गर्न यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

नेपालमा प्लाष्टिक झोलाको प्रयोगबाट हुने प्रदूषणलाई घटाई देशको वातावरण स्वच्छ तथा सुन्दर बनाउन सहयोग गर्ने रहेको छ ।

प्रगति

प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी निर्देशिका, २०८० को मस्यौदा तयार भई वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा पेश भईसकेको छ ।

३.६.८ वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

वातावरण विषयमा स्नातक तह देखि नै अनुसन्धानमूलक कार्य गराउने गरेको छ । स्नातक तहमा सामान्य अनुसन्धान गरेता पनि स्नातकोत्तर तहमा अनिवार्य शोध कार्यका रूपमा बृहत उपलब्धिमूलक तथ्यांक तथा नतिजाहरु दिन सक्ने अनुसन्धानहरु गराउने गरेको पाइन्छ । यस्ता अनुसन्धानात्मक कार्यहरूले सिंगो राष्ट्रकै वातावरण क्षेत्रमा सकारात्मक नतिजा प्रवाह गर्नुका साथै वातावरण क्षेत्रसँग सम्बन्धित नीति तथा कानून निर्माण र कार्यान्वयनमा समेत महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । आर्थिक वर्ष ०७०/७१ देखि नै वातावरण सम्बन्धी विषयमा स्नातकोत्तर तहमा शोध अनुसन्धान गरिरहेका विद्यार्थीलाई लक्षित गरी शोध सहायता कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आईरहेको छ ।

कार्यक्रमको उद्देश्य

- उच्च शिक्षा हासिल गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन अनुसन्धानमा संलग्न गराउँदा उक्त अध्ययन अनुसन्धानहरू मार्फत प्राप्त भएका महत्वपूर्ण तथ्यांक, नतिजाह, निष्कर्ष एवं सुझावहरूले वातावरण सम्बन्धी भावी कार्ययोजना तर्जुमा गर्न सहयोग पुग्ने र वातावरण संरक्षण तथा प्रवर्धनमा थप टेवा पुग्नेछ ।
- अनुसन्धानात्मक कार्यहरूले वातावरण क्षेत्रमा सकारात्मक नतिजा प्रवाहका साथै वातावरण क्षेत्रसँग नीति, कानून निर्माण तथा कार्यान्वयनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।

प्रगति

वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता कार्यक्रममा नेपालमा वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका शोधकर्ताबाट प्रस्ताव माग भएको र जम्मा २० (बीस) जना शोधकर्ताहरू छनौट भई सम्झौता समेत भएको थियो । जस मध्ये १९ जना शोधकर्ताले वातावरणसँग सम्बन्धित विषयमा शोध गरी विभागले तोकेको मितिमा मसौदा प्रतिवेदन पेश गर्नुका साथै विभागमा प्रस्तुतीकरण पश्चात् विज्ञहरूबाट प्राप्त राय सुझाव समेटी अन्तिम प्रतिवेदन पेश गरेका थिए । यस विभागबाट शोध सहायत पाएका विद्यार्थीहरूको नामावली अनुसूची १२ मा रहेको छ ।

सम्झौता पश्चात लिइएको तस्विर

प्रस्तुतीकरण गर्दै शोधकर्ता

तस्विर ९: शोध सहायता कार्यक्रमका केही झलक

३.६.१ नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग कलकारखानाबाट निष्काशित फोहरपानीको प्रदूषणको अवस्थाको अध्ययन

पृष्ठभूमि

जनसंख्या बृद्धि संगै बढिरहेको औद्योगिकीकरण तथा अव्यवस्थित शहरीकरणले प्राकृतिक जलस्रोतहरूलाई प्रदूषित बनाइरहेको छ। फोहरमैला जथाभावि फाल्ने तथा औद्योगिक फोहर प्रत्यक्ष रुपमा नदी र यसको किनारामा फाल्नाले नदी अझ बढि प्रदूषित हुने समस्या देखा परेको छ । खेतिबालीमा प्रयोग गरिने रसायनिक मल र विषादी प्रयोग बढ्नाले नदीहरू बढी प्रदूषित हुँदै भईरहेका छन् । नेपालका प्रमुख नदी तथा तालहरूको प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्नका लागि सर्वप्रथम ती जलस्रोतहरूको प्रदूषणको अवस्थाको अध्ययन गर्न आवश्यक हुन्छ । यसरी नदीहरूको भौतिक र रासायनिक प्रदूषणको स्तर यकिन गरी त्यसका आधारमा उपयुक्त नियन्त्रणका उपायहरू तय गर्न सकिन्छ । तसर्थ नदी तथा ताल तलैयाहरूको प्रदूषणको अवस्था यकिन गरी यिनीहरूको प्राकृतिक सौन्दर्य, सांस्कृतिक तथा धार्मिक महत्व पुनर्स्थापना गर्न आवश्यक रहेको छ ।

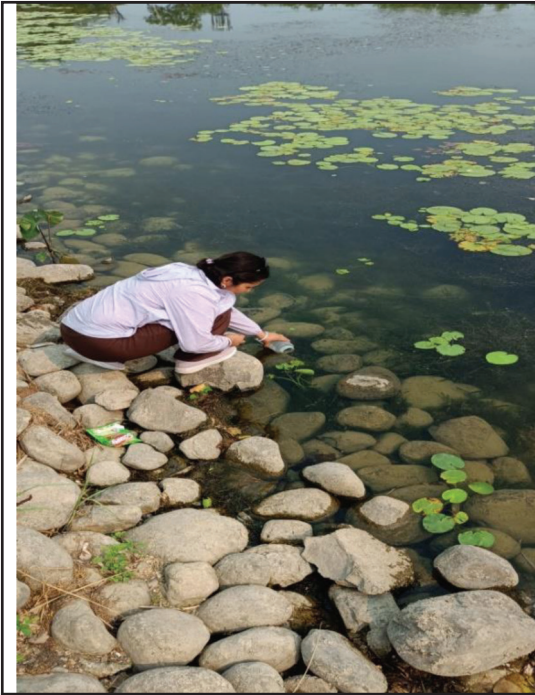
उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

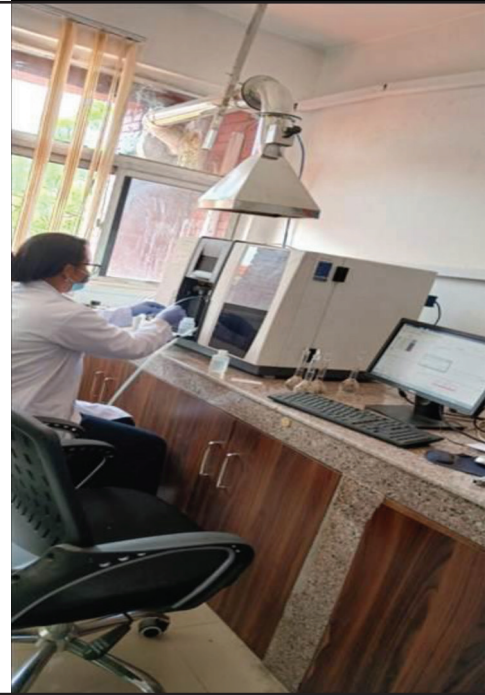
- नदी तथा तालहरूको प्रदूषणको अवस्था अध्ययन एवं मापन गर्नेछ ।
- मौसमी परिवर्तनले नदी तथा तालहरूको प्रदूषणको अवस्था यकिन गरी अघिल्लो वर्षको तुलनामा के कति परिवर्तन भैरहेको छ र मौसमी परिवर्तनले प्रदूषणमा पर्ने असर सम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययन गर्नेछ ।

प्रगति

यस आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा कूल ५० वटा नदी तथा तालहरूको प्रदूषणको अवस्था अध्ययन एवं मापन गर्ने लक्ष्य राखिएकोमा ५५ वटा नदी तथा तालहरूको, फोहर पानीको ३९ वटा र पेन्ट उद्योग बाट ९ वटा नमुना संकलन गरी विभागको प्रयोगशालामा विभिन्न आवश्यक प्यारामिटरहरू परीक्षण गरी विश्लेषण गरिएको छ । प्रयोगशाला परीक्षण सम्पन्न गरिएका नदी तथा तालतलैया तथा फोहर पानिहरूको विवरण अनुसूचि ७ र ८ मा राखिएको छ ।

नमूना संकलन गर्दा लिएको तस्बिर

AAS उपकरण बाट heavy metals परीक्षण गर्दै

तस्बिर १०: अध्ययनको क्रममा नमूना संकलन तथा विश्लेषण

३.६.१० जैविक पदार्थ (Bio-mass) को प्रयोग गरी पानी तथा फोहर पानीमा रहेको मानव स्वास्थ्यमा हानिकारक असर पुऱ्याउने गह्रौ धातु (Heavy Metal) लाई हटाउने प्रविधिको बिकास सम्बन्धी अध्ययन

पृष्ठभूमि

प्राकृतिक तथा मानवीय क्रियाकलापहरु जस्तै: विभिन्न प्रकारको Industrial effluents, Mining, Combustion of fossils fuels, Agriculture chemicals, Electroplating, Pigments & Paint manufacturing बाट विभिन्न Heavy Metals पानीको श्रोतमा मिसिन जान्छ । गह्रौँ धातुयुक्त पानी विभिन्न माध्यमबाट उपभोग गरेपछि यो हाम्रो शरीरमा जम्मा हुन पुग्दछ र छालाको घाउदेखि कलेजो, मिर्गौला, मस्तिष्क, श्वासप्रश्वास नली, पिसाब थैली र प्रोस्टेट क्यान्सर सम्मका विभिन्न स्वास्थ्य समस्याहरु निम्त्याउँदछ । संयुक्त राज्य पर्यावरण संरक्षण एजेन्सी (USEPA) र विश्व स्वास्थ्य संगठन (WHO) ले पिउने पानीका लागि Heavy metals को Standards parameter तोकिएको छ । तसर्थ मानव स्वास्थ्य र वातावरणलाई जोगाउनको लागि त्यस्तो Heavy metals युक्त पानीको प्रयोग गर्नु वा जलाशयमा डिस्चार्ज गर्नु अघि यसलाई हटाउनु आवश्यक रहन्छ ।

उद्देश्य

Chemical Precipitation, Reverse Osmosis, Ion Exchange, Membrane, Nano Filtration and Absorption जस्ता प्रशोधन विधिहरूबाट Heavy metals युक्त पानीलाई शुद्धीकरण गर्ने लागत उच्च हुनुका साथै समय बढी लाग्ने भएकोले जैविक पदार्थको प्रयोग गरी Heavy Metals युक्त पानीलाई शुद्धीकरण प्रविधिको विकास गर्ने यस कार्यक्रमको उद्देश्य रहेको छ ।

प्रगति

यस आ.व. २०८०/०८१ मा त्रिभुवन विश्व विद्यालयसँगको सहकार्यमा जैविक पदार्थ (Bio-mass) को प्रयोग गरी पानी तथा फोहर पानीमा रहेको मानव स्वास्थ्यमा हानिकारक असर पुऱ्याउने गह्रौँधातु (Heavy Metal) लाई हटाउने प्रविधिको विकास सम्बन्धी अध्ययन सम्पन्न भएको छ ।

३.६.११ वायुमारहेको Mercury को Dry and wet deposition विधिबाट अध्ययन

पृष्ठभूमि

पारो एउटा रासायनिक तत्व हो जुन मानव प्रणालीको लागि अत्याधिक हानिकारक छ । पारो पृथ्वीको सतहमा प्राकृतिक रूपमा हुने तत्व हो जुन वातावरण भरि व्यापक रूपमा पाइन्छ। मानव गतिविधिहरू जस्तै Gold mining, Fossil fuel production, Cement production, Non ferrous metal production, Waste from products, Incineration of municipality and Medical क्षेत्रहरूमा व्यापक रूपमा पारोको प्रयोग भएका हुन्छन् । पारो Thermometer, Dental amalgam, Fluorescent bulbs, Electrical switches, Gold mining आदिमा प्रयोग हुन्छ । पारो कोठाको तापमानमा सजिलै वाष्पिकरण हुने हुनाले यो सजिलै वायुमा मिश्रण हुने गर्दछ । पारोको वाष्प सजिलै मानव शरीरले शोषे हुँदा यसले स्नायू, पाचन र प्रतिरक्षा प्रणाली, साथै फोक्सो र मिर्गौलालाई असर गर्न सक्दछ। दुवै प्राकृतिक र मानविय उत्सर्जनले विश्वमा पारोको प्रदूषण बढाइरहेको छ । नेपाल APMMN को सदस्यराष्ट्रभएकोले नेपालले पनि नियामित रूपमा वायु र आकाश पानीमा भएको पारोको मात्रा अध्ययन गरिरहेको छ । यसको लागि जापानको वन मन्त्रालयबाट वायुमा भएको पारोको अध्ययन गर्न वायुको नमुना संकलन गर्ने उपकरण Mercury Monitoring Toolkit सहायता स्वरूप विभागमा उपलब्ध भएको छ र APMMN Taiwan बाट आकाशबाट परेको पानीमा पारोको मात्रा विश्लेषण गर्नको लागि आकाश पानी संकलन गर्ने उपकरण Wet deposition sampler को साथै वायुमा रहेको पारोको मात्रा अध्ययन गर्नको लागि वायुको नमुना संकलन गर्ने Merpas (Mercury passive air sampler) उपलब्ध गराएको छ । विभागले नियमित रूपमा पारो उत्सर्जन हुने विभिन्न सम्भावित ठाउँहरूबाट वायुको नमुना संकलन गरी परीक्षणको लागि जापानको Institute of Environmental Ecology र आकाशबाट परेको पानी संकलन गरी पारोको मात्रा

परीक्षण गर्न तथा Merpas बाट संकलन गरेको वायुको नमूनामा पारो परीक्षण गर्न ताइवानमा रहेको National Central University Lab मा पठाउँदै आएको छ ।

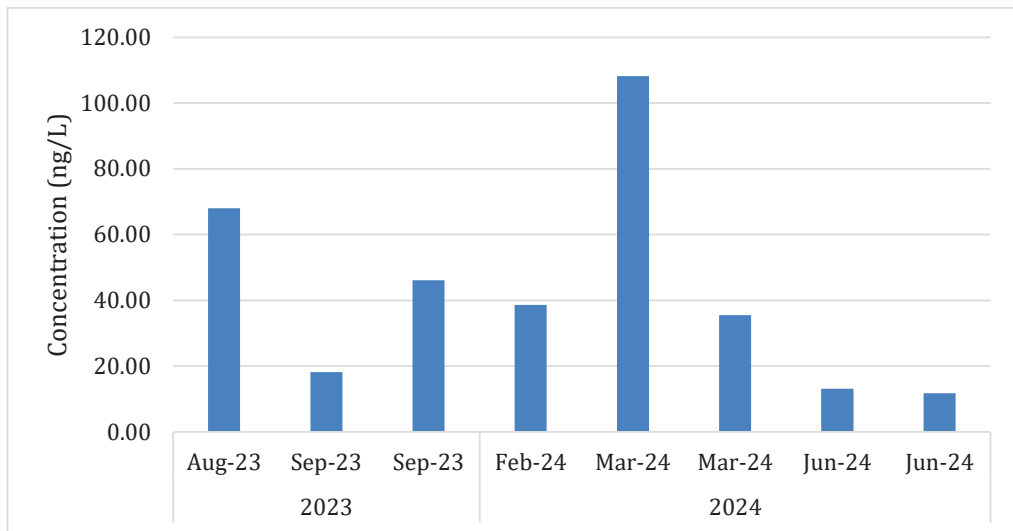
उद्देश्य

- वायुमा पारोको मात्रा तोकिएको मापदण्ड बमोजिम भए/नभएको यकिन गर्ने ।
- सम्भावित ठाउँहरूमा काम गर्ने व्यक्तिहरूको स्वास्थ्यमा परेको असरहरूको पहिचान गर्ने ।
- Mercury Pollution र यसले मानव प्राणीमा पार्ने असरबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्न ।

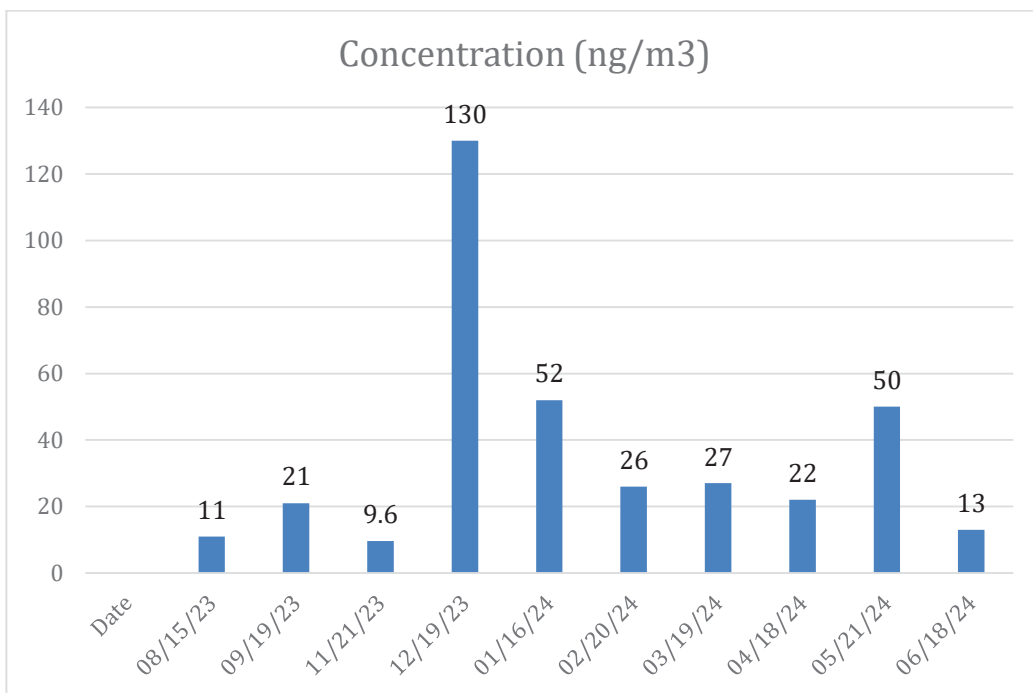
प्रगति

आ.व. २०८०/८१ मा देवघाटधाम, चितवन, Sisdole dumping site Nuwakot, Gold plating Area, पाटन र बबरमहल, काठमाण्डौबाट संकलन गरिएको १७ वटा वायुको नमूना पारो परीक्षणको लागि जापान पठाई रिपोर्ट प्राप्त भइसकेको छ । वायुको नमूनाको प्राप्त परीक्षण रिपोर्ट अनुसार Gold plating Area, पाटनबाट संकलन गरिएको नमूनामा अत्याधिक पाईयो भने बाँकी अन्य क्षेत्रबाट संकलन गरिएको सबै वायुको नमूनामा पारोको मात्रा WHO Standard (1000 ng/m³) भित्र रहेको पाइयो ।

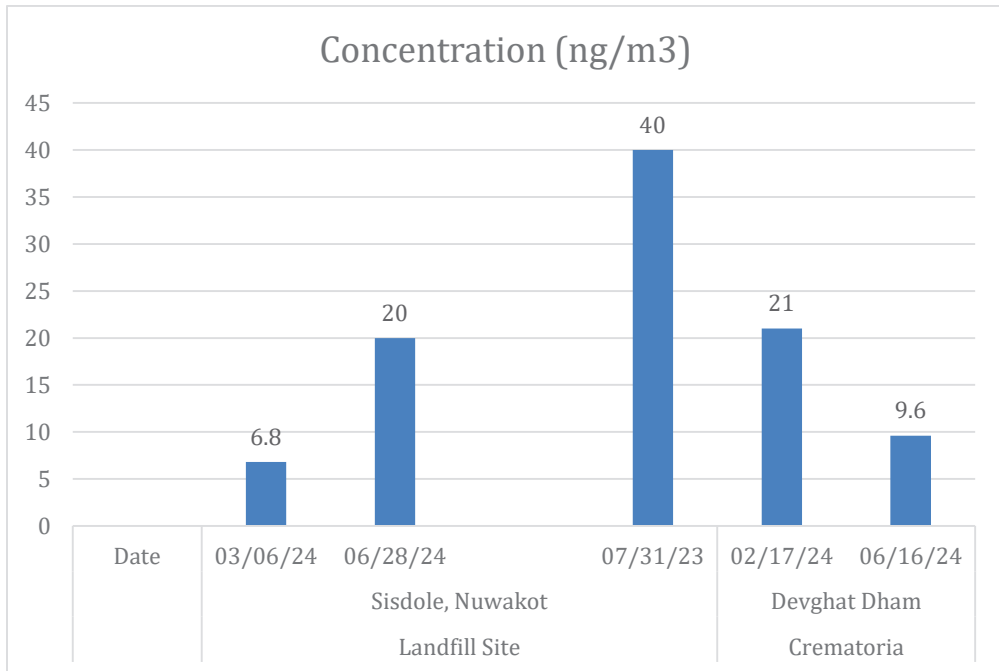
त्यस्तै विभागमा रहेको Wet Depositional Sampler बाट संकलन गरेको आकाशवाट परेको पानीको ९ वटा नमूना र Merpas बाट संकलन गरेको ४ वटा वायुको नमूना पारो परीक्षणको लागि ताइवान पठाइएकोमा आकाशबाट परेको पानीको १ वटा नमूना र Merpas बाट संकलन गरेको २ वटा वायुको नमूनाको परीक्षण रिपोर्ट आउन बाँकी रहेको छ । वातावरण विभागबाट आकाश पानीको नमूना संकलन गरी पारो परीक्षणको ताइवान स्थित National Central University Lab मा भएको थियो । साथै विभिन्न स्थानमा वायुको नमूना संकलन गरी पारो परीक्षण जापानको Institute of Environmental Ecology, IDEA Consultant, Japan मा भएको थियो । उक्त Lab हरूमा पारो परीक्षण पश्चातको एकाग्रता मान निम्नानुसार रहेको छ ।

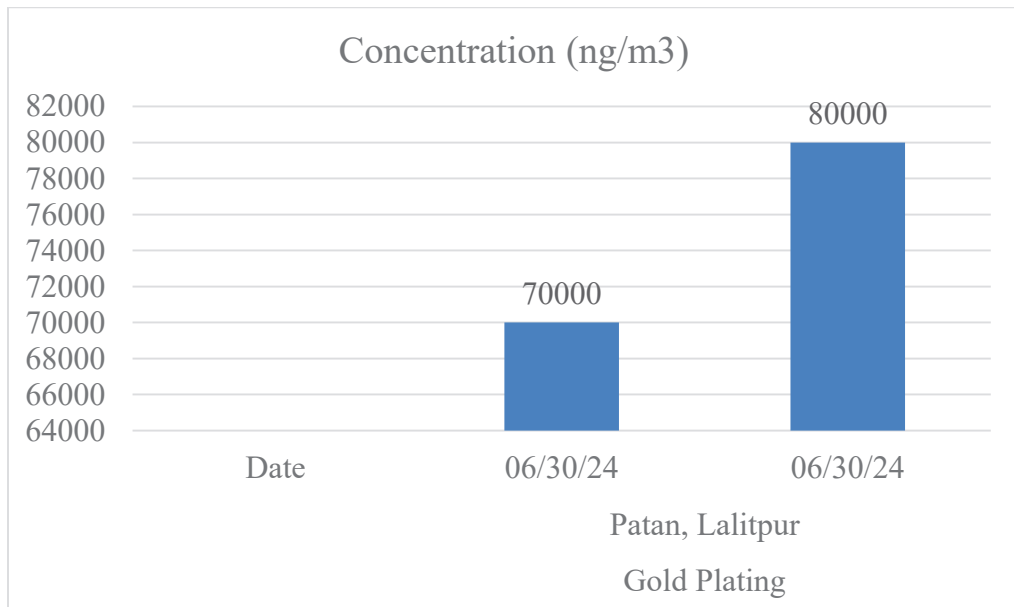
चित्र २: Mercury in rain water

चित्र ३: Mercury in Ambient air collected at Department of Environment

चित्र ४: Mercury in Ambient air at different sites

चित्र ५: Mercury in Ambient air collected at Gold Plating Area

३.७ सचेतनामूलक सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण

३.७.१ वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण

पृष्ठभूमि

विश्वव्यापी जलवायु परिवर्तन, जैविक विविधताको ह्रासका साथै बढ्दो प्रदूषण आज विश्वव्यापी चुनौती बनेको छ। बन जंगलमा डडेलो लगायत अन्य मानव गतिबिधिहरूले पारिस्थितिकीय प्रणालीमा ठूलो दबाव श्रृंजना गरेको छ । प्लाष्टिक पोलिमरको अव्यवस्थित र अवैज्ञानिक प्रयोगले सिर्जना गरेको प्लाष्टिकजन्य फोहर वर्तमान समयको ठूलो वातावरणीय चुनौती बन्न पुगेको छ ।

यस्ता वातावरणीय चुनौतीमा कमी ल्याउन व्यक्तिगत कार्बन पदचिह्न (Carbon Footprint) मा कमी ल्याउने, वृक्षारोपण गरी हरीयाली प्रबर्द्धन तथा वातावरण संरक्षणको कार्यको तिव्रता, वातावरणलाई हानी गर्ने एकल प्रयोग हुने प्लाष्टिकलाई अस्विकार गरी वा प्रयोगमा कमी ल्याउने, जिवाश्मा ईन्धनको विकल्पमा हरित उर्जा जस्तै जलविद्युत, सौर्य, वायु उर्जा आदिको प्रयोग तथा जैविक खेतीको अभ्यास तथा प्रबर्द्धन लाई बढावा दिन सकिन्छ । तसर्थ, वातावरण संरक्षण, प्रबर्द्धन तथा प्रदूषण रोकथाम, नियन्त्रण तथा न्यूनीकरण लगायत विभिन्न अन्तरसम्बन्धित वातावरणीय सवालहरूमा सचेतना, पैरवी, जनचेतना, वातावरण संम्वाद, वृत्तचित्र, जिङ्गल लगायत अन्य सामग्री निर्माण एवं प्रसारणबाट जनचेतना अभिवृद्धि गरी वातावरणीय संरक्षणमा सबैलाई सहभागी गराउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ ।

उद्देश्य

वातावरण संरक्षण, प्रदूषण नियन्त्रण, जलवायु परिवर्तन लगायत वातावरणीय सवालहरूमा जनस्तरमा सन्देश, सूचना, श्रव्य दृष्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण गरी जनचेतना अभिवृद्धि गरी वातावरणीय संरक्षण तथा प्रबर्द्धन गर्ने कार्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ ।

कार्यक्रमको प्रगति विवरण

उक्त कार्यक्रम सञ्चालनका लागि नेपाल सबैभन्दा धेरै जिल्लामा प्रसारणहुने टेलिभिजन च्यानल नेपाल टेलिभिजनको राष्ट्रिय प्रसारण एवं रेडियो नेपाल मार्फत वातावरण सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री निरन्तर प्रचार प्रसार गरिएको थियो । यसैगरी विभागले विभिन्न छापा तथा अनलाईन पत्रपत्रिका, म्यागेजिन मार्फत वातावरणसँग सम्बन्धित सूचना सामग्रीहरूको समेत प्रचार प्रसार गरिएको थियो ।

कार्यक्रमबाट हासिल उपलब्धि

क. नेपाल टेलिभिजनबाट प्रसारण भएको वातावरण चौतारी

नेपाल टेलिभिजनबाट २०८०/०८/१० बाट २०८१/०३/१६ गते सम्म १६ वटा वातावरण चौतारी कार्यक्रम दुई हप्ताको एक पटक आईतबारका दिन साँझ ७:२५ बजे प्रसारण भएको थियो । वातावरण चौतारीको प्रसारण मिति तथा कार्यक्रममा आमन्त्रित विज्ञहरूको सूचि निम्न बमोजिम रहेको छ ।

तालिका ९: वातावरण चौतारी कार्यक्रम प्रसारणको सूची

क्र.सं.	प्रसारण मिति	विज्ञको नाम
१.	२०८०/०८/१०	डा. महेश्वर ढकाल (सह-सचिव)
२.	२०८०/०८/२४	चिरञ्जिवी गौतम, शंकर प्रसाद पौडेल
३.	२०८०/०९/०८	प्रा. डा. रामेश्वर अधिकारी
४.	२०८०/०९/२२	डा. विरेन्द्र प्रसाद महतो (मन्त्री, वन तथा वातावरण)
५.	२०८०/१०/०७	डा. सञ्जिव कुमार राई (सह-सचिव), गोकर्णराज पन्थ (सह-सचिव)
६.	२०८०/१०/२१	डा. बुद्धि सागर पौडेल(सह-सचिव)
७.	२०८०/११/०६	वृत्तचित्र प्रस्तुत
८.	२०८०/११/२०	डा. गणेश शाह (पूर्व मन्त्री, वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि)
९.	२०८०/१२/०४	डा. दिपक कुमार खराल (सचिव, वन तथा वातावरण मन्त्रालय)
१०.	२०८०/१२/१८	डा. राजेन्द्र के.सी. (सह-सचिव)
११.	२०८१/०१/०२	वृत्तचित्र प्रस्तुत
१२.	२०८१/०१/१६	प्रा. डा. उद्धव राज खड्का
१३.	२०८१/०१/३०	डा. अरनिको कुमार पाँडे (सदस्य, राष्ट्रिय योजना आयोग)
१४.	२०८१/०२/२०	डा. किरण पौडेल (अध्यक्ष, राष्ट्रपति चुरे संरक्षण विकास समिति), मनमाया पंगेनी (सह-सचिव)
१५.	२०८१/०३/०२	विश्व वातावरण दिवस
१६.	२०८१/०३/१६	डा. राजेश्वरी मल्ल प्रधान

ख. रेडियो नेपालबाट जिङ्गल उत्पादन तथा प्रसारण

रेडियो नेपालबाट मिति २०८० माघ ९ गते बाट २०८१ असार २४ सम्म १६८ दिन वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्ने रेडियो जिङ्गल प्रसारण भएको थियो। बिहान ९ बजेको समाचार अघि, दिउसो ३ बजे समाचार अघि, बिहान ७:३० देखि ११:०० बजे सम्ममा १ पटक, बेलुकी ६:३० देखि ९:३० बजे १ पटक र बिहान ११:०० बजे देखि दिउसो ३:०० बजे सम्म १ पटक गरी दैनिक जम्मा पाँच पटक सम्म रेडियो जिङ्गल प्रसारण भएको थियो। त्यसैगरी वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्न विद्युतीय गाडीको प्रयोग, सार्वजनिक सवारी साधनको प्रयोग, प्लाष्टिक प्रदूषण, प्रकाश प्रदूषण, ठोस फोहर व्यवस्था तथा ध्वनीप्रदूषण सम्बन्धी ६ वटा रेडियो जिङ्गल समेत उत्पादन गरीएको थियो।

ग. “म फरक छु” अभियान सञ्चालन

स्वास्थ्य र वातावरणको लागि हानिकारक हुने सबै खाले प्लाष्टिक प्रदूषण न्यूनीकरण गर्नको लागि विश्व बैंक र Pro Blue को सहकार्यमा #BeatPlasticPollution #AbaFarakBanau अभियान अक्टोबर २०२३ देखि जून २०२४ सञ्चालन भएको थियो। यस अभियानमा ४० माईक्रोन भन्दा पातलो प्लाष्टिक झोला उत्पादन, आयात, बिक्री-वितरण र प्रयोगमा पूर्ण रोक तथा स्वास्थ्य र वातावरणका लागि हानिकारक हुने भएकोले सबै खाले प्लाष्टिक प्रदूषण न्यूनीकरण गरौं भन्ने सन्देशका साथ विभिन्न खाले सचेतनामूलक भिडियो, चित्र सन्देश, विज्ञापन, एनिमेटेड भिडियो, पोडकाष्ट आदि उत्पादन गरी विभागको विभिन्न सामाजिक सञ्जाल मार्फत प्रसारण भएको थियो।

३.८ सूचना प्रणाली तथा सफ्टवेयर सञ्चालन तथा मर्मत संभार

३.८.१ विभागको वेबसाईट अद्यावधिक

वातावरण विभागको वेबसाईट www.doenv.gov.np लाई समयसापेक्ष सुधार गरी थप सुविधाहरूको साथ अद्यावधिक गरिएको छ। यस आ.व.मा, वेबसाईटको होमपेजमा विभागका सामाजिक सञ्जालहरूका लिङ्कहरू थपिएका छन्। साथै, विभागको कार्यक्षेत्रमा पर्ने कामहरूको सन्दर्भमा गुनासो दर्ता गर्ने प्रणाली पनि समावेश गरिएको छ। गुनासो/सुझाव दर्ता गर्नका लागि होमपेजमा रहेको विद्युतीय शासन सेवा अन्तर्गत गुनासो/सुझाव पेटिका प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। यसैगरी, वातावरण विभागद्वारा सम्पन्न गरिएका वातावरणीय अनुगमनका विवरणहरू पनि वेबसाईटमा हेर्न सकिने सुविधा थप गरिएको छ। बारम्बार सोधिने प्रश्नहरू (FAQ) को खण्ड पनि वेबसाईटमा थप गरिएको छ, जसले प्रयोगकर्ताहरूलाई आवश्यक जानकारी सजिलै प्राप्त गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ। यी परिवर्तनहरू प्रयोगकर्ताको सुविधा र पारदर्शिता सुनिश्चित गर्नतर्फ गरिएको प्रयासहरू हुन्।

३.८.२ प्रयोगशाला व्यवस्थापन प्रणाली

विभागको प्रयोगशाला शाखाले प्रयोग गर्ने प्रयोगशाला सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई Laboratory Information Management System (LMIS) लाई अद्यावधिक गरिएको छ । यस सूचना प्रणालीमा पानीको संकलन गरी ल्याएको नमूनालाई प्रणाली मार्फत कोड सिर्जना गरी विश्लेषणको लागि सम्बन्धित शाखा मार्फत पेश गर्ने, विश्लेषण पश्चात पानीको विभिन्न प्यारामिटरहरूको तथ्याङ्क प्रविष्टि गरी प्रतिवेदन निकाल्ने आदि कार्यलाई थप परिमार्जित गरिएको छ । त्यसैगरी प्रयोगशालाको लागि खरिद गरिएको सामाग्रीहरू, प्रयोग भएको रसायन तथा अन्य सामाग्रीहरू तथा टुटेफुटेको ग्लयसवेयर तथा अन्य स्पेयर्स पार्टसको पनि सूचि प्रविष्ट तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य/प्रणालीलाई अद्यावधिक गरी थप प्रभावकारी बनाईएको छ ।

३.९ प्रतिवेदन/जर्नल प्रकाशन

३.९.१ वायु गुणस्तर मापन केन्द्र बाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी स्थिति प्रतिवेदन तयार तथा प्रकाशन

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागले देशभरका कुल २७ स्थानमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना गरी सञ्चालन गरिरहेको छ। जसबाट निरन्तर वायु गुणस्तर सम्बन्धी तथ्याङ्क तत्कालै उपलब्ध हुने गर्दछ । सो तथ्यांक विश्लेषण गरी स्थिति प्रतिवेदन तयार गर्नका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्याङ्क विश्लेषण गरी स्थिति प्रतिवेदन प्रकाशन गर्ने ।

प्रगति

यस कार्यक्रमका लागि विज्ञ समिति गठन गरी तथ्याङ्क उपलब्धताका आधारमा सन् २०२२ का लागि जम्मा १० वटा तथा सन् २०२३ का लागि जम्मा ११ वटा real time air quality monitoring stations बाट प्राप्त तथ्याङ्क (PM_{2.5}, PM₁₀ तथा TSP) को विश्लेषण गरी सन् २०२२ र सन् २०२३ को प्रतिवेदन प्रकाशन गरिएको छ । यी प्रतिवेदनहरू विभागको website www.doenv.gov.np मार्फत पढ्न तथा डाउनलोड गर्न सकिन्छ ।

३.९.२ आ.व. २०७९/८० वार्षिक प्रगति पुस्तिका

पृष्ठभूमि

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ५ को उपदफा ३ बमोजिम सार्वजनिक निकायले आफूसँग सम्बन्धित विषयहरू (सम्बद्ध निकायको काम, कर्तव्य, अधिकार प्रदान गरिने सेवा, सम्पादन गरेको कामको

विवरण, आम्दानी, खर्च तथा आर्थिक कारोबार आदि) अद्यावधिक र प्रकाशन गर्नुपर्दछ । यसैगरी सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ४१ मा विभागले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएपछि आफूले सो आर्थिक वर्षभरि सञ्चालन गरेका कार्यक्रम, सम्पादन गरेका काम र त्यस्तो कामको अवस्थिति, प्रगति अन्य आवश्यक कुराहरुसमेत समावेश गरी वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्ने हुँदा यो कार्यक्रम प्रस्ताव भएको हो ।

उद्देश्य

आर्थिक वर्षभरि सञ्चालन गरेका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरु तथा विभागद्वारा सम्पादन भएका अन्य कार्यहरुलाई समेटि वार्षिक प्रगति पुस्तिका प्रकाशन गर्ने ।

प्रगति

आ.व. २०७९/८० को वार्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत भएका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन र प्रगति सहितको वार्षिक प्रगति पुस्तिका प्रकाशन भएको छ ।

३.९.३ वातावरण जर्नल

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागको स्थापनाकालको तेस्रो वर्ष देखि नै विभागले वातावरण जर्नल प्रकाशन गर्दै आएको छ । वातावरण, जलवायु परिवर्तन, दिगो विकास आदि वातावरण विषयका विभिन्न अवयवहरु सम्बन्धित विषयका खोज तथा अनुसन्धानमूलक लेख, रचनाहरु वातावरण जर्नलमा समावेश गरी यससँग सरोकार राख्ने अनुसन्धानकर्ता, नीति निर्माता, विद्यार्थी आम जनतामा ज्ञानको प्रवाह भई वातावरणीय सुशासन कायम हुने सामाजिक विकास तथा वातावरणको क्षेत्रमा अझ बढी नवीनतम ज्ञान र सूचना प्राप्त भइ वातावरण प्रवर्द्धन र संरक्षणको क्षेत्रमा योगदान पुग्ने देखिन्छ ।

उद्देश्यहरु

- वातावरण जर्नल प्रकाशनबाट वातावरण, दिगो विकास, जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी विषयमा जिज्ञासा राख्नेहरुलाई केहीमात्रामा भए पनि नवीनतम ज्ञान र सूचना प्राप्त भइ वातावरण प्रवर्द्धन र संरक्षणको क्षेत्रमा योगदान पुग्ने देखिन्छ ।
- वातावरण जर्नल प्रकाशनबाट यसमा समावेश भएको ज्ञानले वातावरणीय सुशासन कायम गर्न मद्दत गर्ने तथा सामाजिक विकास गर्ने साथै नीति निर्माणमा पनि यसले सहयोग गर्ने मान्यता लिइएको छ ।

नतिजा

वातावरण क्षेत्रको विभिन्न विषयमा प्राप्त भएका २१ वटा लेख रचना मध्ये १६ वटा समेटेर वातावरण जर्नल प्रकाशन गरियो । प्रकिशित जर्नल [Journal of Environment Sciences \(JoEnvSc\) – Vol X, 2024 Nepal Journal Online](#) तथा विभागको वेबसाइटमा समेत राखिएको छ । लेख रचनाको विवरण अनुसूचि ९ मा समावेश गरिएको छ ।

३.१.४ वातावरण बुलेटिन

पृष्ठभूमि

वातावरण विभागले स्थापना काल देखि नै वातावरण संरक्षणका कार्यहरू गर्दै आएको छ । वातावरण प्रदूषण मापन तथा नियन्त्रण, वातावरण प्रवर्द्धन, वतावरणीय अनुगमन तथा अनुसन्धान, जर्नल तथा तथ्यांक प्रकाशन आदि कार्यहरू वातावरण विभागको कार्यक्षेत्रमा रहेका छन्। वातावरण विभागले गर्दै आएका कार्यहरूलाई जनमानस तथा सरोकारवाला सम्म पुर्याउन सके थप वातावरण प्रवर्द्धन तथा संरक्षणमा योगदान पुग्ने देखिन्छ। वातावरण विभाग र यसले गरिरहेका कार्यहरूका बारेमा जानकारी गराउन वातावरण बुलेटिनले महत्वपूर्ण भुमिका खेल्ने भएकाले चौमासिक रुपमा वातावरण विभागले वातावरण बुलेटिन प्रकाशन गर्न लागेको हो ।

उद्देश्यहरू

- वातावरण विभागले गर्दै आएका कार्यहरूलाई जनमानस तथा सरोकारवाला सम्म पुर्‍याउने ।
- वातावरण विभागले गर्दै आएका कार्यहरूलाई संस्थागत स्मृतिको रुपमा राख्ने ।

प्रगति

आ.व. २०८०/८१ मा विभागको वार्षिक कार्यक्रम तथा आफ्नो पहलमा भएका कार्यहरूको सम्पादन र कार्यन्वयनमा भएको प्रगतिलाई समेटी वातावरण बुलेटिन प्रकाशनको भएको छ । बुलेटिन प्रकाशनको सुरुवात सँगै यस आर्थिक वर्षमा असोज, पौष र बैशाख महिना जम्मा तीन वटा अंकहरू प्रकाशन भएका छन् । [वातावरण बुलेटिनका अंकहरू](#) विभागको वेबसाइटमा गएर पढ्न सकिनेछ ।

३.१०.२ नियमित मर्मत सम्भार (२६ Air Quality Monitoring Stations र २५ display board)

पृष्ठभूमि

विभागले देशभर स्थापना गरेका वारेन्टी समय सकिएका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको निरन्तर सञ्चालनका लागि क्यालिब्रेसन तथा निरन्तर मर्मत संभार गर्नुपर्ने हुन्छ। विभागमा मर्मत कार्य गर्न जनशक्तिको उपलब्धता कम भएकोले वार्षिक मर्मत सम्झौताको कार्य गर्नका लागि यो कार्यक्रम निरन्तर प्रस्ताव गर्दै आएको छ।

उद्देश्य

वारेन्टी समय सकिएका वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको निरन्तर सञ्चालनका लागि क्यालिब्रेसन तथा निरन्तर मर्मत संभार गर्ने।

प्रगति

यस कार्यक्रम अन्तर्गत आ.व.को अन्त्यतिर आशय पत्र मार्फत छनौट भएको फर्मसँग वार्षिक मर्मत सम्झौता गरिएको थियो। त्यसैले विभागले २० वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको मर्मत संभार गर्ने लक्ष्य लिएको भएतापनि कार्य समयभावको कारणले जम्मा ११ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको मर्मत संभार गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ।

३.१०.३ अत्याधुनिक उपकरणहरू GCMS, AAS, Spectrophotometer, Laboratory Information Management System (LIMS) आदिको वार्षिक मर्मत संझौता गर्ने

पृष्ठभूमि

वातावरण विभाग केन्द्रिय वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा रहेको छ। प्रयोगशाला शाखाले वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम नियन्त्रणको लागि औद्योगिक प्रतिष्ठाहरूबाट निष्कासन हुने फोहरपानी, उजुरी/गुनासो परेका स्थानहरूबाट संकलित नमूना, प्रदूषित नदीहरू, खोलानालाको नमूना र विभागले आवश्यक देखेका स्थानबाट नमूना संकलन गरी प्रयोगशाला परीक्षण गराउँदै आएको छ। नेपाल सरकारले वातावरणीय प्रदूषण न्यूनिकरण गर्न विभिन्न प्रकृतिका उद्योग कलकारखानाहरूले प्रदूषण सम्बन्धी पालना गर्नुपर्ने मापदण्डमा उल्लेख भएका विभिन्न प्यारामिटरहरूको लागि नमूनाको प्रयोगशाला परीक्षण हुने गर्दछ। प्रयोगशालामा नमूनाहरूको मापदण्डमा उल्लेख भए बमोजिमका Parameters को परीक्षण/विश्लेषण गर्न विभिन्न वैज्ञानिक उपकरणहरूको आवश्यकता पर्दछ। जसमध्ये प्रयोगशालामा रहेका AAS, GCMS र Spectrophotometer जस्ता उपकरणहरू धेरै नै संवेदनशील हुन्छन्। यिनिहरूको निरन्तर प्रयोगको लागि बिग्रिनु अगाडी पुर्व मर्मत (Preventive Maintenance) र काम गर्दा गर्दै बिग्रियो भने मर्मत (Breakdown Maintenance) गर्नु पर्ने हुन्छ। चालु आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा अत्याधुनिक उपकरणहरू GCMS, AAS, Spectrophotometer आदिको Annual Maintenance Contract गर्ने कार्यक्रम समावेश गरिएको थियो।

उद्देश्य

प्रयोगशालामा रहेका GCMS, AAS, Spectrophotometer जस्ता अत्याधुनिक उपकरणहरूको नियमित तथा आवधिक मर्मत र प्रमाणीकरण (Maintenance and Validation) गरी तिनिहरूमा भैपरी आउन सक्ने समस्यालाई समयमै समाधान गरी प्रयोगशालाको सेवा प्रवाह व्यवस्थित बनाउने रहेको छ ।

प्रगति

चालु आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा अत्याधुनिक उपकरणहरू GCMS, AAS, Spectrophotometer आदिको Annual Maintenance Contract कार्य सम्पन्न भएको छ ।

३.१०.४ वातावरणीय प्रयोगशालामा भैपरी आउने समस्याको समाधानको लागि उपकरण, स्पेयर पार्टस, ग्याँस, ग्याँस रेगुलेटर, पि.पि.ई आदि खरिद, मर्मत संभार तथा अन्य आवश्यक प्रयोगशाला सञ्चालन खर्च

पृष्ठभूमि

प्रयोगशालामा प्राप्त नमूनाको परीक्षणको क्रममा विभिन्न उपकरणहरू प्रयोगमा आउने गर्दछन् । त्यस्ता उपकरणहरू कामगर्दै जाँदा बिग्रिने र टुटफुट हुने सम्भावना रहन्छ । त्यस्ता उपकरणको मर्मत संभार तुरुन्त नभएमा/गर्न नसकिएमा प्रयोगशाला सञ्चालनमा बाधा उत्पन्न हुने सम्भावना रहन्छ । प्रयोगशालामा Sophisticated instrument AAS, GCMS जस्ता उपकरणबाट प्रयोगशाला विश्लेषण गर्दा त्यसमा प्रयोग हुने gas cylinder सकिने बित्तिकै तत्काल उपलब्ध हुनुपर्दछ । तसर्थ आ.व. २०८०/८१ मा वातावरणीय प्रयोगशालामा भैपरी आउने समस्याको समाधानको लागि उपकरण, स्पेयर पार्टस, ग्याँस, ग्याँस रेगुलेटर, पि.पि.ई आदि खरिद, मर्मत संभार तथा अन्य आवश्यक प्रयोगशाला सञ्चालन खर्च शीर्षक अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू प्रयोगशालाको उपकरणहरूको मर्मत संभार गर्ने रहेको छ ।

प्रगति

आ.व. २०८०/८१ मा प्रयोगशाला सञ्चालन गर्नको लागि AAS उपकरणमा प्रयोग हुने Acetylene gas, GCMS उपकरणमा प्रयोग हुने Helium gas, विभिन्न रसायन, Gas regulator आदि खरिद गरिएको छ ।

३.११ विश्व वातावरण दिवस

पृष्ठभूमि

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय वातावरण कार्यक्रम आह्वानमा सन् १९७३ देखि प्रारम्भ भई हरेक वर्ष जुन ५ का दिन विश्व वातावरण दिवस मनाउने प्रचलत सुरु भएको हो । १५० भन्दा बढी देशहरूमा लाखौं मानिसहरू

सहभागी यो सबैभन्दा ठूलो विश्वव्यापी वातावरणीय कार्यक्रम हो। विश्व वातावरण दिवसको मुख्य उद्देश्य सरकार, व्यवसाय, नागरिक समाज, विद्यालय, सेलिब्रेटी, शहर र समुदायहरूलाई चेतना जगाउने र वातावरणीय कार्य मनाउने काममा संलग्न गराउनु रहेको छ। यही सन्दर्भमा २०२४ जुन ५ (२३ जेष्ठ, २०८१) को विश्व वातावरण दिवस भव्यताका साथ मनाउन राष्ट्र संघको वातावरण कार्यक्रमबाट तय भएको मूल विषय Land Restoration, Desertification and Drought Resilience र नारा Our Land, Our Future तथा We are #GenerationRestoration क्यापसनका साथ विश्वव्यापी रूपमा मनाउन लागिएको छ। नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालय अन्तर्गत वातावरण विभागले पनि विभिन्न क्रियाकलापहरू गरि विश्व वातावरण दिवस मनाउन प्रस्ताव गरिएको छ।

उद्देश्य

विश्व वातावरण दिवसको प्रमुख उद्देश्य यस वर्षको अन्तर्राष्ट्रिय विषय तथा नारामा आधारित रही तय गरिएको राष्ट्रिय नारा “**हाम्रो भूमि, हाम्रो भविष्य**” लाई सार्थक बनाउने रहेको थियो।

सम्पन्न गरिएका प्रमुख क्रियाकलापहरू

१. वातावरण चौतारी विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा विशेष संवाद

राष्ट्रपति चुरे-तराई मधेश संरक्षण विकास समितिका अध्यक्ष डा. किरण पौडेल र राष्ट्रिय योजना आयोगका सह-सचिव मनमाया पंगेनीको उपस्थितिमा विश्व वातावरण दिवसको पूर्वसन्ध्यामा मिति २०८१/०२/२० गते नेपाल टेलिभिजनमा कार्यक्रम उत्पादन तथा प्रसारण गरीएको थियो।

२. वन परिसर सरसफाई

मिति २०८०/०२/२२ गते विहान ११ बजे वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वातावरण तथा जैविक विविधता महाशाखा प्रमुख श्री मेघनाथ काफ्ले ज्यूको प्रमुख आतिथ्यतामा वन परिसर भित्रका २०० भन्दा बढी कर्मचारीहरूको उपस्थितिमा वन परिसर सरसफाई सम्पन्न गरियो।

३. सरोकारवाला निकाय सँगको अन्तरक्रिया कार्यक्रम

मिति २०८०/०२/२१ गते विहान ८:३० बजे बसेरा बुटीक होटल, बबरमहल, काठमाण्डौमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयका सह-सचिव तथा वातावरण तथा जैविक विविधता महाशाखा प्रमुख मेघनाथ काफ्लेको प्रमुख आतिथ्यमा वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो। कार्यक्रममा विभिन्न निकायबाट ७४ जनाको उपस्थितिमा कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो भने विश्व वातावरण दिवस - २०८१ को अवसरमा सरोकारवाला निकायसँग छलफल तथा अन्तरक्रिया पश्चात् सामूहिक प्रतिबद्धता समेत गरिएको थियो।

४. शुभकामना सन्देश प्रकाशन

विश्व वातावरण दिवस मनाउने सम्बन्धको सन्देश २०२३/०६/०१ (२०८०/०२/१८) वातावरण विभागको वेबसाईटमा प्रकाशन भएको थियो।

सम्माननीय प्रधानमन्त्री पुष्पकमल दाहाल, माननीय मन्त्री नवल किशोर साह सुडी, वन तथा वातावरण मन्त्रालयका श्रीमान् सचिवज्यू डा. गोविन्द प्रसाद शर्मा र वातावरण विभागको महानिर्देशक भूपाल बरालज्यूको शुभकामना सन्देशहरु गोरखापत्र को दोस्रो पेजमा २०२३/०६/०५ (२०८०/०२/२३) का दिन प्रकाशन भएको थियो ।

विश्व वातावरण दिवस २०८१

"Our Land, Our Future. We are #GenerationRestoration"
"हाम्रो भूमि, हाम्रो भविष्य"

प्रधानमन्त्री

शुभकामना

काठमाडौं, नेपाल

संयुक्त राष्ट्रसंघको आद्यतन्त्रमा प्रत्येक वर्ष जुन ५, तारिखको दिन मनाइने विश्व वातावरण दिवस, २०२४ को अवसरमा सम्बद्ध सचिवालय शुभकामना व्यक्त गर्दछु । यस वर्ष विश्वव्यापी रूपमा तय भएको गारा "Our Land, Our Future. We are #GenerationRestoration" लाई "हाम्रो भूमि, हाम्रो भविष्य" भनेर राष्ट्रिय नाराका साथ देशव्यापी रूपमा मनाउन लागिएकोमा सरोकारवाला निकाय, सङ्घ संस्था तथा आम नागरिकलाई यस राष्ट्रिय अभियानमा सक्रिय हुन हार्दिक आवाहन गर्दछु ।

मरुभूमिकरण र खाडीबाट भूमिको पुनर्वसनी गरी पारिस्थितिक प्रणाली पुनर्स्थापना गर्ने विषयमा केन्द्रित रहेको यस दिवसले जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनीकरण गर्ने तथा बर्तमान र भविष्यका पुस्ताका लागि रिगो र स्वच्छ वातावरण प्रस्थापना गर्ने ध्या उपरिगत गर्ने विश्वास लिएको छु । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हक प्रस्थापित गरेको छ । साथै, भूमिको उत्पादनशीलता, प्रकृति तथा वातावरणीय सन्तुलनको आधारमा वैज्ञानिक व्यवस्थापन र उपयोग गर्ने तथा पारिस्थितिक रिगो विकासको सिद्धान्त अवलम्बन गर्दै वातावरणीय सन्तुलन र रिगोले कायम गर्ने गरी सरकारले नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

विश्वव्यापी रूपमा भइरहेको जलवायु परिवर्तनको नकारात्मक असर र क्षतिको लागि हामी भूमिका नगर्नु भए, ताम्रि उल्लेख्य असर भने भोगिरहेका छौं । नेपालले विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय मन्त्रहरूमा राखेका विषयहरू र मोका प्रतिबद्धताहरूलाई कार्यान्वयन गर्दै जलवायुबन्धु क्षतिमा नेपालको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न सम्मका क्रियाशील छ । सङ्घ प्रदेश र स्थानीय सरकारका साथै निजी क्षेत्र, नागरिक समाज, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्थालगायत सबै सरोकारवालाहरूको सामूहिक प्रयासबाट मात्र वातावरण क्षेत्रका चुनौतीहरूलाई सामना गर्न सम्भव छ । यस सन्दर्भमा, रिगो विकास, वातावरणको तथा हरित विकास र समृद्धिलाई तीते तहक नीति तथा कार्यक्रममा प्राथमिकता दिन जरुरी छ ।

अन्त्यमा, वातावरण संरक्षण र व्यवस्थापनमा योगदान पुऱ्याउने सबै निकाय र सरोकारवालाहरूप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दै यस दिवसले प्रकृति र वातावरण संरक्षणको साक्षा लक्ष्यमा अघि बढ्न प्रेरणा मिलाउं भने शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

२३ जेठ, २०८१

Y.N.S
गुणकमल दाहाल 'प्रकाश'

माननीय नवल किशोर साह सुडी
मन्त्री
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
सिंहदरवार, काठमाडौं, नेपाल

Hon'ble Nawal Kishor Sah Sudi
Minister
Ministry of Forests and Environment
Singha Durbar, Kathmandu

शुभकामना सन्देश

अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घर्षबाट तय गरी बर्तमान, यस १९७२ मा भएको मानव र वातावरण सम्बन्धि संयुक्त राष्ट्र महासभको सभामा प्रत्येक वर्ष जुन ५, लाई विश्व वातावरण दिवस मनाइने योजना गर्ने अन्तर्गत यस वर्ष "Our Land Our Future" भनेर नाराका साथ दिवस मनाइँदछु । हाम्रो भूमि, हाम्रो भविष्य भनेर नाराका साथ नेपालमा मनाइने यस दिवसले बर्तमान संरक्षण र पारिस्थितिकी प्रणाली पुनर्वसनीमा मार्गदर्शक वातावरण संरक्षण गरी बर्तमान र भविष्यको पुस्तालाई प्राकृतिक स्रोत र ननुनित वातावरण कायम राख्नु अपरिहार्य रहेको स्पन्दित गरेको छ ।

नेपालको संविधानले हामी सबैलाई स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हक प्रदान गर्नुका साथै वातावरण संरक्षण र संरक्षण गर्ने कार्य तीव्रगति तहका सरकारलाई दिएको छ । वातावरण संरक्षण गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी सरकारको भए, ताम्रि विकासका समाहक निजी क्षेत्र, समुदायिक क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र, नागरिक समाज एवं स्वस्थ जगतको भूमिका पनि उतिकै महत्त्वपूर्ण छ ।

नेपाल भोगिरहेको, प्राकृतिक र बैजिक विविधताको रिगोलाई नैकै नै समृद्ध गरेको छ । प्राकृतिक स्रोतहरूलाई रिगो विकासको रिगोको आधारमा सुनिश्चित व्यवस्थापन गर्नु तथा वातावरण संरक्षण र विकासका क्रियाकलाप सँगैमा अगाडि बढाई आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

भूमिको पुर्वाधार वा सामाजिक विकासका क्रियाकलाप सम्वाहन गर्दा मानव स्वास्थ्य, बैजिक विविधता र वातावरणीय अस्थिरता प्रतिकूल असर गर्ने निति तथा यस्ता असरलाई न्यूनीकरण गर्ने हामिले विगतदेखि नै वातावरणीय कायम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्दै आइरहेका छौं । हामिले अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा वातावरण संरक्षण सम्बन्धमा गरेको प्रतिबद्धतालाई समेत विभिन्न नीति तथा कार्यक्रम मार्फत सम्मर्पण गर्दै आएका छौं । सबै सन्दर्भमा ताली मात्र नभएर पारिस्थितिक रिगोलाई समेत अघि बढाई समान भाग्य बनाउनु Dialogue on Mountains, People and Climate सम्मन्धि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा स्पन्दित प्रयास गरेका छौं । श्वार्थी विकास निर्माणका कारण सिर्जित असर, जलवायु परिवर्तन, पृथ्वीको पृथक्को अर्धक प्रयोग, वन क्षति, प्लास्टिकको प्रयोग लगायतका वातावरणीय समस्याहरू साम्रा साम्रा देखिएका छन् । यस्ता समस्याहरूको समाधान गर्दै वातावरण र विकास बीच सन्तुलन कायम राखी प्राकृतिक प्रणाली पुनर्वसनीका लागि सबै प्रतिबद्ध एवं एकताबद्ध हुनु आवश्यक रहेको छ ।

अन्त्यमा, प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र समुचित उपयोग तथा वातावरण मैत्री विकासका माध्यमबाट वर्तमान तथा भविष्यका पुस्ताको भविष्य सुनिश्चित गर्ने दिशामा अग्रसर राउन सम्बद्ध सबैमा आह्वान गर्दै विश्व वातावरण दिवस, २०८१ को अवसरमा हार्दिक शुभकामना दिन चाहन्छु ।

२३ जेठ, २०८१

नवल किशोर साह सुडी
मन्त्री, वन तथा वातावरण मन्त्रालय

प्रधानमन्त्री

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय

शुभकामना सन्देश

EX, पो.ब.नं. ३१०३
सिंहदरवार, काठमाडौं

सन् १९७२ मा वातावरण संरक्षण कार्यक्रम (UNEP) को आद्यतन्त्रमा प्रत्येक वर्ष जुन ५, लाई विश्व वातावरण दिवसको रूपमा मनाउन थालिएको हो । सन् २०२४ का लागि "हाम्रो भूमि हाम्रो भविष्य" (Our Land Our Future) भनेर नाराका साथ नेपालमा पनि विश्व वातावरण दिवस मनाउन लागिएकोमा खुसी व्यक्त गर्दछु ।

वातावरण व्यवस्थापन मानव स्वास्थ्य र सुखीय प्रत्यक्ष रूपमा जोडिएको विषय हो । संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरी यसको व्यवस्थापनलाई राज्यले उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ । उल्लिखित मौलिक अधिकारको संरक्षण गर्न, वातावरणीय प्रदूषण वा ह्रासबाट हुने क्षति बापत पीडितलाई प्रदूषकबाट क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन, वातावरण र विकासबीच समुचित सन्तुलन कायम गर्ने, प्रकृति, वातावरण र बैजिक विविधतालाई प्रतिकूल वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्ने तथा जलवायु परिवर्तनको चुनौतीलाई सामना गर्नका लागि विश्व वातावरण दिवसको सान्दर्भिकता हेर्न वर्षे बढ्दै गएको देखिन्छ ।

भूमि पुनर्वसनी, मरुभूमिकरण र खाडी प्रतिकार (Land Restoration, Desertification and Drought Resilience) भनेर मुख्य मुद्दा (Theme) मा केन्द्रित रही यस वर्ष विश्व वातावरण दिवस मनाउन लागिएको छ । भूमि सीमित प्राकृतिक स्रोत भएकोले यसको बारेमा निर्णय गरी उत्पादन हासिल गर्नका लागि रिगो विकास, कृषि भूमिको संरक्षण, सुसुक्षित तथा बोनासबद्ध आधार, वातावरण मैत्री पुर्वाधार र वातावरण सुक्ष्मा जस्ता क्षेत्रमा ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ । बहुदलीय मरुभूमिकरण र खाडीबिन्दु जन्मेका बढाउनु र ऐक्यबद्धता कायम गरी वातावरण संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न सरकारको क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र, निजी क्षेत्र लगायत सबै पक्ष र सरोकारवालाको संयुक्त प्रयास अपरिहार्य रहेको परिदृश्यमा यस दिवसले हामी सबैलाई यस दिशामा ध्यान अर्पित गर्न प्रोत्साहन गर्दै हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

२३ जेठ, २०८१

डा. गोविन्द प्रसाद शर्मा
सचिव, वन तथा वातावरण

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग

शुभकामना सन्देश

अन्तर्राष्ट्रिय वातावरण कार्यक्रम (UNEP) को आद्यतन्त्रमा प्रत्येक वर्ष जुन ५, मा विश्व वातावरण दिवस मनाइने गरिएको छ । विश्वभर "Our Land Our Future" भनेर नाराका साथ मनाइँदै गरेको विश्व वातावरण दिवस नेपालमा पनि यस वर्ष "हाम्रो भूमि, हाम्रो भविष्य" भनेर नाराका साथ विभिन्न क्रियाकलापहरू गर्दै उन्त्यारुर्विक रूपमा मनाइँदैरहेका छौं ।

विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा प्रत्येक वर्ष एक तिथेको वातावरणीय मुद्दामा विश्वको ध्यान केन्द्रित गरी समाधारका लागि विश्वव्यापी रूपमा समय खलहन, अभियान र पाल हुँदै आएको छ । यस वर्ष (सन् २०२४) का लागि Land Restoration, Desertification and Drought Resilience का मुद्दामा केन्द्रित भई दिवस मनाउन लागिएको छ । भूमिको क्षय तथा मरुभूमिकरणबाट पारिस्थितिक प्रणाली र कृषि उत्पादनमा ठूलो असर पर्दै उन्त्यारुर्विक साथै स्थानीय अर्थव्यवस्थामा पनि नकारात्मक प्रभाव पुऱ्याउन सक्ने भएकोले यस वर्षको गारा अत्यन्तै सान्दर्भिक र महत्त्वपूर्ण रहेको छ । यसले जम्जिमको महत्त्वको बारेमा संश्लेषण तय गराउँदै यसको संरक्षणको जिम्मेवारी साम्रा कर्तव्य रहेको स्पन्दित गरेको छ ।

नेपालको संविधानले रिगो विकासको नीतिलाई अग्रिम गरी विकास र वातावरण बीचको सन्तुलनमा जोड दिएको छ । श्वार्थीय विकास, जनसङ्ख्या र वातावरणीय सन्तुलन विकास नै रिगो विकास भएकोले वातावरणीय पक्षलाई नजरअन्दाज गर्नु रिगो विकासको परिचलनमा पनि गर्न सकिँदैन ।

विश्व हाल जलवायु परिवर्तन, प्रदूषण, बैजिक विविधताको ह्रास लगायतका सङ्कटहरूले सुधिरेको छ । हामीमाथि यसका अलावा प्लास्टिकजन्य प्रयोग व्यवस्थापन, निर्दिशाला वा जल प्रदूषण, वायु प्रदूषण जस्ता वातावरणीय समस्या रहेका छन् । बढ्दो जनसङ्ख्या तथा शहरीकरणका कारण प्रदूषण नियन्त्रण तथा सोहोरोको व्यवस्थापन ध्यान रिगोको बन्दै गएको छ । साथै, हिमालय क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तनका कारण मु तवा जलीय पारिस्थितिकी प्रणालीमा असर देखिने आशयमा रहेको कुरा ध्यान राख्नुपर्ने छ ।

उपरोक्त वातावरणीय समस्या तथा चुनौतीको समाधान गर्दै स्वच्छ वातावरणमा जिउन पाउने मौलिक हक प्रस्थापन गर्ने सम्बद्ध सरकारी निकाय तथा गैरसरकारी संस्था, नागरिक समाज लगायत सबै सरोकारवालाहरूको सामूहिक र एकताबद्ध प्रयास आवश्यक रहेको छ । उता, प्रदूषण न्यूनीकरण गरी भूमि तथा समग्र वातावरण संरक्षण/व्यवस्थापन ध्यान क्रियाशील भई लाना आएको दिनेले हामी सबैलाई ध्यान उठाउ र अग्रिम प्रदान गर्नु छ भने विकासका साथ विश्व वातावरण दिवस, २०८१ को अवसरमा हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु । We are #GenerationRestoration.

२३ जेठ, २०८१

गुणकमल दाहाल
महानिर्देशक
वातावरण विभाग

तस्विर १२: विश्व वातावरण दिवस २०२४ को अवसर गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिकमा मिति २०८०/०२/२३ छापिएको सम्माननीय प्रधानमन्त्री, माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री सहितको शुभकामना सन्देश

५. रिङ्गटोन तयारी तथा प्रसारण

वातावरण दिवस सम्बन्धी जन चेतना जगाउने उद्देश्यले सन्देशमूलक रिङ्गब्याक टोन तयार गरिएको थियो । सो रिङ्गब्याक टोन वातावरण दिवसका दिन Nepal Telecom बाट प्रसारण गरिएको थियो । उक्त सन्देश देहाय अनुसार रहेको थियो ।

आज, जून ५ अर्थात विश्व वातावरण दिवस । जमिन र प्राकृतिक प्रणालीको संरक्षण गरी "हाम्रो भूमि, हाम्रो भविष्य" भन्ने नाराका साथ विश्व वातावरण दिवस भव्यताका साथ मनाऔं । प्लाष्टिक जन्य वस्तुको प्रयोग निरुत्साहित गरौं । प्रदूषण न्यूनिकरण गर्दै वातावरण संरक्षण र सम्बर्द्धन अभियानमा सरिक बनौं ।

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग

६. मूल समारोह: जुन ५, २०२३ बिहान १०:०० बजे देखि कार्की ब्यान्वेट बबरमहलमा मूल समारोह कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री नवल किशोर साह सुडीज्यू प्रमुख अतिथ्य तथा पुर्व वातावरण मन्त्री श्री गणेश शाह, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयका सचिव, श्री नारायण प्रसाद शर्मा दुवाडी, नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालयको सह-सचिव, श्री प्रदीप कुमार कोइराला र वातावरण विज्ञान केन्द्रिय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्याय, श्री प्रा.डा. उद्धवराज खड्काज्यूको विशेष आतिथ्य मूल समारोह सम्पन्न भएको छ ।

३.१२ अन्तरक्रिया, बैठक तथा गोष्ठी

३.१२.१ काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धी समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

नेपाल सरकारले काठमाण्डौ उपत्यकाको वायु गुणस्तर सुधार गर्नका लागि विभिन्न स्रोतबाट उत्सर्जन हुने वायु प्रदुषकहरू नियन्त्रण गरी यसबाट उपत्यकाबासीमा परेको असर कम गर्नका लागि विभिन्न रणनीतिक क्षेत्रका क्रियाकलापहरू पहिचान र सो क्रियाकलापहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि समयावधी, सुचक र कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय सहितको काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६ जारी गरेको छ । तसर्थ उक्त कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र हालसम्मको कार्यान्वयन स्थितिको आंकलन गर्न यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

काठमाण्डौ उपत्यका वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६ को प्रभावकारी कार्यान्वयन ।

प्रगति

मिति २०८१/०२/०४ गते मंगलबारका दिन वातावरण विभागका महानिर्देशकज्यूको अध्यक्षतामा वातावरण विभागको सभाहलमा काठमाण्डौ उपत्यकाका लागि वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६ कार्यान्वयनका लागि सचिव स्तरिय निर्णय बमोजिम गठन भएको “Project working group” को पहिलो बैठक सम्पन्न भएको थियो । उक्त बैठकमा कार्ययोजना कार्यान्वयनको अवस्था र आगामी कार्यक्रमको सम्बन्धमा सरोकारवाला निकाय बीच कार्यशाला गोष्ठी गर्ने सम्बन्धमा निर्णय भएको छ ।

मिति २०८१/०२/२५ गते USAID Clean Air को सहकार्यमा वातावरण विभागले “Workshop on Kathmandu Valley Air Quality Management Plan” सम्बन्धी कार्यशाला गोष्ठीको आयोजना गरेको थियो । महानिर्देशक श्री भूपाल बरालज्यूबाट अध्यक्षता गरिएको उक्त कार्यशालामा विभिन्न संस्थाबाट ५५ जनाको सहभागिता रहको थियो । उक्त कार्यशालामा काठमाण्डौ उपत्यकाका लागि वायु गुणस्तर व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६ का विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूले कार्ययोजना कार्यान्वयनमा रहेका चुनौती र USAID Clean Air बाट हुन सक्ने सहयोगको बारेका छलफल गरेका थिए ।

३.१२.२ प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा केन्द्रिय कार्यान्वयन समितिको बैठक तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

नेपाल सरकारले देशभर ४० माईक्रोन भन्दा पातला प्लाष्टिकका झोलाको उत्पादन, आयात, बिक्री वितरण र प्रयोगमा लागेको प्रतिबन्धको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजना, २०७८ जारी गरेको छ । तसर्थ उक्त कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र हालसम्मको कार्यान्वयन स्थितिको आंकलन गर्न यो कार्ययोजनाले श्रीमान् मुख्य सचिवज्यूको अध्यक्षतामा कार्ययोजना कार्यान्वयन केन्द्रिय अनुगमन समितिको नियमित बैठकका लागि यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

४० माईक्रोन भन्दा पातला प्लाष्टिकका झोलाको उत्पादन, आयात, बिक्री वितरण र प्रयोगमा लागेको प्रतिबन्धको प्रभावकारी कार्यान्वयन।

प्रगति

प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी कार्ययोजनामा श्रीमान् मुख्यसचिवज्यूको अध्यक्षतामा रहेको कार्ययोजना कार्यान्वयन केन्द्रिय अनुगमन समितिको बैठकको तयारीका लागि सम्बन्धित सबै निकायका सम्पर्क व्यक्ति (Focal Person) हरूको बैठक मिति २०८१/०२/१६ मा वातावरण विभागको सभाहलमा सम्पन्न भएको

थियो । यस कार्ययोजनाले विभागलाई तोकेको जिम्मेवारी अन्तर्गत १२ वटा प्लाष्टिक झोला उत्पादन गर्ने उद्योगहरु तथा ३२ वटा बजार अनुगमन सम्पन्न गरिएको छ ।

पाटन औद्योगिक क्षेत्रमा रहेको प्लाष्टिक उद्योगको अनुगमन

प्लाष्टिक झोलाको मापदण्ड सम्बन्धी बजार अनुगमनका क्रममा

तस्विर १३: प्लाष्टिक सम्बन्धी बजार अनुगमन

३.१२.३ पूर्व योजना तर्जुमा गोष्ठी

पृष्ठभूमि

वन तथा वातावरण मन्त्रालयबाट आ.व. २०८१/८२ को बजेट सिलिङ्ग तथा मार्गदर्शन र आ.व. २०८१/८२ को क्रियाकलाप तथा बजेट LMBIS ईन्ट्री समेत गरिसक्नुपर्ने मार्ग निर्देशन प्राप्त भई नेपाल सरकारको आवधिक योजना, दिगो विकास लक्ष्य, नीति तथा कार्ययोजनाहरुमा संलग्न लक्ष्य तथा क्रियाकलापहरु समयानुकूल, समावेशी हुने गरी विभागको योजना तर्जुमा तथा बजेट पूर्वानुमान गरी प्रभावकारी कार्यक्रमहरु सञ्चालन तथा कार्यन्वयन गर्न तथा LMBIS मा त्रुटी रहित क्रियाकलाप प्रविष्ट गर्न पूर्व योजना तर्जुमा गोष्ठीको आवश्यकता रहेको हुँदा विभागका सबै कर्मचारीहरुलाई संलग्नहुने गरी छलफल तथा गोष्ठी गर्नको लागि कार्यक्रम प्रस्ताव गरिएको हो ।

उद्देश्य

आ.व. २०८१/८२ को प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रस्तुती तथा छलफल गरी कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण तथा बजेट सिलिङ्ग बमोजिम बजेट तय गर्ने रहेको छ ।

प्रगति

२०८० साल फागुन महिनाको २१ र २२ गते विभागका महानिर्देशक, उप-महानिर्देशक, अर्थ मन्त्रालय बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखाका प्रतिनिधी, राष्ट्रिय योजना आयोगको प्रतिनिधी लगायत विभागको सम्पूर्ण कर्मचारीहरुको सहभागितामा आ.व. २०८१/८२ को पूर्व योजना तर्जुमा गोष्ठी कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ ।

३.१२.४ वातावरणीय मापदण्ड परिपालना सम्बन्धमा स्थलगत अन्तरक्रिया कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षण ऐन, नियमवाली एवं यस अन्तर्गत विभिन्न समयमा नेपाल सरकारद्वारा जारी भएका वातावरणीय मापदण्ड र राजपत्रमा प्रकाशित सुचनाहरूको पालना गर्नु सबै सरोकारवाला निकायको दायित्व हुने र पालना नगरे जरिवाना हुने कुरा कानूनमा प्रष्ट हुँदाहुँदै पनि विभागबाट हुने अनुगमनको शिलशिलामा सरोकारवाला यस सम्बन्धमा आफुलाई जानकारी नभएको भनाई आउने गरेको पाइएकोले यस अन्तरक्रिया कार्यक्रमले सरोकारवालाहरू सचेत हुने र मापदण्ड परिपालनामा जिम्मेवार हुने हुनाले यस किसिमको अन्तरक्रिया कार्यक्रम औचित्यपूर्ण देखिन्छ । साथै वातावरणीय कानून कार्यान्वयन सम्बन्धमा प्रदेश एवं स्थानीय तहको अमेट अधिकार रहेकोले यस सम्बन्धमा त्यस निकायहरूबाट कानून कार्यान्वयनको शिलशिलामा देखिएका समस्या एवं चुनौतीहरूको समेत पहिचान हुने र यसले वातावरण विभागलाई आगामी दिनमा नीति निर्माण/संशोधन गर्न सिफारिस गर्न मार्गदर्शन गर्ने हुनाले यस किसिमको कार्यक्रम औचित्यपूर्ण देखिन्छ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- विभिन्न उद्योग/प्रतिष्ठान एवं आयोजनाहरूले वातावरणीय व्यवस्थापन सम्बन्धमा पालन गर्नु पर्ने वातावरणीय कानून एवं मापदण्डहरूको बारेमा जानकारी गराउनु,
- यसको कार्यान्वयनमा देखिएका मुख्य समस्या एवं चुनौतीहरूको सम्बन्धमा सरोकारवाला निकायविच वृहत छलफल गरी वातावरण संरक्षणमा समान बुझाई र संरक्षण कार्यमा सबैको सहभागिता र जिम्मेवारी बोध गराउन पहल गर्नु ।

प्रगति

यस कार्यक्रम मकवानपुर जिल्लाको हेटौडा उप-महानगरपालिकामा आयोजना गरिएको थियो । यस कार्यक्रममा वातावरणीय मापदण्ड परिपालना सम्बन्धमा विभिन्न निकायका प्रतिनिधिहरू तथा सरोकारवालाहरूले आफ्नो भनाइ राख्नुको साथै वातावरणीय अध्ययन, मापदण्ड, प्रदूषण नियन्त्रण तथा जरिवाना, क्षेतिपूर्ति लगायतका वातावरणीय मुद्दाहरूको उठान गरिएको थियो । यस कार्यक्रमबाट कुनै पनि आयोजनाका प्रवर्द्धकलाई मात्र नभई वातावरण सुधारका लागि विद्यमान कानून र मापदण्डका बारेमा जनतालाई पनि सचेत गराउनुपर्ने र विद्यमान नियमहरूको सुधारको लागि सरलीकरणको आवश्यकता रहेको कुरा उठान भयो ।

कार्यक्रमका प्रमुख अतिथि प्रमुख जिल्ला अधिकारी श्री सूर्य प्रसाद सेडाई आफ्नो भनाई राख्नु हुँदै ।

विभागका महानिर्देशक श्री भूपाल बरालज्यू समापन मन्तव्य व्यक्त गर्नुहुँदै

तस्विर १४: वातावरणीय मापदण्ड परिपालना सम्बन्धमा हेटौडा उप-महानगरपालिका भएको कार्यक्रम

३.१३ अन्य

३.१३.१ वातावरण विभागको रणनीतिक योजना

पृष्ठभूमि

विशेषतः जल, वायु, भूमि (माटो) र ध्वनीप्रदूषण लगायतका जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र अनुकूलनको क्षेत्रमा वातावरण विभाग एक अग्रणी संस्था रहि, देशको वातावरणीय गुणस्तर कायम राख्ने तथा प्रवर्द्धन गर्ने कार्यहरु प्रभावकारी रुपमा वातावरण तथा जनताको स्वास्थ्यको सुरक्षा गरी संविधान प्रदत्त मौलिक हक स्वच्छ वातावरणको हकको सुनिश्चितता गर्नका वातावरण विभाग अग्रसर रहेको छ ।

उद्देश्य

- हाल विभागबाट सञ्चालनमा रहेका कार्यक्रमहरु द्रुत गतिमा प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गराउन ।
- विभागको भौतिक तथा संगठनात्मक संरचनाको विस्तार सम्बन्धी सम्भावनाको खोजि गर्ने ।
- विभागका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष तथा चुनौति र अवसरको विश्लेषण गर्ने ।
- विभागको राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय तहसँग सहकार्य गर्ने ।
- सूशासन प्रवर्द्धन तथा वातावरणिय तथ्याङ्कको केन्द्रिकरण गर्ने ।

प्रगति

वातावरण विभागले ५ वर्षिय रणनीतिकको मस्यौदा योजना तयार गरिएको छ ।

३.१३.२ वातावरण प्रवर्द्धन अन्तरक्रिया तथा पत्रकारिता पुरस्कार

क. पत्रकारहरूसँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम

यस कार्यक्रम अन्तर्गत मिति २०८१ बैशाख २१ गते शुक्रबारका दिन विभागको हलमा पत्रकारहरूसँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो । विभिन्न सञ्चार माध्यममा कार्यरत झण्डै ११ जना वातावरण क्षेत्रमा कलम चलाउने पत्रकारहरूको उपस्थिति रहेको उक्त अन्तरक्रिया कार्यक्रममा विभागका सूचना अधिकारी तथा सि.डि.के. दिपक ज्ञवालीले वायु प्रदूषणको अवस्था र विभागको जिम्मेवारीका विषयमा प्रस्तुति गर्नुभएको थियो भने शाखा अधिकृत सागर प्रसाद सिग्देलले वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारको लागि विभागले स्वीकृत गरेको छनौट प्रक्रियाका सम्बन्धमा छोटो प्रस्तुतीकरण गर्नुभएको थियो ।

उक्त अन्तरक्रिया कार्यक्रममा सञ्चारकर्मीहरूले उठाएका विभिन्न सवालहरूको सम्बोधन विभागका सम्बन्धित शाखा प्रमुखहरू तथा समग्र विषय वस्तुको सम्बोधन गरी कार्यक्रमको समापन कार्यक्रमको अध्यक्ष तथा विभागको महानिर्देशकज्यूले गर्नुभएको थियो । उक्त कार्यक्रममा विभागका सबै कर्मचारीहरूको समेत उपस्थिति रहेको थियो ।

तस्विर १५: विभागको सभाहलमा आयोजित पत्रकार अन्तरक्रिया कार्यक्रम

ख. वातावरण पत्रकारिता पुरस्कार

वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारका लागि १५ दिनको समय दिई मिति २०८० वैशाख १३ गते मनोनयन आव्हानको लागि गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिकमा सूचना प्रकाशन गरिएको थियो भने तोकिएको

अवधि भित्र पर्याप्त मात्रामा मनोनयन दर्ता नभएको हुँदा एक हप्ताको समयवधि थप गरी विभागको वेबसाईटमा पुनः सूचना प्रकाशन गरिएको थियो ।

वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारका लागि छनौट गरी सिफारिश गर्न गठित समितिबाट तोकिएको मापदण्ड बमोजिम मूल्यांकन गरी पुरस्कार तथा सम्मानका लागि सिफारिश भई आए बमोजिम देहाय अनुसारका ४ जना पत्रकारहरूलाई जनही ५० हजार नगद र प्रमाण पत्र सहित २०८१ जेठ २३ विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा आयोजित मूल समारोहमा सम्मान गरिएको थियो ।

तालिका १०: वातावरण प्रवर्द्धन पत्रकारिता पुरस्कारबाट पुरस्कृत भएका पत्रकारहरूको विवरण

क्र.सं.	पत्रकारहरूको नाम	स्थायी ठेगाना	पत्रकारिताको विधा	आवद्ध संस्था
१	श्री प्रगति ढकाल	सिरानचोक-३, गोरखा	छापा/पत्रपत्रिका	रासस
२	श्री मन्दिरा बाँनीया (मानवी)	हेटौडा-१८, मकवानपुर	टेलिभिजन	नेपाल टेलिभिजन
३	श्री भोजेन्द्र बस्नेत	लिखुपिके गा.पा-४, सोलुखुम्बु	एफ.एम./रेडियो	कम्यूनिकेशन कर्नर अन्तर्गत उज्यालो एफ.एम.
४	श्री मुकेश पोखरेल	पाणिनि-७- अर्घाखाँची	अनलाईन	उकालो डट कम

तस्विर १६: माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री र श्रीमान् सचिव लगायत वातावरण पत्रकारिता पुरस्कारबाट सम्मानित पत्रकारहरूसँग सामूहिक तस्विर

३.१३.३ सवारी प्रदूषण छड्के

पृष्ठभूमि

जीवाशमा इन्धनबाट चल्ने सवारी साधन विशेष गरी चार पांग्रे सवारी साधनबाट निष्काशन हुने धुवाले हात्रो वायुमण्डल एवं वातावरण दूषित हुँदै गएको र यसले जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पारिरहेको धरातलीय यथार्थ सर्वविदितै छ । यस्ता सवारी साधनको सञ्चालनबाट निष्काशन हुने प्रदूषणलाई कम गरी वातावरणमैत्री तवरले सवारी साधन सञ्चालन गर्न नेपाल सरकारबाट “सवारी प्रदूषण मापदण्ड २०६९” समेत जारी भईसकेको छ । यसै सन्दर्भमा वातावरण विभागको आ. व. २०८०/८१ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम “सवारी प्रदूषण अनुगमन (छड्के)” अन्तर्गत काठमाण्डौ उपत्यका ट्राफिक प्रहरी कार्यालय, रामशाहपथ, काठमाण्डौको सहकार्यमा यस कार्यक्रम कार्यान्वयन गरेको हो ।

उद्देश्य

- नेपाल सरकारबाट जारी “सवारी प्रदूषण मापदण्ड २०६९” अनुसार सवारी साधनबाट हुने उत्सर्जन तोकिएको मापदण्ड बमोजिम भए नभएको सम्बन्धमा आवश्यक चेकजाँच गर्ने ।
- प्रदूषण मापदण्ड पालना नगरेका सवारीसाधनलाई वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा ४१ (२) बमोजिम कारवाही गर्ने ।

प्रगति

काठमाण्डौ उपत्यका ट्राफिक प्रहरी कार्यालय, रामशाह पथ र वातावरण विभाग, बबरमहलको संयुक्त टोलीले ट्राफिक सप्ताहको अवसरमा मिति २०८०/०६/१५ देखि २०८०/०६/१९ सम्म काठमाडौं उपत्यकाका विभिन्न स्थानहरूमा सवारी साधनबाट हुने प्रदूषणको छड्के चेक जाँच गरेको थियो । उक्त छड्के चेक जाँचमा डिजेल ईन्जिनका सवारी साधनको जाँच गरिएको थियो जसमध्ये कुल ४४.१ % सवारी फेल भएका थिए भने ५५.९ % सवारी पास भएका थिए । फेल भएका सवारीहरूलाई पुनः परीक्षणका लागि वातावरण विभागमा उपस्थित हुन मिति २०८०/०६/२५ गते तोकिएको थियो जस अनतर्गत ५३.३३% सवारी मात्र वातावरण विभागमा पुनः परीक्षणका लागि उपस्थित भएका थिए । पुनः परीक्षणका लागि आएका सम्पूर्ण सवारी साधन पास भएका थिए ।

३.१३.४ विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

वातावरण संरक्षणको विषय वर्तमान समयमा अवसर र चुनौति दुवैका रहेका छन् । वायु प्रदूषण, ध्वनीप्रदूषण, जल प्रदूषण, माटो प्रदूषण, जलवायु परिवर्तन, विश्वव्यापी तापमानमा वृद्धि लगायतका विषयहरू ज्वलन्तरूपमा उठिरहेका छन् । यसबाट मानव तथा जीवजन्तु, वनस्पतिको स्वास्थ्यमा गम्भीर असर गरिरहेको छ । तसर्थ यी चुनौतिहरूलाई विश्वव्यापी तथा राष्ट्रिय रुपबाटै सामना गर्ने, संरक्षणका कार्यक्रमहरू अवलम्बन गर्ने जस्ता विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरिएका छन् । यस अन्तर्गत विद्यालय तथा विश्वविद्यालयस्तरमा वातावरणीय सचेतना एवं प्रचारप्रसारको लागि सचेतनाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छन् । नेपाल सरकार, वातावरण विभाग अन्तर्गत सञ्चालित विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम पनि वातावरणीय जनचेतना प्रवर्द्धन गर्ने महत्वपूर्ण कार्यक्रम हो । यसबाट सफा, स्वच्छ र हराभरा वातावरण कायम गर्न सहयोग पुग्नुको साथै वातावरणका अवयवहरू जस्तै जैविक विविधताको संवर्द्धन र दिगो उपयोग गर्नमा पनि टेवा पुग्ने देखिन्छ । वातावरण संरक्षणको संस्कार तथा प्रयासहरूलाई अझ कलिलो मष्तिष्कहरूमा विजारोपण गर्न सम्भव भए भोलिका कर्णधारहरू वातावरणको जगेर्नामा आजै देखि क्रियाशिल हुन सक्छन् । तसर्थ विद्यालय स्तरबाट नै सरसफाई तथा फोहरमैला व्यवस्थापन, हरियाली प्रवर्द्धन तथा वातावरणका एवम सवालहरूमा चेतना जागृत गराई ब्यक्ति, परिवार अनि समुदायलाई क्रियाशिल बनाउने उद्देश्यका साथ यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको हो । यस अन्तर्गत भौतिक र सचेतना अन्तर्गत

विद्यालयहरूलाई विभिन्न खालको कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न आह्वान गरिएको थियो । भौतिक कार्यक्रम अन्तर्गत वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन, ईकोपार्क/ ईकोपोखरी निर्माण, कम्पोष्टिङ्ग/ Vermi कम्पोष्टिङ्ग तथा सचेतना कार्यक्रम अन्तर्गत विभिन्न वातावरणीय विषयमा वादविवाद, निबन्ध लगायतको कार्यक्रम गर्न सकिने प्रावधान गरिएको थियो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

विद्यार्थीहरूको लागि

- विद्यार्थीहरूले वातावरण संरक्षण सम्बन्धी विभिन्न क्रियाकलापहरूमा संलग्न भई सो बाट आएको सिकाईलाई आफ्नो शैक्षिक विकासमा लागू गराउने,
- वातावरण संरक्षण सम्बन्धी क्रियाकलापमा सहभागी हुँदा विद्यार्थीहरू शारिरीक र मानसिक रूपमा सक्रिय भई उनीहरूको स्वस्थता पनि सकारात्मक प्रभाव पार्ने,
- यस प्रकारको कार्यक्रमबाट रचनात्मक चिन्तनको विकास, नेतृत्व विकास तथा व्यवहारिक शिक्षा हासिल गर्नमा विद्यार्थीहरूलाई सघाउ पुर्याउने ।

विद्यालयहरूको लागि

- विभिन्न प्रकारका वातावरण संरक्षण सम्बन्धी क्रियाकलापहरूमा सहभागी गराउँदा विद्यार्थीहरू उत्साहित भई शिक्षकहरूलाई अध्यापन कार्यमा सहयोग हुने,
- विद्यार्थीहरूलाई बाहिरी क्रियाकलापमा सहभागी गराउँदा शिक्षकहरूमा रचनात्मक कार्य गर्ने क्षमता तथा विद्यार्थीहरूसँगको अन्तरक्रियामा वृद्धि हुने,
- वातावरण सम्बन्धी कार्यक्रमको आयोजनाबाट विद्यालय मार्फत वातावरण संरक्षण तथा संवर्द्धनमा महत्वपूर्ण योगदान पुग्ने ।

प्रगति

यस आ.व. २०८०/८१ मा देशको विभिन्न जिल्लाहरूबाट प्राप्त प्रस्तावहरू मध्ये मूल्याङ्कन समितिबाट प्रदेशगत हिसाबले जम्मा ३५ वटा विद्यालयहरूको छनौट भएको थियो । यद्यपी छनौट भएका विद्यालयहरूल मध्ये तोकिएको समयसिमा भित्र कूल ३३ विद्यालयहरूले कार्यक्रम सम्पन्न प्रतिवेदन पेश गरेका थिए । कार्यक्रम सम्पन्न गरेका विद्यालयहरूको सूची अनुसूची १० मा समावेश गरिएको छ ।

कमला माध्यमिक विद्यालय सिन्धुलीका विद्यार्थीहरू वृक्षारोपणको लागि खाडल निर्माण गर्दै

शान्ति मा.वि. दैलेखमा भएको वृक्षारोपण तथा विरुवाको जगेर्नाको लागि Tree Guard

जनविकास मा. वि. लमजुङद्वारा फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि खरौ गरिएका डष्टविनहरू

शुक्र माध्यमिक विद्यालय बर्दियाले निर्माण गरेको बोटानिकल गार्डेन

तस्विर १७: विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत भएका क्रियाकलापहरू

३.१३.५ सरकारी तथा निजी प्रयोगशालाहरूको गुण परीक्षणको मापदण्ड बनाई तिनीहरूको गुण परीक्षण गरी रोस्टर तयार

पृष्ठभूमि

स्वच्छ तथा सफा वातावरणमा बाँच्न पाउने प्रत्येक नागरिकको मौलिक अधिकार हो । वातावरण प्रभाव मुल्यांकन गरिएका आयोजनाले वस्तु वा सेवा उत्पादन सुरु गरेको दुई वर्ष भुक्तान भएको मितिले छ

महिनाभित्र त्यस्तो प्रभावको कार्यान्वयन बाट वातावरणमा परेको प्रतिकूल प्रभाव र न्युनिकरणका उपाय तथा उपायको प्रभावकारिता र न्युनिकरण हुन नसकेको आँकलन नै नभएको प्रतिकूल प्रभाव उत्पन्न भएकोमा सोको विश्लेषण गरी वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन अद्यावधिक रूपमा राख्नु पर्दछ । यसका साथै प्रदूषण वा जोखिम पूर्ण पदार्थ निष्काशन वा उत्सर्जन बाट हुने असर न्यूनीकरण वा निराकरण गर्नको लागि आवश्यक मापदण्ड निर्धारण गरी निर्धारण गरिएका मापदण्डमा उल्लेख भए बमोजिम वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी जाँच वा परीक्षण गर्ने गरी तोक्न सकिने तथा विभाग वा अन्य निकायले एउटा प्रयोगशालाबाट जाँच भएको प्रदूषणको नमुना आवश्यकता अनुसार अर्को बाट समेत परीक्षण गराउन सक्छ । नियमावली को दफा २० मा विभागले सरकारी, निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा स्थापना भएका प्रयोगशालाको गुणस्तरको प्राविधिक परीक्षण गरी सोको विवरण अद्यावधिक रूपमा राख्नु पर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयनको लागि चालु आ.व. २०८०/८१ को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा सरकारी तथा निजी प्रयोगशालाहरूको गुण परीक्षणको मापदण्ड बनाई तिनीहरूको गुण परीक्षण गरी रोस्टर तयार गर्ने कार्यक्रम रहेको छ ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्न लिखित रहेका छन् :

- प्रयोगशालाहरूको गुण परीक्षणको मापदण्ड तयार गर्नु ।
- प्राप्त नतिजा हरूको परीक्षण/विश्लेषण गर्नु ।
- परीक्षण पश्चात् रोष्टर तयार गर्नु ।

प्रगति

यस आ.व. २०८०/०८१ मा प्रयोगशालाहरूको गुण परीक्षणको मापदण्डको मस्यौदा तयार भई मन्त्रालय पठाउने क्रममा रहेको छ ।

३.१३.६ वातावरणीय प्रयोगशाला सञ्चालनको लागि आवश्यक रसायन तथा ग्लासवेयर खरिद गर्ने

पृष्ठभूमि

यस वातावरण विभाग अन्तर्गत रहेको प्रयोगशाला शाखाले वातावरणीय प्रदूषण रोकथाम नियन्त्रणको लागि औद्योगिक प्रतिष्ठाहरूबाट निस्कने फोहर पानी, उजुरी/गुनासो परेका स्थानहरू विभागले आवश्यक देखेका स्थानबाट संकलित नमूना, प्रदूषित नदीहरू र खोलानालाको नमूना संकलन गरी प्रयोगशाला परीक्षण गराउदै आएको छ । नेपाल सरकारले वातावरणीय प्रदूषण न्युनिकरण गर्न विभिन्न प्रकृतिका उद्योग कलकारखानाहरूले प्रदूषण सम्बन्धी पालना गर्नुपर्ने मापदण्ड निर्धारण गरेको हुदाँ प्रदूषण नियन्त्रण तथा ब्यबस्थापन गर्न विभिन्न प्रकृतिका उद्योग प्रतिष्ठानहरूबाट निष्काशन हुने वातावरणीय प्रदुषकहरूको मात्रा यकिन गर्न नमूनाहरूको रासायनिक परीक्षण गर्नुपर्ने हुन्छ। ती नमूनाहरूको प्रयोगशालामा रासायनिक

परीक्षण/विश्लेषणको क्रममा विभिन्न रसायन तथा ग्लासवेयर, आवश्यक पर्ने हुदाँ उक्त कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्य वातावरणीय प्रयोगशालालाई नियमित रूपमा सञ्चालन गर्नु रहेको छ ।

प्रगति

आ.व. २०८०/८१ मा प्रयोगशाला सञ्चालन गर्नको लागि आवश्यक पर्ने रसायन तथा ग्लासवेयर खरिद गरिएको छ ।

३.१३.७ ISO 17025 अनुरूप प्रयोगशाला गुण व्यवस्थापन कार्यान्वयन तथा प्रयोगशालामा रहेका बैज्ञानिक उपकरणहरू जस्तै AAS, GCMS सञ्चालनको लागि स्वदेश तथा विदेशमा सञ्चालन हुने तालिममा सहभागिता जनाउने

पृष्ठभूमि

वातावरण विभाग संविधान मा उल्लेखित मौलिक हकको कार्यान्वयन, वातावरणीय ऐन, नियममा रहेका प्रावधानहरूको परिपालना, विभिन्न सन्धि सम्झौताले श्रृजना गरेका दायित्वको परिपालना, सबै किसिमका वातावरणीय प्रदूषण न्यूनिकरण, वातावरणीय कानून परिपालना अनुगमन (Compliance Monitoring) लाई प्रभावकारी तुल्याउन, वातावरण संरक्षण एवं प्रदूषण नियन्त्रणको लागि स्थानीय स्तरमा योजना, कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयनमा क्रियाशील रहँदै आएको छ । यी उद्देश्यहरू पुरा गर्न वातावरण विभागमा वातावरणीय प्रयोगशालाको स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ । प्रयोगशालाको प्रतिवेदनको आधारमा उद्योग, कलकारखाना र अन्य प्रतिष्ठानले वातावरण सम्बन्धी कानून परिपालना गरे/नगरेको यकिन गर्न सकिन्छ । साथै प्रयोगशालाबाट प्राप्त परीक्षण नतिजाको आधारमा निर्णयकर्ताले नीतिगत तथा अन्य कानूनी निर्णय गर्ने भएकोले परीक्षण नतिजा विश्वसनीय हुन जरुरी छ । यसका लागि मान्यता प्राप्त प्रयोगशालाको आवश्यकताका साथै प्रयोगशालामा काम गर्ने कर्मचारीहरू पनि तालिम प्राप्त हुन जरुरी छ ।

वातावरण विभागको प्रयोगशालाको काम छिटो छरितो विश्वसनीय, कानून सम्मत र कार्यहरूलाई अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त गराउन प्रयोगशालाको निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक छ । प्रयोगशालालाई अन्तराष्ट्रिय मान्यता प्राप्त बनाउन प्रयोगशाला accreditation गर्नुपर्दछ जुन ISO 17025/2017 अनुसार गरिन्छ । Accreditation मान्यता प्राप्त गर्न राष्ट्रिय/अन्तराष्ट्रिय तालिममा सहभागी भई जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि हुनु जरुरी छ ।

उद्देश्य

यस कार्यक्रमको उद्देश्यहरू निम्न लिखित रहेका छन् ।

- प्रयोगशालामा काम गर्दा आउने त्रुटि र गणस्तरको प्रत्याभूत तथा मापन प्रकृत्यामा सुधार गर्ने ।

- जोखिम मूल्याङ्कनको पहिचान गर्नु ।
- कार्यरत प्राविधिक कर्मचारीको कार्य क्षमता अभिवृद्धी गर्नु ।

प्रगति

वातावरणीय प्रयोगशालाको गुण व्यवस्थापन कार्यान्वयन तथा प्रयोगशालामा रहेका वैज्ञानिक उपकरण जस्तै AAS, GCMS सञ्चालनको लागि स्वदेश तथा विदेशमा सञ्चालन हुने तालिममा सहभागिता जनाउन प्रयोगशालामा कार्यरत कर्मचारीलाई अन्तराष्ट्रिय तालिम प्रदान गर्ने कार्यक्रम रहेको थियो । सोहि कार्यको लागि भारतको चेन्नईमा र नयाँ दिल्लीमा Measurement of Uncertainty and Decision Rule सम्बन्धी तालिममा विभागको तर्फबाट सहभागिता जनाएका थिए । Analytical balance र Mass set calibration र Training on general awareness on ISO 17025, Training on MU, Training on GCMS र Training on AAS सञ्चालन भएको छ ।

परिच्छेद - ४

निष्कर्ष

वातावरण विभागको नीति तथा उद्देश्य अनुरूप आ.व. २०८०/८१ मा पनि प्रदूषण नियन्त्रण, वातावरण संरक्षण तथा सम्बद्ध बमोजिम विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएका छन् । आ.व. २०८०/८१ स्विकृत वार्षिक कार्यक्रम/क्रियाकलाप बमोजिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन भई चालुतर्फ ६२.७६% तथा पुँजीगततर्फ ८४.६% तथा समग्र बजेटको ७२.४% आर्थिक प्रगति तथा ९८.८७% भौतिक प्रगति भएको छ ।

पुँजीगत खर्च शीर्षक तर्फ इलाम, दाङ र अछाममा गरी जम्मा तीनवटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रको स्थापना, रत्नपार्कमा ध्वनी गुणस्तर मापन केन्द्र, वातावरणीय प्रयोगशालाको लागि COD Digester, High Volume Air Sampler, Acid Purifier र Potentiometer खरिद सम्पन्न गरिएको छ । त्यसैगरी Spare parts and consumables for existing display board कार्यक्रम अन्तर्गत Full Color LED Display Panels, Display Controller र Camera खरिद भएको थियो भने Spare Parts and consumables for Existing Air Quality DAQ and Housing अन्तर्गत Temperature and Humidity Sensor (Humidity Prob), Wind Sensor Ultrasonic, Data Acquisition System (Rack Mount Data Logger), Lithium-ion based Battery Backup and Power System Including battery inverter and charging controller आदि Spare parts र Consumables खरिदको कार्य सम्पन्न भएको छ ।

त्यसैगरी चालु खर्च शीर्षकतर्फ १० वटा EIA गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय परीक्षण, २५ वटा वातावरणीय प्रभाव अध्ययन गरेका आयोजनाहरूको वातावरणीय अनुगमन र ९७ वटा उद्योग प्रतिष्ठानको वातावरण प्रदूषण सम्बन्धी स्थलगत अनुगमन एवं निरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । वायु गुणस्तर मापन केन्द्रबाट प्राप्त तथ्यांक विश्लेषण गरी सन् २०२२ र सन् २०२३ को स्थिति प्रतिवेदन, वातावरण जर्नलको १० औं अंक, आ.व. २०७९/८० को वार्षिक प्रगति पुस्तिका तथा वातावरण बुलेटिनको ३ अंक समेत प्रकाशन गरिएको छ । त्यसैगरी अध्ययन, अनुसन्धान तथा कार्यविधि/निर्देशिका गरी जम्मा ११ वटा कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएको छन् जस अन्तर्गत जलविद्युत आयोजनाहरूले गरेको वातावरणीय प्रवाह (e-flow) सम्बन्धी अध्ययन, सामुदायिक होमस्टे सञ्चालनबाट वातावरणमा परेको परेको प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन, जलविद्युत आयोजनाको आयोजनाहरूको स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन कार्यान्वयनबाट जैविक विविधता तथा प्रभावित जनसमुदायको जीविकोपार्जनमा परेको प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन, वातावरण विभाग द्वारा हालसम्म सम्पन्न भए गरेका अध्ययन अनुसन्धान Research Findings हरूको Review, आयोजनाहरूले गरेका compensatory plantation सम्बन्धी अध्ययन, प्रदूषण नियन्त्रण प्रमाणपत्र जारी गर्ने सम्बन्धी अध्ययन गरी कार्यविधि/निर्देशिका तयार, प्लाष्टिक झोला प्रतिबन्ध सम्बन्धी निर्देशिका, वातावरण विषयमा स्नातकोत्तर गरिरहेका विद्यार्थीहरूलाई शोध सहायता, जैविक पदार्थ (Bio-mass) को प्रयोग गरी पानी तथा

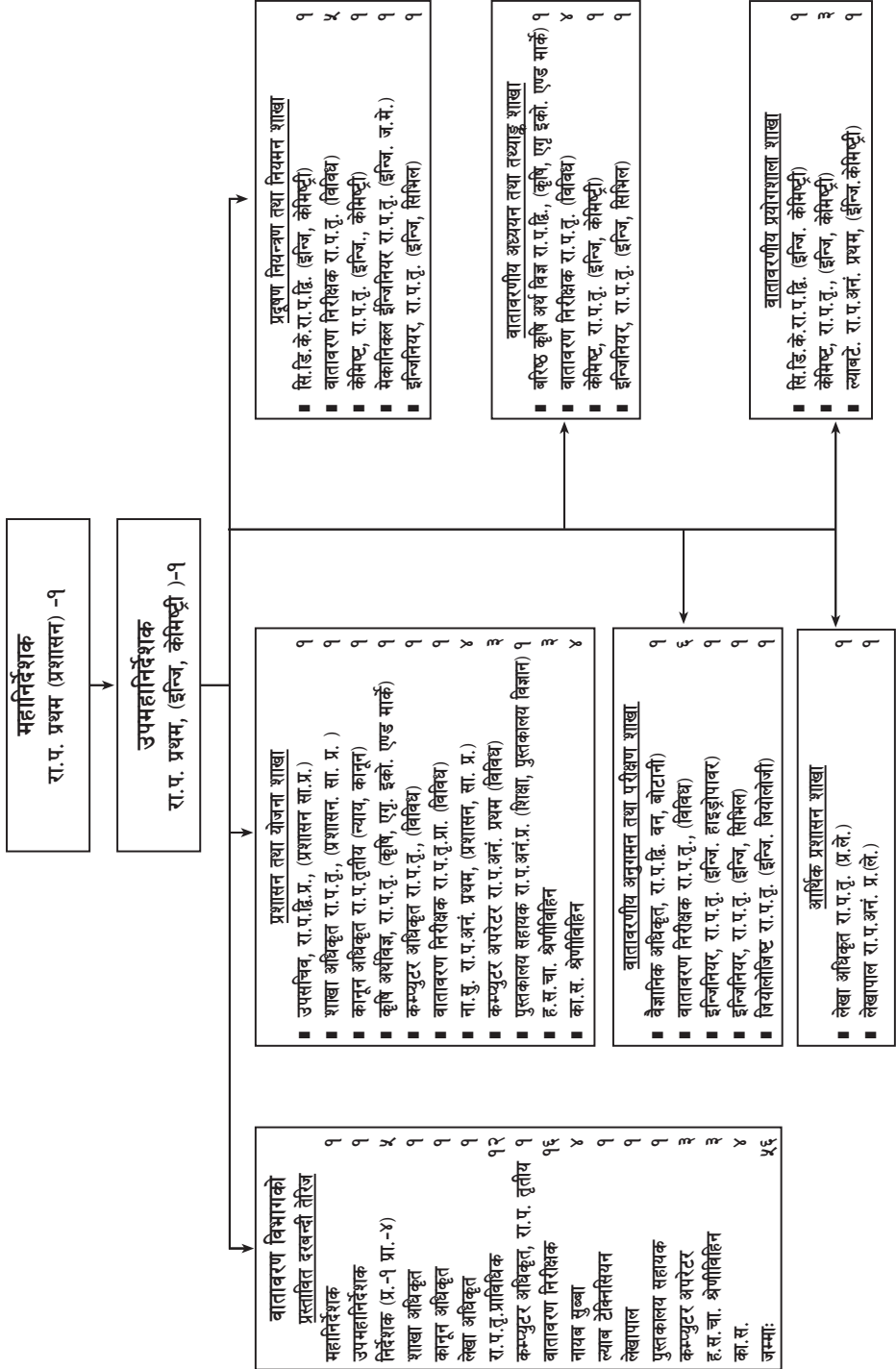
फोहर पानीमा रहेको मानव स्वास्थ्यमा हानिकारक असर पुऱ्याउने गहौ धातु (Heavy Metal) लाई हटाउने प्रविधिको बिकास सम्बन्धी अध्ययन, वायुमारहेको Mercury को Dry and wet deposition विधिबाट अध्ययन रहेका छन् । अध्ययन अन्तर्गत नदीनाला, तालतलैयाको पानी तथा उद्योग कलकारखानाबाट निष्काशित फोहर पानीको प्रदूषणको अवस्थाको अध्ययन भएको थियो जसमा जम्मा ९३ वटा नदी तथा तालहरुको, फोहर पानी आदिको नमून संकलन गरी विश्लेषणात्मक अध्ययन भएको छ ।

विद्यालयमा विद्यालय केन्द्रित वातावरण संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत ३३ वटा विद्यालयमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी सम्पन्न गरिएको छ । वातावरणीय मापदण्ड परिपालना सम्बन्धमा स्थलगत अन्तरक्रिया कार्यक्रम बागमती प्रदेशको मकवानपुर जिल्लाको हेटौडा उप-महानगरपालिकामा सम्पन्न गरिएको छ । वातावरणीय सचेतना सम्बन्धी सन्देश, सूचना, श्रव्य दृश्य सामग्री उत्पादन तथा प्रसारण कार्यक्रम अन्तर्गत नेपाल टेलिभिजनबाट १६ भाग वातावरण चौतारी प्रसारण भएको छ भने रेडियो नेपालबाट १६८ दिन वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी जिङ्गल प्रसारण तथा ६ वटा रेडियो जिङ्गलको उत्पादन भएको छ । मर्मत संभार अन्तर्गत यस अवधिमा ११ वटा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरुको मर्मत संभार गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ भने GCMS, AAS, Spectrophotometer को सम्पन्न भएको छ । अन्तयमा विश्व वातावरण दिवसको अवसरमा वन परिसर सरसफाई, नेपाल टेलिकम मार्फत रिङ्ग ब्याकटोन, वातावरण पत्रकारिता पुरस्कार प्रदान गर्नुका साथै माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री नवल किशोर साह सुडीज्यूको प्रमुख आतिथ्यमा मूल समारोहको आयोजना गरी मनाइएको छ ।

अनुसूची

अनुसूची १: सांगठनिक संरचना

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग
सांगठनिक ढाँचा

अनुसूची २: नागरिक वडापत्र

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरण विभाग
बबरमहल, काठमाडौं

नागरिक वडापत्र

क्र. स.	कामको विवरण	आवश्यक कागजात	काम गर्ने अवधि	सम्पर्क अधिकारी	दस्तुर	गुनासो सुन्ने अधिकारी
१.	वातावरणीय प्रदूषण सम्बन्धी प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानविन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने	उजुरी र सो संग सम्बन्धित अन्य सूचना तथा कागजातहरू	३० दिन	शाखा प्रमुख, प्रदूषण नियन्त्रण तथा नियमन शाखा	नलामे	उप-महानिदेशक
२.	स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव अध्ययन भएका योजनाका सम्बन्धमा प्राप्त उजुरीहरूको आवश्यक छानविन/अनुगमन गरी सूचना प्रवाह गर्ने	उजुरी र सो संग सम्बन्धित अन्य सूचना तथा कागजातहरू	३० दिन	शाखा प्रमुख, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा	नलामे	उप-महानिदेशक
३.	स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव अध्ययन भएका योजनाहरूको अनुगमनबाट प्राप्त भएको तथ्य सार्वजनिक गर्ने	अनुगमन प्रतिवेदन	अनुगमन सम्पन्न भएको ३० दिन	शाखा प्रमुख, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा	नलामे	उप-महानिदेशक
४.	स्वीकृत वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन भएका योजनाहरूको परीक्षण गर्ने	निवेदन र अध्ययन प्रतिवेदन	३० दिन	शाखा प्रमुख, वातावरणीय अनुगमन तथा परीक्षण शाखा	नलामे	उप-महानिदेशक
५.	Non- ODS ग्यासको आयातको लागि सिफारिस गर्ने	भन्सार विभागबाट प्रयोगशाला प्रतिवेदन सहितको सिफारिस माग गरेको पत्र, बिल, Commercial Invoice वा Performa Invoice	३ दिन	शाखा प्रमुख, वातावरणीय प्रयोगशाला शाखा	नलामे	उप-महानिदेशक
६.	धरोटी सम्बन्धी कार्य	निवेदन, करचुक्ता प्रमाणपत्र, बैंक भौचर, मू.अ.कर समायोजन	३ दिन	शाखा प्रमुख, आर्थिक प्रशासन शाखा	नलामे	महानिदेशक
७.	विभागसंग सम्बन्धित सूचना तथा जानकारी	निवेदन	तुरुन्ती/नियमानुसार	सूचना अधिकारी	नलामे	महानिदेशक
८.	विभागका कर्मचारीहरूको व्यावसायिक आचरण सम्बन्धमा प्राप्त उजुरी/गुनासो सुनुवाई	उजुरी र सो संग सम्बन्धित अन्य सूचना तथा कागजातहरू	३ दिन	शाखा प्रमुख, प्रशासन तथा योजना शाखा	नलामे	महानिदेशक

नोट: वडापत्रमा उल्लेख भएका कार्यहरूको कार्यान्वयनको अनुगमन र आवश्यक व्यवस्थापन महानिदेशकज्यूबाट हुनेछ।

अनुसूची ३: वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरू रहेको स्थानहरूको विवरण

SN	Station Name	Longitude	Latitude	Elevation (m)	Installed year
1	Bhaisipati, Kathmandu	85.3023	27.6531	1347	2017
2	Biratnagar, Morang	87.2751	26.4451	71	2020
3	Birendra Sainik School, Bhaktapur	85.4175	27.6738	1327	2017
4	Damak, Jhapa	87.7033	26.6694	136	2019
5	Deukhuri, Dang	82.7161	27.8450	311	2024
6	Deumai, Illam	87.8403	27.04777	2827	2024
7	Ghorahi, Dang	82.5346	27.9914	684	2018
8	Dhangadhi, Kailali	80.5945	28.7041	178	2020
9	Dhankuta Municipality, Dhankuta	87.3439	26.9807	1200	2019
10	DHM, Pokhara	83.9737	28.2055	823	2017
11	Dhulikhel, Kavre	85.5478	27.6085	1598	2016
12	Gandaki Boarding School, Pokhara	83.969	28.2584	978	2017
13	Hetauda, Makwawanpur	85.0344	27.4227	458	2020
14	Janakpur	85.9285	26.7398	76	2020
15	Jhumka, Sunsari	87.1952	26.6645	100	2018
16	Kritipur, DHM station	85.2893	27.6817	1314	2016
17	Lumbini Development Trust, Lumbini	83.2791	27.4895	97	2016
18	Mahendranagar, Kanchanpur	80.1829	28.9651	217	2020
19	Mangalsen, Achham	29.1427	81.2892	1487	2024
20	Nepalgunj, Banke	81.6222	28.0528	151	2018
21	Bharatpur, Chitwan	84.4384	27.6725	213	2020
22	Pokhara University, Pokhara	84.0855	28.1434	664	2017
23	Pulchowk, Lalitpur	85.3188	27.6826	1305	2016
24	Rara, Mugu	82.0938	29.5083	3121	2020
25	Ratnapark, Kathmandu	85.31	27.7	1317	2016
26	Sauraha, Chitwan	84.4986	27.5735	195	2017
27	Shankapark, Kathmandu	85.3428	27.7328	1339	2017
28	Simara, Bara	84.9978	27.1567	128	2018
29	Birendranagar, Surkhet	81.621	28.6029	729	2019
30	Yala, Rasuwa (Black Carbon)	85.6106	28.2136	4920	

अनुसूची ४: वातावरणीय अध्ययन गरिएका आयोजनाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षणको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	ठेगना	क्षेत्र	अनुगमनका क्रममा देखिएका प्रमुख विवरण
१.	शिवम् सिमेन्टस् लिमिटेड	मकवानपुर	उद्योग	वायु प्रदूषण न्यूनीकरण गर्न ४८ वटा ब्याग फिल्टर, दुई वटा रिभर्स एयर ब्याग हाउस र एउटा लाईमस्टोन वासिड सेन्टरको व्यवस्था गरिएको, हरियाली प्रवर्द्धनका लागि वि.सं. २०७१ देखि २०८० साल असार महिनासम्ममा कुल १२, ५२० वटा बिरुवाहरू रोपेको, उद्योग परिसरबाट निष्काशित scrap हरुलाई प्रकृति अनुरूप वर्गीकरण गरे पश्चात् बिक्री गर्ने तथा पुनः प्रयोग गर्ने गरेको
२.	बड्कापथ सिंचाइ आयोजना	दाङ	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ	आयोजनाले निजी अधिग्रहण गरेको जग्गाको मुआब्जा दिइसकेको, आयोजनाको श्रम शिविरबाट निष्काशित कुहिने फोहरलाई करेसा बारीमा व्यवस्थापन गर्दै आएको भने नकुहिने फोहरलाई जलाउने अभ्यास गरेको, हाल राष्ट्रिय वन क्षेत्र उपयोग तथा सो क्षेत्रमा पर्ने रुख/पोल एवं बिरुवा हटाउनको लागि स्वीकृति प्राप्ति प्रयोजनार्थ वन तथा भू-संरक्षण विभागबाट मिति २०७९/१०/०४ मा वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा फाइल पेश भएकोमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदमा प्रस्ताव स्वीकृतिको लागि पठाउन मिति २०८०/०३/०८ गते माननीय वन तथा वातावरण मन्त्रीज्यूबाट स्वीकृत भइसकेको
३.	सान्जेन (माथिल्लो) जलविद्युत आयोजना	रसुवा	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ	घर/जग्गा अधिग्रहण पश्चात क्षतिपूर्तिका कार्यहरू लगभग सम्पन्न भएको, पहिरो रोकथाम तथा भूक्षय नियन्त्रणका लागि आयोजनाले आवश्यक कार्य गरेको, आयोजनामा कार्यरत कामदारहरूलाई कामको प्रकृति अनुरूप व्यक्तिगत सुरक्षाका सामग्रीहरू प्रदान गरेको

४.	सान्जेन जलविद्युत आयोजना	रसुवा	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ	आयोजनाको निर्माणधिन विद्युत गृह तथा सब-स्टेशन क्षेत्रबाट निष्काशित बिग्रनहरुलाई पहुँच बाटोको स्तरोन्नति तथा तटबन्ध बनाउन प्रयोग गरेको, विद्युत गृहमा आगलागीजन्य विपदलाई मध्यनजर गर्दै फाईर हाईड्रेन्ट प्रणालीको जडान गर्ने क्रममा रहेको, आयोजनाले वित्तीय सामाजिक उत्तरदायित्व अन्तर्गत स्थानीयलाई मेकानिकल, ईलेक्ट्रिकल तथा बेकरीको तालिम समेत प्रदान गरेको
५.	धुलिखेल अस्पताल	काभ्रेपलान्चोक	स्वास्थ्य	अस्पतालले वातावरण संरक्षण ऐनको दफा ८ विपरित वातावरण प्रभाव मुल्यांकन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई अस्पताल सन्चालन गरेको, अस्पतालले पछिल्लो वर्षहरुमा फोहरपानी लगायत समग्र वातावरणीय व्यवस्थापन सम्बन्धी स्वःअनुगमन नगरेको, अस्पतालको चारै तर्फ घेराबारा तथा ग्रीन वेल्डको यवस्था नरहेको, अस्पतालमा रहेको फोहरपानी प्रशोधन केन्द्रलाई प्रभावकारी तवरबाट सन्चालन नगरेको, अस्पतालको वार्डहरुमा सामान्य फोहरलाई चार प्रकारमा वर्गीकरण गरेता पनि विनहरुमा कलर कोडिङ नगरेको र ढकनीले पनि छोपेको पाइएन । हानिकारक फोहरलाई समेत विनमा नढाकिकन राखेको पाइयो
६.	हेस्टर बायोसाइन्सेस (नेपाल) प्राइभेट लिमिटेड	काभ्रेपलान्चोक	उद्योग	व्वाइलरको चिम्नीमा धुवा जाँचको लागि आवश्यक भर्याड, Sampling Platform तथा Sampling Port को व्यवस्था भएको नपाइएको, Wastewater Treatment Plant जडान भएको पाइएता पनि प्रभावकारी तवरबाट सन्चालन भएको नपाइएको, हानिकारक फोहर तथा रसायन व्यवस्थानको लागि अटोक्लेभ तथा पिटको व्यवस्था भएको, डिजेल जेनेरेटरलाई वन क्षेत्र नजिकै नढाकिकन राखेको

				पाईएको
७.	अरुण (तेस्रो) जलविद्युत आयोजना	संखुवासभा	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ	आयोजनाले चैनकुटी देखि दिदिङ सम्म २८.६ किलोमीटरको पहुँच सडक निर्माण गरेको, मक/स्पोइलको व्यवस्थापन तल्लो स्लोपमा केही ग्याविएन वाल बनाएको पाइएता पनि अपर्याप्त रहेको पाइएको । कतिपय ग्यावियन वालहरुनै लडेको अवस्थामा पाइएको । आयोजनाको हेडवर्कस अन्तर्गत क्याम्प एरिया र वाँधस्थल क्षेत्र एवं पावरहाउस क्षेत्रमा नियमित रुपमा पानी छर्कने गरेको पाइयो रिसाइकल गर्न सकिने फोहरहरु स्क्र्याप डिलरलाई बेच्ने गरेको, आयोजना नजिकैका स्थानीय बासिन्दाहरुलाई ब्लास्टिङ र कम्पन हुने सम्भावित खतरनाक क्षेत्रहरुका बारे समय-समयमा सुचित गरेको
८.	न्यूटन अस्पताल	चितवन	स्वास्थ्य	अस्पताल हाताको घेराबारा बिनानै अस्पताल निर्माण भैरहेको, अस्पताल हाल निर्माण चरणमा रहेकोले श्रम शिविरबाट निष्काशित जैविक/कुहिने फोहरहरु बाहेक अन्य हानिकारक अस्पतालजन्य फोहरहरुको उत्सर्जन नभएको, जैविक/कुहिने फोहरको हकमा बुंगुर पालन गर्ने कृषकले र अन्य नकुहिने सामान्य प्रकृतिका फोहरहरु महानगरपालिकालाई पठाउने गरेको, अस्पतालले आफ्नो सम्पूर्ण गतिविधिका लागि बोरिङ्ग पानीको प्रयोग गर्ने गरेको
९.	कलेज अफ मेडिकल साइन्स	चितवन	स्वास्थ्य	अस्पतालको विभिन्न वार्डहरुमा स्वास्थ्यजन्य फोहरमैला सङ्कलनको लागि बेग्ला बेग्लै रङ्गका बकेटको प्रयोग गरेको पाइएता पनि संक्रमित र अन्य फोहर राख्ने वकेट एकै स्थानमा राखेको, प्याथोलोजिकल फोहरलाई पिटमा गाड्ने गरेको, अस्पतालबाट निस्कने फोहरपानीलाई अस्पतालले फोहरपानी प्रशोधन केन्द्रमा प्रशोधन गरे पश्चात

				सार्वजनिक ढलमा पठाउने गरेको, भूमिगत पानी पुनर्भरणका लागि अस्पताल परिसरको विभिन्न स्थानमा १० वटा रिचार्ज पिटहरूको व्यवस्था गरिएको, अस्पताल परिसरमा विभिन्न जातका बोटबिरुवा लगायत जैविक खेती गरी यथेष्ट हरियाली कायम गरिएको
१०.	सौराहा- कुमरोज- कटहर- भण्डारा-पिप्ले सडक आयोजना	चितवन	यातायात	आयोजनाले क्षतिपूर्ति वृक्षारोपण सम्बन्धी कार्य गरेको नपाईएको, निर्माणका क्रममा सामान्य मात्रामा पानी छर्कने गरेको पाइएता पनि प्रभावकारी तवरबाट पानी छर्कने कार्य नगरेको, स्थानीयलाई रोजगारमा प्राथमिकता दिएको, निर्माण कार्य सञ्चालन गर्दा खेर जाने माटो, ठोस फोहर तथा अन्य लाई पानी वा नदीमा सिधै मिसाउने नगरिएको र खुल्ला क्षेत्र तथा नदी आसपास खुल्ला दिशा पिसाब नगर्न सचेत गराइएको, पानी निकासका संरचनाहरू केही निर्माण भएको र केही हुने क्रममा रहेको
११.	सोलु खोला (दुधकोशी) जलविद्युत आयोजना	सोलुखुम्बु	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ	आयोजनाको डाउनस्ट्रिममा रहेका माइक्रो-हाइड्रो तथा सिँचाइ नहरहरूमा पर्ने प्रभाव न्यूनीकरणका लागि आर्थिक सहयोग गरेको, आयोजना निर्माणको क्रममा कुल ६९ वटा रुख कटान भएको र सो को क्षतिपूर्ति वृक्षारोपणको कार्य अगाडि बढाउन आयोजनाका पदाधिकारीले वन विभागमा ताकेता गरेता पनि सो कार्य अगाडि नबढेको, आयोजनाको सञ्चालन चरणमा स्थानीय स्तरमा रोजगारी सृजना गर्न मद्दत पुगेको, आयोजनाले संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व अन्तर्गत थुप्रै कार्यहरू गरेको र सो सहयोग कार्यक्रमहरूलाई यथावत रूपमा नियमितता दिनुपर्ने र अझै बढोत्तरी गर्नुपर्ने
१२.	होटल हिमालयन होराइजन	काभ्रेपलान्चोक	पर्यटन	आयोजनाहरूले वातावरणीय अध्ययन गरे/नगरेको तथा अध्ययन गरेका आयोजनाहरूले अध्ययन बमोजिम कार्य गरे/नगरेको निरीक्षण गरिएको ,

१३.	हिमालय दृष्य रिसोर्ट	काभ्रेपलान्चोक	पर्यटन	होटल/रिसोर्टहरूल आफ्नो हाता सरसफाई गरी व्यवस्थित राख्ने गरेको तथा ठोस फोहरमैलाको व्यवस्थापन सो प्रकारको सेवा प्रदायक संस्थालाई दिने गरेको, कतिपय आयोजनाहरूले तरल फोहरको व्यवस्थापनको लागि प्रशोधन केन्द्रको स्थापन गरेको, पानीको आपूर्ति भूमिगत पानीबाट हुने गरेको
१४.	आगन्तुक रिसोर्ट	काभ्रेपलान्चोक	पर्यटन	
१५.	मिराबेल होटल	काभ्रेपलान्चोक	पर्यटन	
१६.	धुलिखेल लज रिसोर्ट	काभ्रेपलान्चोक	पर्यटन	
१७.	धुलिखेल लज रिसोर्ट	काभ्रेपलान्चोक	पर्यटन	
१८.	सारथी होटल	काभ्रेपलान्चोक	पर्यटन	
१९.	गया होलिडे होल्स प्राइभेट लिमिटेड	काभ्रेपलान्चोक	पर्यटन	
२०.	द द्वारिकाज हिमालयन साङ्ग्रिला	काभ्रेपलान्चोक	पर्यटन	
२१.	मोदी खोला जलविद्युत आयोजना	पर्वत	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ	आयोजनाको वातावरणीय अध्ययन भए/नभएको यकिन नभएको
२२.	तल्लो मोदी-१ जलविद्युत आयोजना	पर्वत	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ	आयोजनाले न्यूनतम १०% पानी छोडेको नपाईएको, क्षतिपूर्ति वृक्षारोपणको कार्य पूर्ण कार्यान्वयन भई नसकेको
२३.	तल्लो मोदी खोला जलविद्युत आयोजना	पर्वत	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ	क्षतिपूर्ति वृक्षारोपणको कार्य पूर्ण कार्यान्वयन भई नसकेको
२४.	मध्य मोदी	पर्वत	उर्जा,	क्षतिपूर्ति वृक्षारोपणको कार्य पूर्ण कार्यान्वयन भई

	जलविद्युत आयोजना		जलस्रोत तथा सिँचाइ	नसकेको
२५.	तल्लो लिखु जलविद्युत आयोजना	रामेछाप, ओखलढुङ्गा	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ	क्षतिपूर्ति वृक्षारोपणको कार्य पूर्ण सम्पन्न भएको, माछाको आवतजावतको लागि Fish Pass को व्यवस्था गरिएको, आयोजनाको निर्जलित क्षेत्रमा स्थानीयलाई आकस्मिक पानी निकासीको समयमा सचेत गराउन ४ वटा साइरनको व्यवस्था गरिएको

अनुसूची ५: उद्योग प्रतिष्ठनहरुको अनुगमन तथा निरीक्षणको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	अनुगमन गरेको कार्यक्रम/ आयोजनाको नाम	प्रकार	कार्यक्रम/ आयोजना स्थलको ठेगाना	प्रदेश
१	पायोनियर वायर्स प्रा. लि.	वायर्स उद्योग	विराटनगर	कोशी
२	स्वस्तिक आयल इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	तेल उद्योग	विराटनगर	कोशी
३	अरिहन्त अटोकोरोगेसन प्रा. लि.	अन्य	विराटनगर	कोशी
४	प्रिमियर वायर्स प्रा. लि.	वायर्स उद्योग	विराटनगर	कोशी
५	महालक्ष्मी वायर एण्ड केवल इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	वायर्स उद्योग	विराटनगर	कोशी
६	श्री पोलिथिन उद्योग प्रा. लि.	प्लाष्टिक उद्योग	बालाजु औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
७	प्रशान्ना प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	बालाजु औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
८	एटलास पेटप्लस इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	प्लाष्टिक उद्योग	बालाजु औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
९	बिन्धवासिनी प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	बालाजु औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१०	भक्तपुर ईट्टा तथा टायल उद्योग	ईट्टा उद्योग	भक्तपुर	बागमती
११	एग्रो थाई फुड्स प्रा. लि.	खाद्य उद्योग	पाटन औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१२	संयुक्त डेरी एण्ड फुड्स प्रा. लि.	डेरी उद्योग	पाटन औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१३	श्री टेक्सटाइल प्रा. लि.	टेक्सटाइल उद्योग	पाटन औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१४	काठमाडौं मैदा मिल्स प्रा. लि.	खाद्य उद्योग	बालाजु औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१५	नेबिको बस्कुट प्रा. लि.	खाद्य उद्योग	बालाजु औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१६	नमन कटिड प्लाष्टिक पाइप उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	बालाजु औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१७	बर्जर जेन्सन एण्ड निकोल्सन (नेपाल) प्रा.लि.	पेन्टस् उद्योग	भक्तपुर औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१८	कृति टेक्सटाइल प्रा.लि.	टेक्सटाइल उद्योग	भक्तपुर औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
१९	बाबा निटिड एण्ड डाइड प्रा.लि.	टेक्सटाइल उद्योग	भक्तपुर औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
२०	गौरीशंकर फुड्स प्रा. लि.	खाद्य उद्योग	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र	गण्डकी
२१	पोखरा नुडल्स प्रा. लि.	खाद्य उद्योग	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र	गण्डकी
२२	सुजल डेरी प्रा. लि.	डेरी उद्योग	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र	गण्डकी
२३	हिमालयन लाइफ प्लाष्टिक प्रा. लि.	प्लाष्टिक उद्योग	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र	गण्डकी
२४	हिमश्री फुड्स प्रा. लि.	खाद्य उद्योग	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र	गण्डकी
२५	पशुपति प्लाई बोर्ड उद्योग प्रा. लि.	प्लाई उड उद्योग	धनुषा	मधेस
२६	जनकपुर रिफाइनरी इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	तेल उद्योग	धनुषा	मधेस
२७	कशमस सिमेन्ट इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	सिमेन्ट उद्योग	धनुषा	मधेस
२८	एभरेष्ट पेपर मिल उद्योग प्रा. लि.	पेपर उद्योग	धनुषा	मधेस
२९	युनाइटेड ल्यूब्रिकेन्टस् इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	अन्य	धनुषा	मधेस

३०	कुमारी माता चिमनी उद्योग प्रा. लि.	ईटा उद्योग	भक्तपुर	बागमती
३१	ह्यासिन सिमेन्ट प्रा. लि.	सिमेन्ट उद्योग	धादिङ	बागमती
३२	याक ब्रुअरी प्रा. लि.	अल्कोहलिक वेभरेज उद्योग	चितवन	बागमती
३३	ए.ए.सी ईटा उद्योग प्रा. लि.	ईटा उद्योग	धादिङ	बागमती
३४	ए.ए.सी लाइट उद्योग प्रा. लि.	ईटा उद्योग	धादिङ	बागमती
३५	नेचुरल स्पीरीट प्रा. लि.	अल्कोहलिक वेभरेज उद्योग	धादिङ	बागमती
३६	अर्घाखाची सिमेन्ट लि.	सिमेन्ट उद्योग	रुपन्देही	लुम्बिनी
३७	सिद्धार्थ सिमेन्ट प्रा. लि.	सिमेन्ट उद्योग	रुपन्देही	लुम्बिनी
३८	इन्टरटेक प्रा. लि.	मेटल उद्योग	रुपन्देही	लुम्बिनी
३९	ग्याल्योटेक प्रा. लि.	ग्याल्भनाईजीङ्ग	रुपन्देही	लुम्बिनी
४०	शिवशक्ति सोप इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	साबुन उद्योग	रुपन्देही	लुम्बिनी
४१	बृज सिमेन्ट इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	सिमेन्ट उद्योग	रुपन्देही	लुम्बिनी
४२	कास्मी ड्राई क्लिनर्स प्रा. लि.	अन्य	काठमाडौं	बागमती
४३	मैनावती स्टिल्स प्रा. लि.	स्टिल्स उद्योग	दुहवी	कोशी
४४	रिलायन्स स्पिनिङ्ग मिल्स प्रा. लि.	अन्य	सुनसरी	कोशी
४५	पशुपति पेन्टस् प्रा. लि.	पेन्टस् उद्योग	दुहवी	कोशी
४६	विजु प्लाष्टिक इण्डस्ट्रिज	प्लाष्टिक उद्योग	पाटन औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
४७	राधाकृष्ण प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	पाटन औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
४८	सुपर क्वालिटी प्लाष्टिक ई. प्रा. लि.	प्लाष्टिक उद्योग	पाटन औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
४९	राजधानी डेरी प्रा. लि.	डेरी उद्योग	पाटन औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
५०	नव प्रताप डेरी	डेरी उद्योग	पाटन औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
५१	आकाश फुड्स	खाद्य उद्योग	पाटन औद्योगिक क्षेत्र	बागमती
५२	आर. के. प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	ललितपुर	बागमती
५३	साइ कुमार टेक्सटाइल	टेक्सटाइल उद्योग	ललितपुर	बागमती
५४	त्रिलोचन कपडा उद्योग	टेक्सटाइल उद्योग	ललितपुर	बागमती
५५	सञ्जय टेक्सटाइल	टेक्सटाइल उद्योग	ललितपुर	बागमती
५६	चक्र टेक्सटाइल	टेक्सटाइल उद्योग	ललितपुर	बागमती
५७	वालाजी पेट इण्डस्ट्रिज	प्लाष्टिक उद्योग	ललितपुर	बागमती
५८	एस. एल. प्लाष्टिक	प्लाष्टिक उद्योग	भक्तपुर	बागमती
५९	मञ्जुश्री प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	भक्तपुर	बागमती
६०	मानेश्वरी प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	भक्तपुर	बागमती
६१	बालाजी प्लाष्टिक उद्योग	प्लाष्टिक उद्योग	भक्तपुर	बागमती
६२	मोर्डन डोर एण्ड उड प्रोडक्ट प्रा. लि.	प्लाई उड उद्योग	औद्योगिक क्षेत्र नेपालगञ्ज	लुम्बिनी
६३	शिखर केबल इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	वायर्स उद्योग	औद्योगिक क्षेत्र नेपालगञ्ज	लुम्बिनी
६४	विजय मेटल इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	मेटल उद्योग	औद्योगिक क्षेत्र नेपालगञ्ज	लुम्बिनी

६५	टण्डन प्लाष्टिक्स प्रा. लि.	प्लाष्टिक उद्योग	औद्योगिक क्षेत्र नेपालगञ्ज	लुम्बिनी
६६	लक्ष्मी प्लाष्टिक्स प्रा. लि.	प्लाष्टिक उद्योग	औद्योगिक क्षेत्र नेपालगञ्ज	लुम्बिनी
६७	आशिर्वाद पेन्टस् प्रा. लि.	पेन्टस् उद्योग	औद्योगिक क्षेत्र नेपालगञ्ज	लुम्बिनी
६८	सि.जि.प्याकेजिङ्ग (नेपाल) प्रा.लि.	अन्य	नवलपरासी पूर्व	गण्डकी
६९	सि.जि.फुड्स् (नेपाल) प्रा.लि.	खाद्य उद्योग	नवलपरासी पूर्व	गण्डकी
७०	सि.जि.पर्फेक्ट ब्लेन्ड प्रा.लि.	टोब्याको उद्योग	नवलपरासी पूर्व	गण्डकी
७१	सि.जि.ब्रुअरी (नेपाल) प्रा.लि.	अल्कोहलिक वेभरेज उद्योग	नवलपरासी पूर्व	गण्डकी
७२	सि.जि.फ्युचर फ्याक्ट्री प्रा.लि.	अन्य	नवलपरासी पूर्व	गण्डकी
७३	सुमी फार्मास्यूटिकल्स प्रा.लि.	फार्मास्यूटिकल्स उद्योग	नवलपरासी पूर्व	गण्डकी
७४	टाईम्स फार्मास्यूटिकल्स प्रा.लि.	फार्मास्यूटिकल्स उद्योग	नवलपरासी पूर्व	गण्डकी
७५	गोर्खा ब्रुअरी प्रा.लि.	अल्कोहलिक वेभरेज उद्योग	नवलपरासी पूर्व	गण्डकी
७६	यती डिस्टिलरी प्रा.ली.	अल्कोहलिक वेभरेज उद्योग	चितवन	बागमती
७७	यती ब्रुअरी ली.	अल्कोहलिक वेभरेज उद्योग	चितवन	बागमती
७८	राधाकृष्ण बिस्कुट इण्डस्ट्रिज प्रा. लि	खाद्य उद्योग	धुलीखेल न.पा.	बागमती
७९	चण्डिका प्रिन्ट प्याक	अन्य	धुलीखेल न.पा.	बागमती
८०	अनुप डेरी प्रा. लि.	डेरी उद्योग	पनौती न.पा. २	बागमती
८१	चण्डेश्वरी पेपर रिसाइक्लिड एण्ड ट्रे उद्योग	पेपर उद्योग	पनौती न.पा. ५	बागमती
८२	क्यूरेक्स फार्मास्यूटिकल्स प्रा. लि.	फार्मास्यूटिकल्स उद्योग	बनेपा न.पा. १०	बागमती
८३	क्यू बि डि फार्मास्यूटिकल्स प्रा. लि.	फार्मास्यूटिकल्स उद्योग	बनेपा न.पा.	बागमती
८४	शुभारम्भ डेरी एण्ड एग्रोभेट रिसर्च प्रा. लि.	डेरी उद्योग	बनेपा न.पा.	बागमती
८५	सत्यम फुटवेयर इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	अन्य	बनेपा न.पा.	बागमती
८६	माँ भगवती इटा उद्योग	इटा उद्योग	बनेपा-१, काभ्रे	बागमती
८७	गल्फु विनायक डेरी प्रा. लि.	डेरी उद्योग	बनेपा-१, काभ्रे	बागमती
८८	नेपाल उड क्रफ्ट प्रा. लि.	प्लाई उड उद्योग	पनौति-५, काभ्रे	बागमती
८९	पशुपती ज्योति प्लाई इण्डस्ट्रिज प्रा. लि.	प्लाई उड उद्योग	पनौति-५, काभ्रे, बाँसघँरी	बागमती
९०	माताश्री सेतीदेवी दुध डेरी प्रा. लि.	डेरी उद्योग	पनौति-५, काभ्रे	बागमती
९१	हरिहर डेरी उद्योग प्रा. लि	डेरी उद्योग	पनौति-५, काभ्रे	बागमती
९२	उग्रचण्डी ग्यास उद्योग प्रा. लि.,	ग्यास उद्योग	बनेपा १, काभ्रे	बागमती
९३	संकटा वाईन एण्ड वेभरेज	अल्कोहलिक वेभरेज उद्योग	बनेपा-४, काभ्रे	बागमती
९४	हिमालयन डेरी एण्ड एग्रोभेट प्रा. लि.	डेरी उद्योग	पनौति-२, कुशादेवी काभ्रे	बागमती
९५	माता मनकामना डेरी उद्योग प्रा. लि.	डेरी उद्योग	बनेपा-८, काभ्रे	बागमती
९६	झुकेड कडक्रिट मिक्स्चर्स प्रा.लि.	अन्य	पनौति-५, नैफिनटार, काभ्रे	बागमती
९७	यूनाईटेड सिमेन्ट उद्योग प्रा. लि.	सिमेन्ट उद्योग	धुनिबेसी न.पा. ९, धादिङ्ग	बागमती

अनुसूची ६: शोध सहायता प्रदान गरिएका शोध शीर्षक सहित विद्यार्थीहरूको विवरण

क्र.स.	शोधकर्ता, शैक्षिक संस्था	शोध शीर्षक
१	श्री माधव उपाध्याय, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	Comprehensive study on spatiotemporal hydrochemical dynamics of the windward regions in the Marsyandi River Basin, Gandaki Province, Nepal
२	श्री अनुषा महर्जन, पुल्चोक क्याम्पस, पुल्चोक	Performance Evaluation of Two-Stage Aerobic Moving Bed Biofilm Reactor for Pre-Treated Leachate from Banchara Danda Landfill Site
३	श्री सुमित गौतम, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	Canopy gap and soil pollution as a driver to invasion of non-native plant species in sal dominated forest of western Terai
४	श्री आशिष अर्याल, पाटन बहुमुखी क्याम्पस, पाटन ढोका	Application of Remote Sensing and GIS for Site Suitability and Compliance Monitoring of Crusher Industries in Nepal
५	श्री दिलिप खनाल, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	Composition of grassland birds, their threats and conservation issues in Koshi Tappu Wildlife Reserve, Eastern Nepal
६	श्री श्रीषा भट्टराई, स्कुल अफ साइन्स, काठमाडौं विश्वविद्यालय	Assessment of Electrocoagulation Technique for the Treatment of Landfill Leachate: A Study of Banchara Danda Landfill Leachate.
७	श्री पशुपति अधिकारी, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	Evaluation of potential ecological risk of heavy metals and assessment of microplastic pollution in surface sediments of Manohara river, Nepal
८	श्री अमित चौधरी, पाटन बहुमुखी क्याम्पस, पाटन ढोका	Assessing Bicycle Commuters' Exposure to PM 2.5 in the Kathmandu Valley
९	श्री सिर्जना झा, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	Assessment of Water Quality, Aquatic Biodiversity and Accessibility in Natural Springs of Bhaktapur District, Nepal
१०	श्री अमिताभ बज्र बज्राचार्य, गोल्डेन गेट इन्टरनेशनल कलेज, बत्तीस पुतली	Noise Characterization and Occupational Exposure Assessment of Steel Industries of Nepal
११	श्री सिर्जना नेपाल, पाटन बहुमुखी क्याम्पस, पाटन ढोका	Analyze and Projection of Water Balances Status in Hetauda Sub-Metropolitan City by Utilizing the HBV-Light 4.0.25 version Model
१२	श्री बिनित तिमिल्सिना, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	Impacts of microplastic contamination in wetland and wetland-dependent birds in Ramsar sites of eastern Nepal: A case of Koshi Tappu and Maipokhari
१३	श्री शिव राम सापकोटा, कलेज अफ एप्लाइड साइन्स, थापाथली	Biogas Potential of Municipal Solid Waste in KMC: Value Chain Analysis and Cost-Benefit Assessment

१४	श्री नीकिता खनाल, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	Climate scenario impact modelling on the streamflow of Budhi Gandaki River Basin, Nepal
१५	श्री नीरु बस्नेत, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	Spatiotemporal Variation and Controlling Factors of Hydrogeochemistry in the Arun River Basin, Central Himalayan, Nepal
१६	श्री हरि सरण सापकोटा, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	Meteorological Transportation of Particulate Matter in Bhaktapur-Kavre Transect
१७	श्री शलोम सापकोटा, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	Assessment of hydrochemistry, pollution indices and potential ecological risk in Bhotekoshi River, Sindhupalchok District, Nepal
१८	श्री कुमारी तुलशी भट्ट, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	Flood impact assessment and prediction and impact of climate change in Thuligaad Watershed: On the case of Karnali River Basin, Sudurpashchim Province
१९	श्री सबिन रावल, वातावरण विज्ञान केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर	Assessing the impacts of climate change on agricultural production and local adaptation practices followed by farmers in Jumla district, Karnali Province, Nepal

अनुसूची ७: नदीनाला, तालतलैयाको पानीको नमूना संकलनको विवरण

क्र.सं.	नदी/ताल को नाम	नमूना कोड	नमूना संकलन स्थान	जम्मा नमूना संख्या
१.	बागमती नदी	Br-1a, Br-1b, Br-3, Br-4a, Br-4b	सर्लाही, बागमती पुलमुनीबाट	८
		Bs-3	सुन्दरीजल, गणेश मन्दिर परिसर बाट, काठमाडौँ	
		Ba-3	आर्यघाट, काठमाडौँ	
		Bc-3	चोभार, काठमाडौँ	
२.	सप्तकोशी नदी	Koshi-2, Koshi-4a	चतरा	५
		Koshi-2, Koshi-3, Koshi-4b	कोशी बाँध	
३.	नारायणी नदी	N-3a,N-3b,N-4a, N-4b	नारायणी पुलमुनी र देवघाट, चितवनबाट	४
४.	राप्ती नदी	R-1a, R-1b,R-2a,R-2b, R-3a, R-3b,R-4a, R-4b	राप्तीपुल मुनीबाट, दाङ्ग	८
५.	कर्णाली नदी	Karnali-2a, Karnali-2b, Karnali-4a, Karnali-4b	कार्णाली पुल मुनीबाट, कैलाली	४
६.	काली गण्डकी नदी	Kg-2a, Kg-2b, Kg-3, Kg-4	बेनीबजार, म्याग्दी	४
७.	सेती नदी	Se-2b, Se-3b	हेम्जा, कास्की	२
		Se-2a, Se-3a	कोत्रे, कास्की	२
८.	फेवा ताल	Ph-2, Ph-3,	फेवा ताल, कास्की	२
९.	बेगनास ताल	Bg-2, Bg-3	बेगनास ताल, कास्की	२
१०.	जगदिशपुर ताल	Jg-1a, jg-1b, jg-1c, jg- 1d, jg-3a, jg-3b	जगदिशपुर ताल, कपिलवस्तु	६
११.	रोशी खोला	Rk-3a, Rk-3b, Rk-3c, Rk-3d	रोशी खोला, काभ्रे	४
१२.	महाकाली नदी	MR-4a,MR-4b	महाकाली नदी	२

अनुसूची ८: उद्योग प्रतिष्ठान तथा वातावरणीय अध्ययन गरिएका आयोजनाहरूको
फोहर पानी संकलन तथा परीक्षणको विवरण

SN.	Description of Sample	Date of Sampling	Location	Address
1	River water	4/25/2080	Shivam Cements Limited	Makwanpur
2	Waste water	5/31/2080	Arihanta Autocorogation Pvt. Ltd.	Biratnagar
3	Waste water	5/31/2080	Swastic Oil Industries	Biratnagar
4	Waste water	5/31/2080	Premier Wires Pvt.Ltd.	Biratnagar
5	River water	6/8/2080	Upper Sanjen HEP	Rasuwa
6	River water	6/8/2080	Sanjen HEP	Rasuwa
7	Waste water	6/22/2080	Hester Bio Science Pvt. Ltd.	Kavre
8	Waste water	6/17/2080	Hotel Mechi Crown	Jhapa
9	Waste water	8/25/2080	Agro Thai Foods Pvt. Ltd.	Patan
10	Waste water	8/25/2080	Samyukta Dairy and Food Pvt. Ltd.	Patan
11	Waste water	8/25/2080	Shree Textiles Pvt. Ltd.	Patan
12	Waste water	9/3/2080	Pashupati Ply Board Pvt. Ltd.	Dhanusa
13	Waste water	9/3/2080	Janakpur Refinery	Dhanusa
14	Waste water	9/6/2080	Honshi Shivam Cements	Nawalparasi
15	Waste water	9/16/2080	Suncity I Apartment	Kathmandu
16	Waste water	9/12/2080	View Hotel Siddhartha	Banke
17	Waste water	9/26/2080	Yak Brewery Pvt. Ltd.	Chitwan
18	River water	10/25/2080	Arun III HEP	Sankhuwasabha
19	Waste water	11/01/2080	Kasmi Dry Cleaners	Kathmandu
20	Waste water	11/03/2080	Sikles Homestay	Kaski
21	Waste water	11/09/2080	Shivashakti Soap Industries	Rupandehi
22	Waste water	11/10/2080	Reliance Spinning Mills	Sunsari
23	Waste water	11/09/2080	Mainawati Steels Pvt. Ltd	Duhabi
24	Waste water	11/14/2080	College of Medical Science, Teaching Hospital	Chitwan
25	Waste water	11/18/2080	Solu Khola (Dudh Koshi) Hydroelectric Project	Solukhumbu
26	Waste water	12/13/2080	Rajdhani Dairy	Patan
27	Waste water	12/16/2080	Nawapratap Dairy	Patan
28	Waste water	12/01/2080	Hotel Akama	Kathmandu

SN.	Description of Sample	Date of Sampling	Location	Address
29	Waste water	02/02/2081	Yeti Brewery Pvt. Ltd.	Chitwan
30	Waste water	02/01/2081	Gorkha Brewery Pvt. Ltd.	Nawalparasi East
31	Waste water	02/01/2081	Time Pharmaceuticals	Nawalparasi East
32	Waste water	01/31/2081	CG Brewery Nepal Pvt. Ltd.	Nawalparasi East
33	Waste water	01/31/2081	CG Future Factory	Nawalparasi East
34	Waste water	02/04/2081	Anup Dairy Pvt. Ltd.	Banepa
35	Waste water	02/02/2081	Subharambha Dairy and Agrovet	Banepa
36	Waste water	02/03/2081	QBD Pharmaceuticals	Banepa
37	Waste water	02/05/2081	Curex Pharmaceuticals	Banepa
38	Waste water	02/29/2081	Likhu-4 Hydropower Project	Ramechapp, Okhaldhunga

अनुसूची ९: वातावरण जर्नल २०२४ अंक १०

S.N.	Title of Manuscript	Authors
1	Comparison of Vermicomposting Quality using Different Food Beds	Ganga Shrestha Sushila Gwachha, Mohan Bikram Shrestha
2	Status of Regeneration in burnt and unburnt sites of chuliban Community Forest, Dhankuta	Prativa Khatri ¹ , Prakash Chandra Wagle
3	Urban Agriculture and Its Impact: A Case Study of Kathmandu Valley, Nepal”	Kalpna Waiba, Alina Maharjan, Rashmita Shakya
4	Potential Sources and Seasonal Transport Pathways of Organic and Elemental Carbon in the Lesser Himalayan Zone of Central Nepal”	Kundan Chaudhary, Sanjay Nath Khanal, Kundanlal Shrestha
5	Estimation of Greenhouse gas emission from municipal solid waste management techniques- A case of Rampur Municipality, Palpa District, Nepal”	Bibek Khanal, Kishor Kumar Maharjan
6	Tree Regeneration Status in Community Forests in Mid hills of Nepal	Dipak Khadka, Dinesh Raj Bhuju, Prakash Chandra Aryal and Narendra Raj Khanal
7	Zoo from Visitors’ Perspective: Exploring the Role of Central Zoo, Nepal in Biodiversity Conservation with Emphasis on Conservation Education	Chandra Mani Aryal Karuna Devkota · Poonam Dhakal Pooja Paudel, Shrijana Karki · Neelam Dhakal
8	Effects of Grazing in Natural Regeneration at Tree Line in Langtang National Park, Nepal	Manisha Basnet, Tika Regmi, Man Kumar Dhamala, Shankar Adhikari
9	Butterflies Diversity and Distribution in Lowland of Western Nepal: A Case Study of Thakurbaba Municipality and Babai Valley, Bardiya	Lila Paudel , Ram Devi Tachamo Shah , Bijay Bashyal
10	Efficiency of Ceramic Candle Filters towards Purification of Drinking Water	Santosh Thapa, Padmaja Shrestha, Rejina Maskey Byanju, Narayan Niraula
11	Energy recovery from municipal solid waste	Luna Thapa, Krishna Raj

S.N.	Title of Manuscript	Authors
	by production of refuse derived fuel	Shrestha, Tejendra Regmi
12	Assessment Of Sound Pollution And Control Initiatives In Growing Suburb Of Jhapa, Province 1 Nepal	Nisha Neupane, Raju Chauhan
13	Waiting Time Countdown Displays Affect the Idle-Stopping Behavior of Motorcyclists at Signalized Traffic Intersections	Rikita Bhandari , Arina Lama , Narayan Babu Dhital
14	Effect of storage duration on sachet water quality in Biu, Borno State, Nigeria	K. M. Sabo, A. C. Salihu*, I. J. Dibal and N. N. Ubachukwu
15	Impact of Improper Shelters on Women on The Aftermath of Jajarkot Earthquake in West Rukum, Nepal	Reena Chaudhary, Bal Deep Sharma, Sushil Shrestha, Sahadev Gautam, Ravi Dhital
16	Role of International Relations to Solve Environmental Issues: An Emerging Discourse	Lila P Sharma

अनुसूची १०: विद्यालय केन्द्रीत वातावरण संरक्षण अन्तर्गत आर्थिक सहयोग प्रदान गरिएका विद्यालयको विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको नाम/ठेगना	सम्पादित कार्यक्रहरु
१.	श्री कृष्ण माध्यमिक विद्यालय, चन्द्रागिरी-१, दहचोक, काठमाडौं	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन -चित्रकला तथा हाजिरीजवाफ
२.	श्री देउराली माध्यमिक विद्यालय, बर्दिवास-१, महोत्तरी	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन -फोहरमैला सचेतनाको नगर परिक्रमा
३.	श्री महादेवस्थान आधारभुत विद्यालय, बेनीघाट रोराड-१, चिम्वाङ्, धादिङ	-फोहरमैला व्यवस्थापन -वैकल्पिक झोला प्रवर्द्धन, हाजिरीजवाफ, अभिभावक शिक्षा, र्याली
४.	श्री विद्याज्योति माध्यमिक विद्यालय, सुन्दरबजार-५, खहरे, लमजुङ	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन
५.	श्री लक्ष्मी आधारभुत विद्यालय, रंगेली-२, मोरङ	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन -वक्तृत्वकला कार्यक्रम
६.	श्री लक्ष्मी माध्यमिक विद्यालय, कचनकवल-६, झापा	- वृक्षारोपण -हाजिरीजवाफ र निबन्ध प्रतियोगिता
७.	श्री इन्द्र आधारभुत विद्यालय, कालिमाटी-४, सल्यान	- वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि खाडल निर्माण - सचेतना र्याली
८.	श्री लामातोला मा. वि., लामातोला, बझाङ्ग	-फोहरमैला व्यवस्थापन (डष्टविन, पिट, खाडल) -वक्तृत्वकला, हाजिरीजवाफ प्रतियोगिता
९.	श्री शान्ति मा. वि., गुराँस-७, लालीकाँडा, दैलेख	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन -वक्तृत्वकला प्रतियोगिता, अन्तरक्रिया
१०.	श्री भीमेश्वर रुद्र माध्यमिक विद्यालय, चिसापानी, रामेछाप	- वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन -हाजिरीजवाफ तथा निबन्ध प्रतियोगिता
११.	श्री झिमे मालिका मा.वि., के.आई.सिंह गाउँपालिका-०४, वायल, डोटी	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन -चित्रकला तथा निबन्ध प्रतियोगिता
१२.	श्री पञ्च मा वि दिक्तेल मझुवागढी न.पा.-१, खोटाङ	-फोहरमैला व्यवस्थापन, कम्पोष्टिङ्ग, वृक्षारोपण -चित्रकला, निबन्ध तथा लघुकथा लेखन
१३.	श्री गोविन्द मा.वि., त्रिवेणी-७ दुम्ला, रोल्पा	-फोहरमैला व्यवस्थापन, वृक्षारोपण -कविता वाचन प्रतियोगिता

१४.	श्री जनसामुहिक आधारभुत (१-८) विद्यालय, चापाकोट-१०, स्याङ्गजा	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन, कम्पोष्टिङ्ग -वक्तृत्वकला प्रतियोगिता, सचेतना र्याली
१५.	श्री जनविकास मा. वि., बेसीशहर-७, चण्डिडाँडा, लमजुङ	-फोहरमैला व्यवस्थापन -जलवायु परिवर्तनमा अन्तर विद्यालय वक्तृत्वकला
१६.	फिक्कल मा. वि., सूर्योदय न.पा. १०, इलाम	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन -निबन्ध प्रतियोगिता, वायु प्रदूषण सम्बन्धी सचेतना
१७.	श्री सूर्यज्योति मा.वि., भेरीगंगा न.पा.-४, सुर्खेत	-इको गार्डेन निर्माण, वृक्षारोपण -हाजिरीजवाफ प्रतियोगिता
१८.	श्री आधारभुत विद्यालय खजनपुर गाउँपालिका औरही-३, सिरहा	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन -गाउँपालिका स्तरीय वक्तृत्वकला प्रतियोगिता
१९.	श्री सिद्धेश्वर मा. वि. पाटन न.पा.-९, बैतडी	-फोहरमैला व्यवस्थापन, कम्पोष्टिङ्गको लागि खाडल निर्माण -वायु प्रदूषण सम्बन्धी वक्तृत्वकला प्रतियोगिता
२०.	श्री खडग मा. वि., देवदह न.पा.-१, रुपन्देही	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन, कम्पोष्टिङ्ग
२१.	श्री कमला मा. वि., कमलामाई न.पा.-४, सिन्धुली	-वृक्षारोपण, ठोस फोहरमैला व्यवस्थापन -निबन्ध प्रतियोगिता
२२.	श्री सरस्वती आ.वि. पाली-वकायल, अजयमेरु -१, डडेल्धुरा	-वृक्षारोपण -हाजिरीजवाफ प्रतियोगिता
२३.	श्री जनता मा.वि., कैलारी-९, गदरिया, कैलाली	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन, कम्पोष्टिङ्ग, ईको पार्क निर्माण -वक्तृत्वकला, निबन्ध लेखन तथा प्रभात फेरी
२४.	श्री श्रमिक मा.वि., हेटौडा-४, मकवानपुर	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन, ईको पार्क निर्माण, कम्पोष्टिङ्ग -वक्तृत्वकला प्रतियोगिता
२५.	जनता मा. वि., गढवा-७, दाङ	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन -वक्तृत्वकला प्रतियोगिता
२६.	श्री जनता मा. वि., रामधुनी-३, सिंगिया, सुनसरी	-फोहरमैला व्यवस्थापन, वृक्षारोपण -सरसफाई, प्लाष्टिक झोलाको प्रयोग निरुत्साहन तथा वातावरण संरक्षणमा सचेतना कार्यक्रम
२७.	श्री शुक्र मा. वि., मधुवन न. पा. -७ ताराताल,	-फोहरमैला व्यवस्थापन, वृक्षारोपण तथा मिनि

	बर्दिया	बोटानिकल गार्डेन निर्माण -निबन्ध प्रतियोगिता
२८.	श्री श्रखण्ड मा. वि., सुन्दरहरैचा-३, मोरङ	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन -कविता लेखन, चित्रकला, सचेतना र्याली तथा जमिन प्रदूषण तथा फोहरमैला व्यवस्थापनमा सचेतना कार्यक्रम
२९.	श्री तालवेसी मा. वि., शुक्लागण्डकी न. पा.- ९, तनहुँ	-ईकोपार्क निर्माण -वातावरण सरसफाई सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम
३०.	वागेश्वरी मा. वि., वेनीघाट रोराङ-३, धादिङ	-वृक्षारोपण, फोहरमैला व्यवस्थापन -वक्तृत्वकला प्रतियोगिता
३१.	श्री मान स्मारक शिक्षा निकेतन मा. वि., लालीगुरास-३, तेह्रथुम	-वृक्षारोपण -फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी अभिमुखिकरण कार्यक्रम
३२.	श्री जनता नमुना मा. (०-१२) वि., मडै उग्रीपट्टी, महोत्तरी-३, महोत्तरी	-वृक्षारोपण -जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम
३३.	श्री नेपाल राष्ट्रिय मा. वि., बढैयाताल-७, बर्दिया	-वृक्षारोपण -हनजिरीवजाफ, वक्तृत्वकला तथा सचेतना र्याली

अनुसूची ११ : विभागमा प्राप्त स्वः अनुगमन प्रतिवेदन प्राप्त भएका उद्योग/प्रतिष्ठान,
आयोजनाहरूको विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र/Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
१	काठमाडौं स्टील प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	सरवाल ०१, नवलपरासी	२०८० असार १७ गते
२	टिजिक फर्मा प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	नाला ०१, बनेपा	२०८० असार १७ गते
३	युनिलिवर नेपाल लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	हेटौडा-०३, मकवानपुर	२०८० असार १९ गते
४	पि.बि.टि वेष्ट उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	कोहलपुर-०९, बाँके	२०८० असार २० गते
५	एग्रोमिस फिड उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रत्ननगर-१४, चितवन	२०८० असार २० गते
६	अम्बे स्टील प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	गोनाहा-०६, रुपन्देही	२०८० असार २१ गते
७	गणपति वनस्पति प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	जितपुर सिमरा ०३, बारा	२०८० असार २५ गते
८	नुप्लास्त उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	जितपुर सिमरा-०३, बारा	२०८० असार २५ गते
९	एसियन पेन्ट्स नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	हेटौडा, मकवानपुर	२०८० असार २६ गते
१०	पन्चकन्या समूह	उद्योग क्षेत्र	तिलोत्तमा १५, रुपन्देही	२०८० असार २७ गते
११	सप्तकोशी सिमेन्ट	उद्योग क्षेत्र	कटहरी-०४, मोरङ	२०८० असार २७ गते
१२	राज ब्रुअरी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम-१६, परासी	२०८० असार २८ गते
१३	रोलिंग रिभर डिस्टीलरी प्रा. लि.	उद्योग क्षेत्र	भरतपुर २९, जुगेडी, चितवन	२०८० असार २८ गते
१४	विजय डिस्टीलरी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम, परासी	२०८० असार २८ गते
१५	हिमालयन डिस्टीलरी लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बिरगंज २१, पर्सा	२०८० असार २८ गते
१६	मारुती सिमेन्ट लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	गोलबजार-०९, सिरहा	२०८० असार २९ गते
१७	प्याक्ट ग्रुप क्लोसर सिस्टम नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	हेटौडा-०८, मकवानपुर	२०८० असार २९ गते
१८	रिलायन्स स्पिनिंग मिल्स लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	इटहरी १२, खानरि, सुनसरी	२०८० असार ३१ गते
१९	प्रोगिओकेम उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	पशुपतीनगर-०८, हेटौडा	२०८० असार ३१ गते
२०	प्रोगिओकेम उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	परवानीपुर-०५, बारा	२०८० असार ३१ गते
२१	उपहार फिड्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामधुनी-०२, सुनसरी	२०८० असार ३१ गते
२२	प्रोबायोटेक उद्योग लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बिरगंज-२१ पर्सा	२०८० असार ३१ गते
२३	रघुगंगा जलविद्युत लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	पिप्ले, म्याग्दी	२०८० श्रावण ०३ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र/Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
२४	QbD फर्मास्यूटीकल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बनेपा न.पा.-14, काभ्रे	२०८० श्रावण ०३ गते
२५	होङ्गसी शिवम् सिमेन्ट प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	विनयी त्रिवेणी-०३, नवलपुर	२०८० श्रावण ०३ गते
२६	शिवम् सिमेन्ट लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	हेटौडा, मकवानपुर	२०८० श्रावण ०७ गते
२७	वरुण वेभरेज (नेपाल) प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	सिनामंगल-३२, काठमाडौँ	२०८० श्रावण ०८ गते
२८	एशियन बिस्कुट एण्ड कन्फेक्सनरी प्रा. लि.	उद्योग क्षेत्र	दुहवी, सुनसरी	२०८० श्रावण १० गते
२९	सि.जी. फूड्स इन्टरप्राइजेज प्रा. लि.	उद्योग क्षेत्र	बासगढी-३, ढाकेला, बर्दिया	२०८० श्रावण १२ गते
३०	सूर्य नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	जीतपुरसिमरा-२, बारा	२०८० श्रावण १८ गते
३१	नेपो इन्डष्ट्रिज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	सल्लाघारी, भक्तपुर	२०८० श्रावण २२ गते
३२	एग्रो थाई फुड्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	महालक्ष्मी न.पा.-१, ललितपुर	२०८० श्रावण २२ गते
३३	मध्य मेवा जलविद्युत आयोजना	उद्योग क्षेत्र	ताप्लेजुङ, नेपाल	२०८० श्रावण २६ गते
३४	माई-बेनी जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम, नेपाल	२०८० श्रावण २६ गते
३५	तल्लो जोगमाई खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम, नेपाल	२०८० श्रावण २६ गते
३६	काठमाडौँ-तराई/मधेश द्रुतमार्ग	यातायात क्षेत्र	भद्रकाली, काठमाडौँ	२०८० श्रावण २८ गते
३७	सहजपुर-बोक्तान-दिपायल सडक	यातायात क्षेत्र	धनगढी, कैलाली, नेपाल	२०८० श्रावण २९ गते
३८	सूर्य नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	शुक्लगण्डकी न.पा.-७, सेराटार, तनहुँ	२०८० श्रावण ३० गते
३९	बोटलर्स नेपाल लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बालाजु, काठमाडौँ	२०८० श्रावण ३० गते
४०	होटल हिमालय प्रा.लि.	पर्यटन क्षेत्र	ललितपुर म.न.पा.-१०, कुपन्डोल, ललितपुर	२०८० श्रावण ३० गते
४१	तल्लो लिखु जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	लिखु तामाकोशी, रामेछाप	२०८० भदौ ०४ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र/Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
४२	गोइंका स्टिलस् प्रा. लि.	उद्योग क्षेत्र	सिद्धार्थनगर, रुपन्देही, नेपाल	२०८० भदौ ०५ गते
४३	कालिका रिफाईनरी प्रा. लि.	उद्योग क्षेत्र	गैंडाकोट-७, नवलपुर	२०८० भदौ ०५ गते
४४	माथिल्लो त्रिशुली-१ जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	रसुवा, नेपाल	२०८० भदौ १० गते
४५	नारायणघाट-बुटवल सडक योजना	यातायात क्षेत्र	गैंडाकोट, नवलपरासी (बर्दघाट- सुस्ता-पूर्व)	२०८० भदौ १२ गते
४६	नेपाल इन्भाइरोन्मेन्टल एन्ड साइन्टिफिक सर्भिसेज प्रा.लि.	शिक्षा क्षेत्र	थापाथली, काठमाडौँ	२०८० भदौ २४ गते
४७	एशियन फार्मासिउटीक्ल्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	ओमसतिया-१, रुपन्देही	२०८० भदौ २९ गते
४८	वरुण वेभरेजेज (नेपाल) प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम नगरपालिका-१०, नवलपरासी	२०८० असोज ०१ गते
४९	तल्लो लिखु जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	लिखु तामाकोशी, रामेछाप	२०८० असोज ०२ गते
५०	क्युरेक्स फार्मासिउटीक्ल्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बनेपा-१०, काभ्रे	२०८० असोज ०७ गते
५१	लोअर इर्खुवा जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	भोजपुर, नेपाल	२०८० असोज १० गते
५२	युनाईटेड सिमेन्ट्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	धुनिवेशी-९, धादिङ	२०८० असोज १५ गते
५३	कर्णाली करिडोर ४०० के.भी. विद्युत प्रसारण लाइन आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	कालिकोट, सुर्खेत, अछाम, कैलाली	२०८० असोज ३० गते
५४	माथिल्लो दोर्दी-ए जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	दोर्दी गाउँपालिका-६, लमजुंग	२०८० कात्तिक १० गते
५५	श्री नव प्रभात डेरी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	पाटन औद्योगिक क्षेत्र-१५, ललितपुर	२०८० कात्तिक १० गते
५६	पतंजली आयुर्वेद प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	प्रसौनी-३, बारा	२०८० कात्तिक १० गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र/Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
५७	रुपाताल संरक्षण एकीकृत विकास परियोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	पोखरा, कास्की	२०८० कात्तिक १४ गते
५८	सान्जेन खोला जलविद्युत आयोजना (७८ मे.वा.)	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	आमाछोदिडमो गाउँपालिका-५, रसुवा	२०८० कात्तिक १९ गते
५९	कलेज अफ मेडिकल साइन्सेज- शिक्षण अस्पताल	स्वास्थ्य क्षेत्र	भरतपुर, चितवन	२०८० कात्तिक २० गते
६०	नोभा जेनेटिका प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	खानीखोला-७, नौबिसे, धादिङ	२०८० कात्तिक २२ गते
६१	मैनावती स्टिल उद्योग लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	दुहवी-२, सुनसरी	२०८० कात्तिक २३ गते
६२	बोटलर्स नेपाल (तराई) लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	भरतपुर-९, चितवन	२०८० मंसिर ०६ गते
६३	दुसित थानी हिमालयन रिसोर्ट	पर्यटन क्षेत्र	धुलिखेल-११, काभ्रे	२०८० मंसिर ०६ गते
६४	होटल सेफ्रन सि.के.	पर्यटन क्षेत्र	बुटवल-८, रुपन्देही	२०८० मंसिर ०७ गते
६५	एभरेष्ट हस्पिटालिटी एण्ड होटल लिमिटेड (मेरियट काठमाडौँ होटल)	पर्यटन क्षेत्र	मनकामना मार्ग, नक्साल, काठमाडौँ	२०८० मंसिर ११ गते
६६	सोल्टी होटल लिमिटेड	पर्यटन क्षेत्र	ताहाचल, काठमाडौँ	२०८० मंसिर ११ गते
६७	एस.आर. ड्रग ल्याबोरोटरीज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	सतुङ्गल, काठमाडौँ	२०८० मंसिर १२ गते
६८	हेटौडा-ढल्केबार-दुहबी ४०० के.भी. विद्युत प्रसारण लाईन	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	खरिपाटी, भक्तपुर	२०८० मंसिर १२ गते
६९	रिद्धि सिद्धि सिमेन्ट प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	हेटौडा, मकवानपुर	२०८० मंसिर १५ गते
७०	सोनापुर मिनरल्स एण्ड आयल लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	दुधरास, दाङ	२०८० मंसिर २९ गते
७१	के.एन.पी. जापान प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बीरगंज-२१, पर्सा	२०८० पुस ०२ गते
७२	खानीखोला-१ जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	दोलखा	२०८० पुस ०४ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र/Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
७३	सी.जि. सिमेन्ट उद्योग पाल्पा प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रैनादेवी छहरा गा.प.-२, पाल्पा	२०८० पुस ०६ गते
७४	शीर मेमोरियल अस्पताल	स्वास्थ्य क्षेत्र	बनेपा-५, काभ्रेपलान्चोक	२०८० पुस ०६ गते
७५	सप्तकोशी सिमेन्ट	उद्योग क्षेत्र	कटहरी, मोरङ	२०८० पुस ११ गते
७६	गोर्खा ब्रुअरी	उद्योग क्षेत्र	मुकुन्दपुर, नवलपरासी	२०८० पुस १६ गते
७७	लाइफ फुड एण्ड वेभरेज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	खैरहनी नगरपालिका-४, चितवन	२०८० पुस १६ गते
७८	यती ब्रुअरी लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	खैरहनी नगरपालिका-४, चितवन	२०८० पुस १६ गते
७९	श्री रघुपति जुट मिल्स लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	विराटनगर-१७, रानी, नेपाल	२०८० पुस २० गते
८०	अरिहन्त मल्टी फाइबर लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	दुहवी-८, सुनसरी	२०८० पुस २० गते
८१	नेपाल हस्पिटालिटी एण्ड होटल लिमिटेड (फेयरफिल्ड मेरियट होटल)	पर्यटन क्षेत्र	त्रिदेवीमार्ग, ठमेल	२०८० पुस २२ गते
८२	घारखोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	अन्नपूर्ण गाउँपालिका-५, ६, म्याग्दी	२०८० पुस २२ गते
८३	टिजिग फार्मा प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	टुकुचा, नाला-१, बनेपा, काभ्रे	२०८० पुस २३ गते
८४	राज ब्रुअरी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम नगरपालिका-१६, नवलपरासी	२०८० पुस २५ गते
८५	विजय डिस्टिलरी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम, परासी	२०८० पुस २५ गते
८६	रोलिङ् रिभर डिस्टिलरीज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	जुगेडी, चितवन	२०८० पुस २५ गते
८७	पराजुली खाद्य उद्योग	उद्योग क्षेत्र	खैरहनी-६, चितवन	२०८० पुस २५ गते
८८	एरो ब्रिक्स कम्पनी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	खैरहनी नगरपालिका-४, चितवन	२०८० पुस २५ गते
८९	ठुलो खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	म्याग्दी, गण्डकी प्रदेश	२०८० पुस २६ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र/Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
९०	मोकजी काठमाडौँ होटल	पर्यटन क्षेत्र	त्रिदेवी मार्ग, ठमेल	२०८० पुस २६ गते
९१	रिलायन्स स्पिनिङ मिल्स लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	इटहरी-१२, खनार, सुनसरी	२०८० पुस २६ गते
९२	होटल लालचन	पर्यटन क्षेत्र	काठमाडौँ महानगरपालिका-३, बाँसबारी	२०८० पुस २६ गते
९३	मारुती सिमेन्ट्स लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	गोलबजार-९, सिराहा	२०८० माघ ०२ गते
९४	हिमालयन डिस्टिलरी लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बीरगंज-२१, पर्सा	२०८० माघ ०२ गते
९५	बर्जर जेन्शन एण्ड निकोल्सन (नेपाल) प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	हेटौंडा, नेपाल	२०८० माघ ०२ गते
९६	प्याक्ट ग्रुप क्लोजर सिस्टम्स नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	हेटौंडा, मकवानपुर	२०८० माघ ०२ गते
९७	याक ब्रुइङ कम्पनी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	इच्छाकामना, चितवन	२०८० माघ ०२ गते
९८	वरुण वेभरेजेज (नेपाल) प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम नगरपालिका-१०, नवलपरासी	२०८० माघ ०३ गते
९९	प्रोबायोटेक उद्योग लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बीरगंज-२१, पर्सा	२०८० माघ ०३ गते
१००	पी.वि.टि. वेस्ट उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	कोहलपुर-९, पिप्री, बाँके	२०८० माघ ०३ गते
१०१	प्रोगियोकेम उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	परवानीपुर-५, बारा	२०८० माघ ०३ गते
१०२	ह्यासिन सिमेन्ट नारायणी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बेनीघाट-रोरड-१०, धादिङ	२०८० माघ ०३ गते
१०३	प्रोगियोकेम उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	हेटौंडा, मकवानपुर	२०८० माघ ०३ गते
१०४	शिवंम सिमेन्ट लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	हेटौंडा, मकवानपुर	२०८० माघ ०४ गते
१०५	कुमारी माता चिम्नी भट्टा	उद्योग क्षेत्र	चाँगुनारायण-३, भक्तपुर	२०८० माघ ०४ गते
१०६	खोरटार चुनढुङ्गा खानी (शिवंम सिमेन्ट्स)	उद्योग क्षेत्र	खोरटार-७, मकवानपुर	२०८० माघ ०४ गते
१०७	कलवान चुनढुङ्गा खानी (शिवंम सिमेन्ट्स)	उद्योग क्षेत्र	बुद्धिचौर-८, मकवानपुर	२०८० माघ ०४ गते
१०८	हेस्टर बायोसाइन्सेज नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बनेपा-३, काभ्रेपलान्चोक	२०८० माघ ०७ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र/Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
१०९	सौरभ फुड प्रोडक्ट्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	छातापिपरा-३, बारा	२०८० माघ ०७ गते
११०	होड्सी शिवम सिमेन्ट प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	विनय-त्रिवेणी-३, सर्दी, नवलपुर	२०८० माघ ०७ गते
१११	माथिल्लो मर्स्याङ्दी जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	मर्स्याङ्दी-७,८, गा.पा., लमजुङ	२०८० माघ १० गते
११२	आर्निका प्रोसेसिङ उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बीरगंज-२१, पर्सा	२०८० माघ १० गते
११३	घोराही सिमेन्ट उद्योग लि.	उद्योग क्षेत्र	घोराही, दाङ	२०८० माघ १४ गते
११४	युनिलिभर नेपाल लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	हेटौंडा, मकवानपुर	२०८० माघ १५ गते
११५	उपहार फिड्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामधुनी-२, सुनसरी	२०८० माघ १५ गते
११६	सूर्य नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	सिमरा, बारा	२०८० माघ १५ गते
११७	ब्रिटानिया नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बीरगंज-२१, पर्सा	२०८० माघ १८ गते
११८	आश्विन मेडिकल कलेज एण्ड हस्पिटल प्रा.लि.	स्वास्थ्य क्षेत्र	सैंबु, ललितपुर	२०८० माघ २१ गते
११९	माई जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम	२०८० माघ २३ गते
१२०	माई क्यासकेड जलविद्युत आयोजना र माई जलविद्युत आयोजना १३२ के.भी. प्रसारण लाइन	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम, नेपाल	२०८० माघ २३ गते
१२१	एनसेल आजियाटा लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	एकान्तकुना-४, ललितपुर	२०८० माघ २३ गते
१२२	एभरेष्ट पश्मिना निटिंग एण्ड वेभिग इन्डष्ट्रि	उद्योग क्षेत्र	गोदावरी-१३, ललितपुर	२०८० माघ २८ गते
१२३	जनकपुर रिफाइनरिज प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	मिथिला-७, धनुषा, जनकपुर	२०८० फागुन ०१ गते
१२४	अरुण-३ जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	खाँदबारी-९, संखुवासभा	२०८० फागुन ०६ गते
१२५	वरुण वेभरेजेज (नेपाल) प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	रामग्राम नगरपालिका-१०, नवलपरासी	२०८० फागुन ११ गते
१२६	एशियन पेन्ट्स नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बालकुमारी-८, ललितपुर	२०८० फागुन ११ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र/Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
१२७	उपेन्द्र देवकोटा मेमोरियल नेशनल इन्स्टिच्युट अफ नयुरोलोजिकल एण्ड एलाइड साइन्सेज	स्वास्थ्य क्षेत्र	बाँसबारी, काठमाडौँ	२०८० फागुन १३ गते
१२८	सी.जि. सिमेन्ट उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	विनय त्रिवेणी-२, नवलपरासी	२०८० फागुन २१ गते
१२९	सोलुखोला (दुधकोशी) जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	सोलुखुम्बु	२०८० चैत ०१ गते
१३०	बोटलर्स नेपाल लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बालाजु, काठमाडौँ	२०८० चैत ०९ गते
१३१	माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना (४५६ मे.वा.)	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	दोलखा, बागमती प्रदेश, nepal	२०८० चैत १४ गते
१३२	माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना अन्तर्गतको २२० के.भी. प्रसारण लाईन	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	दोलखा, बागमती प्रदेश, नेपाल	२०८० चैत १४ गते
१३३	वृज सिमेन्ट	उद्योग क्षेत्र	मायादेवी गा.पा.-५, रुपन्देही	२०८० चैत १५ गते
१३४	न्यु होप एग्रो बिजनेस नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	भरतपुर-१५, चितवन	२०८० चैत २१ गते
१३५	माईबेनी जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम, नेपाल	२०८१ बैशाख ०४ गते
१३६	मध्य मेवा जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ताप्लेजुड, कोशी प्रदेश	२०८१ बैशाख ०४ गते
१३७	तल्लो जोगमाई जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	ईलाम, नेपाल	२०८१ बैशाख ०४ गते
१३८	सुपर काबेली ए जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	सिरीजङ्घा गाउँपालिका, ताप्लेजुड	२०८१ बैशाख ०७ गते
१३९	काबेली-३ क्यासकेड जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	सिरीजङ्घा गाउँपालिका, ताप्लेजुड	२०८१ बैशाख ०७ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र/Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
१४०	सुपर काबेली खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	सिरीजङ्घा गाउँपालिका, ताप्लेजुङ	२०८१ बैशाख ०७ गते
१४१	पोखरा नुडल्स प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	पोखरा, कास्की	२०८१ बैशाख १० गते
१४२	कर्णाली कोरिडोर ४०० के.भी. विद्युत प्रसारण लाइन आयोजना		कालिकोट, सुर्खेत, अछाम, कैलाली	२०८१ बैशाख १२ गते
१४३	रघुगंगा जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	बेनी, म्याग्दी	२०८१ बैशाख १२ गते
१४४	लिपिङ खोला जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	सिन्धुपाल्चोक	२०८१ बैशाख १२ गते
१४५	याक ब्रुइङ कम्पनी प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	इच्छाकामना, चितवन	२०८१ बैशाख १६ गते
१४६	मैनावती स्टिल उद्योग प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	दुहबी, सुनसरी	२०८१ बैशाख २० गते
१४७	यति डिष्टिलरी (प्रा.) लि.	वन क्षेत्र	नारायणगढ, चितवन	२०८१ बैशाख २४ गते
१४८	सुपर त्रिशुली जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	गोर्खा, चितवन	२०८१ बैशाख २५ गते
१४९	सूर्य नेपाल प्रा.लि.	उद्योग क्षेत्र	बुढीगंगा- २, मोरङ्ग	२०८१ जेठ ०३ गते
१५०	कोहलपुर-सुर्खेत-दैलेख १३२ KVA ट्रान्समिसन लाईन	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	कोहलपुर-सुर्खेत-दैलेख	२०८१ जेठ ०७ गते
१५१	मग्नस फर्मा प्रा.लि.	स्वास्थ्य क्षेत्र	जितपुर सिमरा-२३, बारा	२०८१ जेठ ०७ गते
१५२	लिखु I जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	सोलुखुम्बु, रामेछाप	२०८१ जेठ १४ गते
१५३	लिखु II जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	सोलुखुम्बु, रामेछाप	२०८१ जेठ १४ गते
१५४	लिखु खोला ए जलविद्युत आयोजना	वन क्षेत्र	सोलुखुम्बु, रामेछाप	२०८१ जेठ १४ गते
१५५	भोटेकोशी-१ जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	भोटेकोशी आर एम, सिन्धुपाल्चोक	२०८१ जेठ १६ गते
१५६	सर्दीखोला जल विद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	माछापुछ्रे-२, कास्की	२०८१ जेठ १८ गते

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	क्षेत्र/Sector	ठेगाना	प्राप्त मिति
१५७	टाइम फर्माक्युटिकल्स प्रा.लि.	स्वास्थ्य क्षेत्र	गैँडाकोट-४, नवलपरासी	२०८१ जेठ २१ गते
१५८	सोल्टी होटेल	पर्यटन क्षेत्र	ताहाचल, काठमाडौं	२०८१ असार ०२ गते
१५९	जय अम्बे स्टील लि.	वन क्षेत्र	जानकी आर एम-५, बाँके	२०८१ असार ०४ गते
१६०	मोकसी होटेल	पर्यटन क्षेत्र	त्रिदेवी मार्ग, ठमेल	२०८१ असार ०५ गते
१६१	फेयरफिल्ड मेरियत होटेल	पर्यटन क्षेत्र	त्रिदेवी मार्ग, ठमेल	२०८१ असार ०५ गते
१६२	शुभ होटेल	पर्यटन क्षेत्र	विरेन्द्रनगर-३, सुर्खेत	२०८१ असार ०६ गते
१६३	करुवा सेती जलविद्युत आयोजना	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई क्षेत्र	पोखरा, कास्की	२०८१ असार ०९ गते
१६४	मेरियत होटेल	पर्यटन क्षेत्र	मनकामना मार्ग, नक्साल, काठमाडौं	२०८१ असार ०९ गते
१६५	काठमाडौं स्टील प्रा.लि.	वन क्षेत्र	सरवाल-१, नवलपरासी	२०८१ असार ११ गते
१६६	एनसेल आजियाटा लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	काठमाडौं, नेपाल	२०८१ असार १४ गते
१६७	चन्द्रागिरी हिल्स लिमिटेड	पर्यटन क्षेत्र	थानकोट, काठमान्डौं	२०८१ असार १४ गते
१६८	युनिलिभर लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	हेटौडा, नेपाल	२०८१ असार १४ गते
१६९	ग्रान्डी हस्पिटल	स्वास्थ्य क्षेत्र	टोखा, काठमाडौं	२०८१ असार १८ गते
१७०	न्यूटन हस्पिटल	स्वास्थ्य क्षेत्र	भरतपुर-८, चितवन	२०८१ असार १९ गते
१७१	हुलास वायर इन्डस्ट्रिज लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	बुढीगंगा- ३, मोरङ्ग	२०८१ असार २० गते
१७२	हुलास वायर इन्डस्ट्रिज लिमिटेड (युनिट-२)	उद्योग क्षेत्र	इटहरी-१३, सुनसरी	२०८१ असार २० गते
१७३	अम्बे स्टील लिमिटेड	उद्योग क्षेत्र	मायादेवी गाउँपालिका-६, रुपन्देही	२०८१ असार २१ गते
१७४	सप्तकोशी सिमेन्ट	उद्योग क्षेत्र	कटारी-४, मोरङ्ग	२०८१ असार २७ गते

अनुसूची १२: उजुरी अनुगमन तथा निरीक्षणको विवरण

क्र.स.	आयोजनाहरुको नाम	उजुरी प्राप्त भएको निकाय	निष्कर्ष
१.	होटल लालचन, बाँसबारी, काठमाडौं	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	वातावरणीय व्यवस्थापन योजनामा उल्लेखित अधिकांश कार्यहरु गरेको
२.	हेटौंडा उपमहानगरपालिकाको फोहर विसर्जन स्थल, मकवानपुर	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	हाल सञ्चालनमा रहेको फोहर विसर्जन स्थल वातावरणीय दृष्टिकोणबाट उपयुक्त नदेखिएको हुँदा उपयुक्त स्थलको खोजी गरी सञ्चालनमा ल्याउने
३.	दमक भ्यू टावर, झापा	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	टावरले वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई निर्माण कार्य अघि बढाएको
४.	बुटवल सिमेन्ट मिल्स प्रा.लि.	सर्वोच्च अदालत फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालय	उद्योग सञ्चालनको लागि तयार गरिएको संरचना हटाउदै गरेको, कतिपय संरचना बिक्री वितरण समेत गरिसकेको
५.	मदन भण्डारी विज्ञान तथा प्रविधि विश्वविद्यालय, मकवानपुर	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	वातावरणीय अध्ययन स्वीकृत नगराई प्रस्ताव कार्यान्वयन गराउन नहुने प्रावधानको उल्लंघन गरेको हुँदा वातावरण संरक्षण ऐनको दफा ३५(२) बमोजिम हाल भईरहेको निर्माण कार्यलाई रोक लगाई वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृतिको कार्य अगाडि बढाउनुपर्ने देखिएको

अनुसूची १३: वायु डिजिटल डाटा डिस्प्ले बोर्डहरू रहेको स्थानको विवरण

क्र.स.	स्थान	क्र.स.	स्थान
१	बबरमहल, काठमाण्डौ	१५	हेटौंडा, मकवानपुर
२	जडिबुटी, काठमाण्डौ	१६	जाजरकोट
३	रत्नपार्क, काठमाण्डौ	१७	घोराही, दाङ्ग
४	थानकोट, काठमाण्डौ	१८	दमौली, तनहुँ
५	एकान्तकुना, ललितपुर	१९	विरेन्द्रनगर, सुर्खेत
६	लुम्बिनी, रुपन्देही	२०	सिलगढी, डोटी
७	बुटवल, रुपन्देही	२१	भिमदत्त, कञ्चनपुर
८	सिमरा, बारा	२२	धनगढी न.पा., कैलाली
९	दमक, झापा	२३	नेपालगंज, बाँके
१०	धनकुटा, धनकुटा	२४	बाँणगंगा, कपिलवस्तु
११	विराटनगर, मोरङ्ग	२५	देवचुली, नवलपरासी पूर्व
१२	लाहान, सिराहा	२६	पोखरा म.न.पा., पोखरा
१३	जनकपुर, धनुषा	२७	फेवाताल, पोखरा
१४	विरगंज, पर्सा	२८	भरतपुर, चितवन

नेपाल सरकार

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

वातावरण विभाग

बबरमहल, काठमाडौं

फोन नं: ०१-५३२०४९७, ०१-५३२०८३७

ईमेल: info@doenv.gov.np

वेभसाइट: www.doenv.gov.np, www.pollution.gov.np